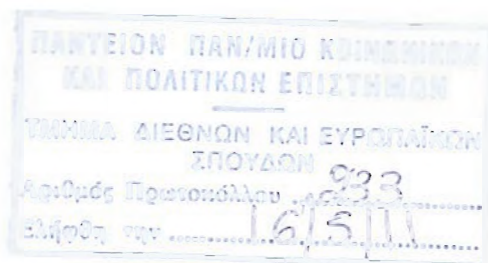

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Π.Μ.Σ. ΔΕΣ (ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:

*« Η κανονιστική ισχύς της Ευρώπης: Η περίπτωση της
Βοσνίας-Ερζεγοβίνης »*

Επιβλέπων Καθηγητής: Χρυσόχου Δημήτριος

Φοιτήτρια: Σαραντίδου Δέσποινα Α.Μ: 1208Μ026

Αθήνα 2011

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή	2
1. Το θεωρητικό πλαίσιο.	6
1.1. Η Αγγλική Σχολή των Διεθνών Σχέσεων: Βασικές Έννοιες και Παραδοχές.....	6
1.2. Η ανάδυση της σύγχρονης διεθνούς κοινωνίας	10
1.3. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως κανονιστική δύναμη στη διεθνή παγκόσμια κοινωνία	14
1.3.1 Η κατάσταση της παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας στη μεταψυχροπολεμική εποχή.....	144
1.3.2. Η έννοια της Ευρώπης ως κανονιστικής δύναμης.....	17
1.3.3. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως διεθνής κοινωνία και η οικοδόμηση της ευρωπαϊκής τάξης.....	23
2. Μελέτη περίπτωσης: Η εμπλοκή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.....	26
2.1. Ο πόλεμος στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.....	26
2.2. Η Βοσνία μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Νταϊήτον/Παρισίων.....	32
2.3. Η εμπλοκή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Βοσνία.....	37
2.3.1 Η ευρωπαϊκή παρουσία στη Βοσνία μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Νταϊήτον/Παρισίων.....	37
2.3.2. Η Διαδικασία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης.....	39
2.3.3. Διαχείριση κρίσεων (crisis management): Αξιολόγηση της EUPM και της EUFOR ALTHEA.....	44
2.3.4. Η μεταρρύθμιση της αστυνομίας.....	48
2.3.5. Οι προσπάθειες συνταγματικής μεταρρύθμισης.....	54
Συμπεράσματα	58
Βιβλιογραφία	62

Δεν ? ΕΡ
ΔΕ
Αι Μ
Αγ 2/12
Ανα Ρωσική ?

Εισαγωγή

Η συζήτηση για την Ευρωπαϊκή Ένωση ως κανονιστική δύναμη εντάσσεται σε έναν ευρύτερο προβληματισμό αναφορικά με τη θέση και τον ρόλο της Ένωσης και τα μέσα που έχει στη διάθεση της, ώστε να συμβάλλει με θετικό και δημιουργικό τρόπο στη παγκόσμια διεθνή πολιτική. Κεντρικός άξονας της όλης συζήτησης είναι οι πηγές νομιμοποίησης και ελκυστικότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης που απορρέουν από τις αρχές, τις αξίες και τις πρακτικές της. Ως διεθνής δρώντας, σύμφωνα με τους υποστηρικτές της έννοιας, η Ευρωπαϊκή Ένωση δίνει έμφαση στη χρήση διπλωματικών και όχι στρατιωτικών μέσων, στο διάλογο, στη διαμεσολάβηση, στην προώθηση και προάσπιση οικουμενικών και παγκόσμιων νορμών που ξεφεύγουν από τα στενά όρια του στρατηγικού συμφέροντος, σε πολυμερείς μορφές συνεργασίας και σε συνεργατικές προσεγγίσεις ασφάλειας, λαμβάνοντας υπόψη τη κανονιστική διεθνή έννομη τάξη και συμβάλλοντας δημιουργικά στην οικοδόμηση ενός περιβάλλοντος σταθερότητας και ειρήνης. Σε αυτό το πλαίσιο, η έννοια της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως κανονιστική δύναμη, περιγράφει και ταυτόχρονα επιδιώκει, όπως θα δούμε στη συνέχεια, τη συγκρότηση μιας διακριτής κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας στην εξωτερική πολιτική που συμβάλει δυναμικά και με θετικό τρόπο στη διαμόρφωση της κανονιστικής δομής της διεθνούς παγκόσμιας κοινωνίας.

Αν τα προαναφερόμενα φαινόμενα καταδεικνύουν συμπυκνωτικά την έννοια της κανονιστικής δύναμης, προκύπτουν σημαντικά ερωτήματα αναφορικά με τη λογική και τη βάση της κανονιστικής δύναμης αφενός, και με τη συνεισφορά της έννοιας ως ερμηνευτικού εργαλείου για την καλύτερη κατανόηση της Ένωσης, αφετέρου. Η παρούσα διπλωματική εργασία επικεντρώνεται ακριβώς σε αυτό. Δηλαδή, επιχειρεί να απαντήσει στο ερώτημα αν και σε ποιο βαθμό, η εμπλοκή της Ένωσης στις προσπάθειες οικοδόμησης θεσμών στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη αναδεικνύουν την Ευρωπαϊκή Ένωση ως κανονιστική δύναμη, προσπαθώντας παράλληλα να εντοπίσει τη διάσταση που χωρίζει τη ρητή έκφραση μέσων και στόχων με την μετουσίωση τους σε αποτελεσματική δράση και τις συνέπειες που απορρέουν από αυτή. Ειδικότερα, παρουσιάζονται συνοπτικώς τα βασικά χαρακτηριστικά της και οι σχετικές με αυτήν ερμηνείες, καθόσον πλήθος επιστημόνων την έχουν εξετάσει διεξοδικά, με ειδική έμφαση στις πρόσφατες εξελίξεις

της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προσφεύγοντας σε όλο το φάσμα της Θεωρίας Διεθνών Σχέσεων.

Παραθέτοντας στοιχεία ιστορικού και ποιοτικού χαρακτήρα αναφορικά με σημαντικές πτυχές των δραστηριοτήτων της Ένωσης στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, επιχειρείται η εξαγωγή συμπερασμάτων για τον ρόλο της πρώτης σε συνάρτηση με την έννοια της κανονιστικής δύναμης. Πιο συγκεκριμένα, σε ένα πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται μια συνοπτική ιστορική ανάλυση του πολέμου στη Βοσνία(1992-1995) και καταδεικνύονται ζητήματα αναφορικά με την εμπλοκή της Ένωσης στην εν λόγω σύρραξη. Στην ενότητα που ακολουθεί στόχος είναι να αναδειχθούν σε ένα πρώτο επίπεδο, οι δυσκολίες στην οικοδόμηση θεσμών στη Βοσνία, οι οποίες προέκυψαν σε μεγάλο βαθμό από το περίπλοκο πολιτικό σύστημα που διαμορφώθηκε στην εν λόγω χώρα μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Νταϊήτον/Παρισίων. Στη συνέχεια επιχειρείται μια ανάλυση της εμπλοκής της Ένωσης στη Βοσνία με την παρουσίαση ποιοτικών στοιχείων ικανών να αναδείξουν, κατά την άποψη της γράφουσας, σημαντικά ζητήματα αναφορικά με τη θέαση της Ένωσης ως κανονιστική δύναμη. Η ανάλυση που επιχειρείται δεν είναι διεξοδική. Ωστόσο, η επιλογή των στοιχείων δεν είναι τυχαία. Αρχικά παρουσιάζεται η Διαδικασία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης που αποτελεί τη βασική στρατηγική της Ένωσης για τη Βοσνία. Ακολουθεί η αξιολόγηση των δύο ευρωπαϊκών αποστολών στη Βοσνία (EUPM, EUFOR ALTHEA) και αυτό γιατί η διαχείριση κρίσεων ειδικά στην περίπτωση της Βοσνίας αποτελεί μια στρατηγική που αποσκοπεί στο σταδιακό «εξευρωπαϊσμό» της εν λόγω χώρας και στη μεταγενέστερη ένταξή της στην Ένωση. Κατόπιν, καταγράφονται οι προσπάθειες μεταρρύθμισης της αστυνομίας στη Βοσνία. Η επιλογή αυτής της περίπτωσης είναι ιδιαίτερα σημαντική γιατί η αναδιάρθρωση της αστυνομίας στη Βοσνία προσδιορίστηκε από την Ένωση, ως βασική προϋπόθεση για τη σύναψη Συμφωνίας Σταθεροποίησης και Σύνδεσης με την εν λόγω χώρα. Τέλος, παρουσιάζονται οι τρεις πιο πρόσφατες απόπειρες μεταρρύθμισης του Συντάγματος της Βοσνίας και αυτό γιατί, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, το πολιτικό σύστημα της εν λόγω χώρας είναι ένα πρώτο αλλά βασικό πρόσκομμα στην οικοδόμηση θεσμών στο εσωτερικό της.

Η μελέτη έρχεται αναπόφευκτα αντιμέτωπη με μια θεωρητική δυσκολία που συναντά κάθε μελετητής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ανεξάρτητα αν επικεντρώνεται στο επίπεδο της εξωτερικής δράσης της, η οποία απορρέει από την πολιτική οντολογία της.

Αυτό έχει σημασία καθώς οποιοσδήποτε προσδιορισμός έχει σημαντικές προεκτάσεις αναφορικά με το τι πρέπει να αναμένεται στις σχέσεις της Ένωσης με άλλους δρώντες του διεθνούς συστήματος. Η παρούσα μελέτη, διαλέγει μια μεθοδολογική προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης που σαφώς παραμένει αγνοημένη στην εγχώρια βιβλιογραφία των Ευρωπαϊκών Σπουδών και λιγότερο σε αυτή της Θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων και που τα ερμηνευτικά της πλεονεκτήματα σχετικά με τη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν μόλις αρχίσει να αναγνωρίζονται στη διεθνή βιβλιογραφία: αυτή της Αγγλικής Σχολής των Διεθνών Σχέσεων.

Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα εργασία, χωρίς να παραγνωρίζει τη σημαντική προσφορά πρόσφατων θεωρητικών προσεγγίσεων σχετικά με τη σύνθετη ευρωπαϊκή τάξη, αλλά και την Ένωση ως διεθνή δρώντα, για τις ανάγκες της μελέτης της υιοθετεί μεθοδολογικά την πλουραλιστική προσέγγιση της Αγγλικής Σχολής των Διεθνών Σχέσεων, υποστηρίζοντας ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως μια Ευρωπαϊκή διεθνής κοινωνία. Προχωρώντας σε αυτό το θεωρητικό βήμα, προκύπτουν σημαντικά πλεονεκτήματα τόσο για την κατανόηση της Ένωσης αναφορικά με το κανονιστικό πλαίσιο της διεθνούς και περιφερειακής δράσης της, όσο και με την έννοια της κανονιστικής δύναμης.

Στην πρώτη υποενότητα του πρώτου κεφαλαίου παρουσιάζονται συνοπτικά οι βασικές παραδοχές και έννοιες της Αγγλικής Σχολής στο βαθμό που εμπλουτίζουν τους σκοπούς της μελέτης. Στη συνέχεια, αναλύονται τα βασικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης διεθνούς κοινωνίας και ο ρόλος και η σημασία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην διαμόρφωση της. Στη τρίτη υποενότητα εξετάζεται η έννοια της κανονιστικής δύναμης, παρουσιάζοντας τα πλεονεκτήματα, τις αδυναμίες, τα όρια και οι αμφισημίες της έννοιας. Υποστηρίζεται ότι οι θιασώτες της έννοιας της κανονιστικής δύναμης, έχουν δώσει ιδιαίτερη έμφαση στον επιθετικό προσδιορισμό της έννοιας, δηλαδή στην κανονιστική διάσταση της δράσης της Ένωσης στο διεθνές σύστημα, υποβαθμίζοντας με όρους γραμματικούς και συνάμα οντολογικούς, το αντικείμενο που συνοδεύει την έννοια, δηλαδή τη δύναμη. Αφενός, έτσι προκύπτει ένας πλεονασμός, αφού κάθε δύναμη, ή καλύτερα κάθε έννοια ισχύος ως *ιδιότητα* είναι κανονιστική, και άρα δεν μπορεί να προσδιορίζει μόνο την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και άλλους διεθνείς δρώντες. Αφετέρου, και αυτό έχει μεγάλη σημασία, η συζήτηση για την κανονιστική δύναμη ή ισχύ, παραγνωρίζει την έννοια ως *σχέση* με άλλους δρώντες, και συνεπώς υποκρύπτει

περίτεχνα την ασυμμετρία ισχύος που απορρέει από τη θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης τόσο με υλιστικούς όσο και με ιδεαστικούς όρους στη κανονιστική δομή της παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας. Εδώ, συνεπώς σκοπός δεν είναι μόνο να αναδειχθεί η θεωρητική αδυναμία διαχωρισμού ανάμεσα στα συμφέροντα και τις νόρμες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κάτι τέτοιο άλλωστε λίγο ως πολύ αναγνωρίζεται από ορισμένους αναλυτές. Αλλά, η υπενθύμιση ότι κάθε προσπάθεια παρουσίασης της Ένωσης ως κανονιστικής δύναμης, με θετικά πρόσημα και ταυτόχρονα με σχεδόν τεχνοκρατικούς ή καλύτερα απολιτικούς όρους, σαφώς όχι μόνο δεν ακυρώνει, αλλά αντίθετα αναπαράγει και έρχεται αντιμέτωπη με θεμελιώδη ζητήματα της παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας, όπως είναι η άνιση κατανομή ισχύος, ο πλουραλισμός και η ετερότητα των ιδεών και αξιών, και η ύπαρξη διαφορετικών συμφερόντων.

1. Το θεωρητικό πλαίσιο.

1.1. Η Αγγλική Σχολή των Διεθνών Σχέσεων: Βασικές Έννοιες και Παραδοχές

Σκοπός εδώ, όπως έχει ήδη αναφερθεί, δεν είναι η συνολική καταγραφή μιας αναμφισβήτητα πλούσιας και εκλεπτυσμένης παράδοσης στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων, αλλά αντίθετα μια συνοπτική παρουσίαση ορισμένων βασικών παραδοχών και εννοιών που επιδιώκουν να συμβάλλουν στην αναλυτική σαφήνεια της επιχειρηματολογίας της παρούσης μελέτης. Συνεπώς, δίνεται προτεραιότητα σε συγκεκριμένες έννοιες και πτυχές της Αγγλικής Σχολής, παραβλέποντας κάποιες άλλες παραμέτρους που κρίνεται ότι δεν έχουν άμεση σχέση με το αντικείμενο της παρούσης εργασίας.

Η Αγγλική Σχολή αποτελεί μια διακριτή προσέγγιση στις Διεθνείς Σχέσεις με σαφή διεπιστημονικό προσανατολισμό, αντλώντας από τη διπλωματική ιστορία, τη πολιτική φιλοσοφία και θεωρία, το διεθνές δίκαιο και φυσικά την ιστορία. Σε αντιδιαστολή με την επικράτηση ενός άκρατου θετικισμού και συμπεριφορισμού στην άλλη άκρη του Ατλαντικού, όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά οι Butterfield και Wight: «οι Βρετανοί προφανώς ενδιαφέρονται περισσότερο για την ιστορία από ό,τι για τη σύγχρονη πραγματικότητα, για το κανονιστικό αντί το επιστημονικιστικό, για τη φιλοσοφία αντί τη μεθοδολογία, για τις αρχές παρά για την πολιτική».¹ Γενικά, δεν πρόκειται για μια σχολή με την αυστηρή έννοια του όρου, αλλά μάλλον για μια κοινότητα μελετητών, ούτε για μια συνεκτική θεώρηση των Διεθνών Σχέσεων όπως είναι ο Ρεαλισμός, ο Νεοφιλελευθερισμός και ο Μαρξισμός, αλλά για μια κοινή μεθοδολογία και προβληματική που καταγράφεται στα έργα των κεντρικών μορφών της Σχολής, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους δίδαξαν και έγραψαν για τις Διεθνείς Σχέσεις στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα, με κοινή βάση το Ηνωμένο Βασίλειο. Μεταξύ των κεντρικών μορφών της πρώτης γενιάς της Αγγλικής Σχολής συνήθως συγκαταλέγονται οι Edward H. Carr, Charles A. W. Manning, Martin Wight, Herbert Butterfield, Hedley Bull, John Vincent και Adam Watson.²

¹ Μακρής, Σ. (2003), “Η Αγγλική Σχολή ενάντια στην αμερικανοποίηση των Διεθνών Σχέσεων”, *Εξωτερικά Θέματα*, 11, 58-70, σελ. 61-62.

² Για την Αγγλική Σχολή των Διεθνών Σχέσεων, μεταξύ άλλων, βλ. Linklater, An. & Suganami, H. (2006), *The English School of International Relations: A contemporary reassessment*, Cambridge University Press,

Για να καταστεί πιο εύληπτη η διακριτή προσέγγιση της Αγγλικής Σχολής, αξίζει εδώ να αναφερθούν τα τρία ρεύματα σκέψης ή παραδόσεις της Διεθνούς Θεωρίας, σύμφωνα με τον Wight. Μελετώντας του επιφανέστερους συγγραφείς της διεθνούς θεωρίας, ο Wight τους χωρίζει σε τρεις ομάδες ή ρεύματα σκέψης: τους Ρεαλιστές η Μακιαβελλικούς (διεθνές σύστημα), τους Ρασιοναλιστές η Γκροτιανούς (διεθνής κοινωνία) και τους Επαναστατικούς η Καντιανούς (παγκόσμια κοινωνία). Καθένα από τα τρία ρεύματα σκέψης, μπορεί να συνδεθεί με μια πολιτική κατάσταση, αποτελώντας ουσιαστικά ιδεότυπους με τη βεμπεριανή έννοια. Έτσι, οι Ρεαλιστές θεωρούν ως κεντρικό στοιχείο των διεθνών σχέσεων τη διεθνή αναρχία, όπου δεσπόζουν η σύγκρουση και ο ανταγωνισμός, οι Ρασιοναλιστές επικεντρώνονται στις διεθνείς και θεσμοθετημένες συναλλαγές στα πλαίσια μιας διεθνούς κοινωνίας και οι Επαναστατικοί εστιάζουν την προσοχή τους στη δυνατή ύπαρξη μιας πανανθρώπινης κοινωνίας ή οικογένειας κρατών.³

Όπως σημειώνει ο Bull, «σε διαφορετικές ιστορικές φάσεις του συστήματος κρατών, σε διαφορετικά γεωγραφικά θέατρα της λειτουργίας του και στις πολιτικές των διαφόρων κρατών και πολιτικών ένα από αυτά τα τρία στοιχεία μπορεί να υπερέχει των άλλων».⁴ Συνεπώς, τα μέλη της Αγγλικής Σχολής αναγνωρίζουν τη σημασία της σύγκρουσης στις διεθνείς σχέσεις και τον ρόλο των οικουμενικών και κοσμοπολιτικών αξιωμάτων ή αξιωμάτων αλληλεγγύης στην οργάνωση της ανθρώπινης συνύπαρξης, αναδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο τον οντολογικό και μεθοδολογικό πλουραλισμό. Συμφωνούν όμως σε μεγάλο βαθμό ότι ο Ρασιοναλισμός, με την έννοια που της αποδίδει ο Wight, αποτελεί «έναν ιδιαίτερα σημαντικό τρόπο για την ερμηνεία της παγκόσμιας πολιτικής». Σύμφωνα με τον Wight, η Ρασιοναλιστική παράδοση είναι η ενδιάμεση οδός (via media) της Διεθνούς Θεωρίας, «ο φαρδύς μέσος δρόμος της Ευρωπαϊκής σκέψης».⁵ Στη ουσία ο Ρασιοναλισμός υποδηλώνει ότι «υπάρχει περισσότερο στη διεθνή πολιτική από αυτό που

Cambridge. Bellamy, Al. ed. (2005), *International Society and its Critics*, Oxford University Press, Oxford, Dunne, T. (1998), *Inventing International Society: A history of the English School*, Macmillan, London, και Μακρής, Σ. (2008), *Η Αγγλική Σχολή των Διεθνών Σχέσεων: Μεταξύ φιλελεύθερου ιδεαλισμού και πολιτικού ρεαλισμού, Θεωρία, Μεθοδολογία, Θεμελιωτές*, Σάκκουλας, Αθήνα.

³ Wight M. (1998), *Διεθνής Θεωρία: Τα τρία ρεύματα σκέψης*, Ποιότητα, Αθήνα.

⁴ Bull H. (2001), *Η Αναρχία Κοινωνία: Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, Ποιότητα, Αθήνα, σελ.81.

⁵ Wight M. (1998), όπ.π., σελ. 18.

υποστηρίζουν οι Ρεαλιστές και θα υπάρχει πάντα πολύ λιγότερο από αυτό που επιθυμεί ο κοσμοπολίτης».⁶

Η θεμελιώδης παραδοχή της Αγγλικής Σχολής είναι ότι τα κυρίαρχα κράτη αποτελούν μια κοινωνία με κοινούς κανόνες και αξίες, η οποία όμως είναι άναρχη, εξαιτίας της απουσίας μιας ανώτερης πολιτικής αρχής. Αυτό που γοητεύει τους μελετητές της Αγγλικής Σχολής είναι ότι ενώ θα ανάμενε κανείς, με δεδομένη την άναρχη κατάσταση, το στοιχείο της σύγκρουσης να είναι κυρίαρχο στη παγκόσμια πολιτική, αντίθετα η τελευταία διακρίνεται από την ύπαρξη σχετικής τάξης. Είναι οι κανόνες και οι αξίες που διέπουν τις συναλλαγές μεταξύ των κρατών, δηλαδή η ύπαρξη μιας διεθνούς κοινωνίας, που μετριάζουν το στοιχείο της σύγκρουσης και εξηγούν τη διατήρηση της τάξης στην παγκόσμια πολιτική και αυτή είναι η ουσία του Ρασιοναλισμού.⁷

Στο σημαντικότερο ίσως και πιο μεστό έργο των εκπροσώπων της Αγγλικής Σχολής, την Άναρχη Κοινωνία, ο Bull προβαίνει σε μια σημαντική διάκριση ανάμεσα στις έννοιες του διεθνούς συστήματος και της διεθνούς κοινωνίας, που μεταξύ άλλων είναι συνυφασμένες με το ζήτημα της πολιτικής ολοκλήρωσης, όπως θα δούμε παρακάτω. Ένα σύστημα κρατών (ή διεθνές σύστημα) σχηματίζεται, όταν δυο ή περισσότερα κράτη «έχουν τακτικές σχέσεις μεταξύ τους και που η αλληλεπίδραση τους είναι αρκετή, ώστε να καταστεί η συμπεριφορά του καθενός από αυτά απαραίτητο στοιχείο στους υπολογισμούς των άλλων», δηλαδή όταν συμπεριφέρονται ως μέρη ενός συνόλου.⁸ Από την άλλη, σύμφωνα πάντα με τον Bull, μια κοινωνία κρατών (ή διεθνής κοινωνία) υπάρχει, «όταν μια ομάδα κρατών που έχουν επίγνωση ορισμένων κοινών συμφερόντων και κοινών αξιών σχηματίζουν μια κοινωνία υπό την έννοια ότι αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους να συνδέονται με ένα κοινό σύνολο κανόνων στις μεταξύ τους σχέσεις και να συμμετέχουν στη λειτουργία κοινών θεσμών». Όπως σπεύδει να συμπληρώσει, ένα διεθνές σύστημα αποτελεί προϋπόθεση για τη δημιουργία μιας διεθνούς κοινωνίας, αλλά ένα διεθνές σύστημα μπορεί να υπάρξει, χωρίς να αποτελεί μια διεθνή κοινωνία.⁹

⁶ Linklater, An (2005), "The English School", στο Burchill S.- Paterson M., Reus-Smit C., Linklater An.-Devetak R.-Tru J., *Theories of International Relations*, pp. 84-109.

Linklater, (2005), σελ. 85.

⁷ Στο ίδιο.

⁸ Bull H. (2001), όπ.π., σελ. 47.

⁹ Στο ίδιο, σελ. 51.

Για τον Bull, η διεθνής τάξη επιτυγχάνεται στη βάση των κοινών συμφερόντων, των κανόνων και των θεσμών της διεθνούς κοινωνίας. Βασική προϋπόθεση είναι η ύπαρξη ενός αισθήματος κοινών συμφερόντων σχετικά με τους στοιχειώδους στόχους της κοινωνικής ζωής που ταυτόχρονα είναι οικουμενικοί: ο περιορισμός της βίας, η τήρηση των υποσχέσεων και συμφωνιών (*pacta sunt servanda*) και η εδαφική κυριαρχία¹⁰. Έτσι, τα κράτη δημιουργούν ένα πολυσύνθετο πλέγμα λειτουργικών, ηθικών και νομικών κανόνων συνύπαρξης και συνεργασίας που απορρέουν από τις καθιερωμένες πρακτικές, τα έθιμα, τις συμφωνίες ή τις συνθήκες. Η επιτέλεση αυτών των λειτουργιών από τα κράτη γίνεται στα πλαίσια της ισορροπίας της ισχύος, του διεθνούς δικαίου, της διπλωματίας, τον διαχειριστικό ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων και τον πόλεμο, που αποτελούν τους θεσμούς της διεθνούς κοινωνίας. Συνεπώς, εδώ οι θεσμοί δεν παραπέμπουν σε οργανισμούς ή διοικητικούς μηχανισμούς, αλλά «σε μια σειρά από συνήθειες και πρακτικές που έχουν διαμορφωθεί για την επίτευξη κοινών στόχων». Δεν αλλοιώνουν τον κεντρικό ρόλο που επιτελούν τα κράτη στην εκτέλεση των πολιτικών λειτουργιών της διεθνούς κοινωνίας, ούτε ενέχουν θέση μιας κεντρικής αρχής στο διεθνές σύστημα, αλλά αποτελούν μάλλον στοιχείο έκφρασης της συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη και μέσο διατήρησης της.¹¹ Οι διεθνείς και περιφερειακοί οργανισμοί αποτελούν επιφανόμενα των θεσμών της διεθνούς κοινωνίας.

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που ανέδειξε πρώτος ο Bull και συνεχίζει να βρίσκεται στο επίκεντρο της συζήτησης μέχρι τις μέρες μας, ιδίως δε αναφορικά με τις επικρατούσες επιταγές του παγκόσμιου φιλελευθερισμού, είναι αυτό της συμβατότητας μεταξύ των εννοιών της διεθνούς τάξης και της δικαιοσύνης. Δηλαδή, σε ποιο βαθμό η διατήρηση της τάξης λειτουργεί σε βάρος της δίκαιης αλλαγής στη διεθνή κοινωνία. Ο ίδιος ο Bull, υποστήριξε ότι υπάρχουν περιπτώσεις που επιτρέπουν τη δίκαιη αλλαγή. Άλλωστε, κάθε πεφωτισμένη ηγεσία που επιδιώκει την οικοδόμηση της τάξης πρέπει να λάβει υπόψη της το στοιχείο της δικαιοσύνης ώστε να έχει διάρκεια και αποτελεσματικότητα, ενώ κάθε προσταγή για δίκαιη αλλαγή πρέπει να ενέχει ένα βαθμό τάξης για καταστεί επιτυχής.¹²

Η συζήτηση συνδέεται αναπόφευκτα με τον διαχωρισμό ανάμεσα στον πλουραλισμό και τον σολινταρισμό. Ο Bull εισήγαγε αυτόν το διαχωρισμό

¹⁰ Στο ίδιο σελ. 57-58, 108-110.

¹¹ Στο ίδιο, σελ. 117.

¹² Στο ίδιο, σελ. 139.

αναφερόμενος σε ποιο βαθμό υπήρχε το στοιχείο της αλληλεγγύης (ή σολινταρισμού) ώστε να καταστεί εφαρμόσιμη η επιβολή του δικαίου στην διεθνή κοινωνία. Στη μεταψυχροπολεμική εποχή και υπό το φως της πρακτικής της ανθρωπιστικής επέμβασης, οι δυο έννοιες έχουν καταλήξει να αναφέρονται σε δύο αντίθετες κανονιστικές θέσεις. Η πλουραλιστική υποστηρίζει την ύπαρξη μιας διεθνούς τάξης που θέτει τον μινιμαλιστικό σκοπό της συνύπαρξης των κυρίαρχων κρατών, και η δεύτερη προχωράει ένα βήμα πέρα περιλαμβάνοντας ως σκοπό την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε παγκόσμια κλίμακα.¹³ Θιασώτης της πλουραλιστικής προσέγγισης είναι ο Jackson και της δεύτερης οι Wheeler και Dunne.¹⁴

Συνεπώς, έχοντας παρουσιάσει ορισμένες από τις βασικές παραδοχές και έννοιες της Αγγλικής Σχολής, η παρούσα διπλωματική εργασία υιοθετεί τη μεθοδολογική και οντολογική προσέγγιση του Ρασιοναλισμού και άρα πλουραλισμού, η οποία κρίνεται σκόπιμη για την κατανόηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως κανονιστικής δύναμης αφενός, καθώς και της εμπλοκής αυτής στη Βοσνία, αφετέρου. Εντούτοις, προτού προχωρήσουμε στην ανάλυση της Ένωσης και της θέσης της στη σύγχρονη παγκόσμια διεθνή κοινωνία, κρίνεται σκόπιμη μια σύντομη παρουσίαση των ιστορικών εκφράσεων της ευρωπαϊκής διεθνούς κοινωνίας, καθώς διαφωτίζει σημαντικές πτυχές της σύγχρονης κοινωνίας κρατών, ιδίως δε αναφορικά με το κανονιστικό υπόβαθρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο «κριτήριο του πολιτισμού» και αυτό γιατί από πολλές απόψεις προσομοιάζει με τις πρακτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την οικοδόμηση θεσμών στη Βοσνία, αναδεικνύοντας τις πηγές και τα όρια της ευρωπαϊκής κανονιστικής δύναμης.

1.2. Η ανάδυση της σύγχρονης διεθνούς κοινωνίας

Στο επίκεντρο της ιστορικής μελέτης της διεθνούς κοινωνίας βρίσκεται η ανάδυση της ευρωπαϊκής διεθνούς κοινωνίας, μια διαδικασία που υπήρξε σαφώς αποτέλεσμα σημαντικών πολιτικών και κοινωνικών ζυμώσεων στο βάθος του χρόνου, ξεκινώντας από τη φύση της Μεσαιωνικής Λατινικής Χριστιανοσύνης και περνώντας από την Αναγέννηση και την ηγεμονία των Αψβούργων στην αποκρυστάλλωσή της στη μετα-

¹³ Linklater, An. and Suganami, H. (2006), σελ. 6.

¹⁴ Στο ίδιο.

Μεσαιωνική ευρωπαϊκή κοινοπολιτεία κρατών. Πρόκειται ουσιαστικά για την περίοδο μετά το τέλος του Τριακονταετούς Πολέμου και τη Συνθήκη της Βεστφαλίας το 1648. Τα κράτη συγκροτούν τη βεστφαλιανή διεθνή τάξη στο πλαίσιο των θεσμών της ισορροπίας της ισχύος, το διαχειριστικό σύστημα των Μεγάλων Δυνάμεων, τους διπλωματικούς μηχανισμούς, τον πόλεμο, και την ερμηνεία του διεθνούς δικαίου στη βάση της εδαφικής κυριαρχίας και της μη επέμβασης στο εσωτερικό άλλων κυρίαρχων κρατών. Με βάση την ιστορική αφήγηση της Αγγλικής Σχολής, η βεστφαλιανή τάξη φτάνει στο απόγειο της με το τέλος των Ναπολεόντειων πολέμων, όταν οι Μεγάλες Δυνάμεις συγκροτούν το Κοντσέρτο της Ευρώπης, που ουσιαστικά αποτελεί ένα διαχειριστικό σύστημα των Μεγάλων Δυνάμεων, με σκοπό της διατήρηση της Ευρωπαϊκής ισορροπίας ισχύος και με σαφή αντιηγεμονικό προσανατολισμό.¹⁵

Την περίοδο αυτή, οι ιστορικές εξελίξεις που είχαν πάντα περιφερειακό χαρακτήρα, ξεδιπλώνονται σταθερά σε παγκόσμια κλίμακα, καθώς ο υπόλοιπος κόσμος εμπλέκεται στις συγκρούσεις και τους ανταγωνισμούς της Ευρώπης, αρχικά μέσω της αποικιοποίησης, στη συνέχεια με τους δυο παγκόσμιους πολέμους και την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, και τέλος με την διαδικασία της αποαποικιοποίησης. Έτσι, οι πρακτικές της παγκόσμιας πολιτικής δομούνται σταδιακά πάνω στις βασικές αρχές του Βεστφαλιανού διακρατικού συστήματος, με έμφαση στις αρχές της εδαφικής κυριαρχίας και της μη επέμβασης, όπως αποτυπώνονται σε ένα πολυσύνθετο πλέγμα θεσμικών, λειτουργικών και νομικών κανόνων με ομοιογενή χαρακτήρα, πρώτα στην Ευρώπη και έπειτα στον υπόλοιπο κόσμο. Η αποαποικιοποίηση ουσιαστικά οδήγησε στην επέκταση του Ευρωπαϊκού μοντέλου της διεθνούς κοινωνίας, που με το πέρασμα στη μεταψυχροπολεμική εποχή σηματοδότησε την παγκοσμιοποίηση της διεθνούς κοινωνίας.¹⁶

Προφανώς, η εξέλιξη και επέκταση της διεθνούς κοινωνίας δεν ήταν μια ομαλή διαδικασία, αλλά επίπονη, που στη πορεία της έγειρε θεμελιώδη ηθικά ζητήματα σχετικά με την ηγεμονική φύση της και τον χαρακτήρα της διαπολιτισμικής

¹⁵ Watson, A. (2006), *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας: Μια συγκριτική ιστορική ανάλυση*, Ποιότητα, Αθήνα.

¹⁶ Στο ίδιο. Για μια συνοπτική αλλά μεστή παρουσίαση της εξέλιξης της διεθνούς κοινωνίας, βλ. Armstrong, D. (2008) "The evolution of international society", στο Baylis J., Smith, S., Owens, P. (2008) (eds.) *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Forth Ed., Oxford: Oxford University Press, pp. 38-52.

αλληλεπίδρασης. Στη συνέχεια αναλύονται ορισμένες πτυχές του παραπάνω προβληματισμού, δίνοντας έμφαση στο «κριτήριο του πολιτισμού».

Στο σημαντικό του πόνημα για την εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας, ο Watson προβαίνει σε μια συγκριτική μελέτη των συστημάτων των κρατών σε διαφορετικές εποχές, ξεκινώντας από την εποχή της Σουμερίας και φτάνοντας μέχρι τη σύγχρονη εποχή. Υιοθετεί και εφαρμόζει την ιδέα της διεθνούς κοινωνίας καταγράφοντας τις εκφράσεις και λειτουργίες των διαφορετικών διεθνών κοινωνιών στο βάθος της ιστορίας. Μεταξύ άλλων, καταλήγει στη διαπίστωση ότι ο σχηματισμός μιας διεθνούς κοινωνίας προϋποθέτει την ύπαρξη ενός βαθμού πολιτισμικής ενότητας μεταξύ των μελών του, δηλαδή μιας κοινής κουλτούρας που συχνά επικεντρώνεται γύρω από μια ηγεμονική κυρίαρχη δύναμη¹⁷. Πράγματι, και στο βαθμό που επικεντρωνόμαστε στη σύγχρονη εποχή, η επέκταση της ευρωπαϊκής διεθνούς κοινωνίας σήμαινε παράλληλα την διαπολιτισμική της επαφή και συναλλαγή με διαφορετικές κουλτούρες και πολιτισμούς.

Κάποιες παρατηρήσεις όμως χρίζουν ιδιαίτερης προσοχής εδώ, σχετικά με τη ρύθμιση ανάμεσα στην ευρωπαϊκή διεθνή κοινωνία και τους υπόλοιπους πολιτισμούς κατά την περίοδο επέκτασης της πρώτης. Όπως επισημαίνει ο Bull, τον 19^ο αιώνα και σε συνδυασμό με την άνοδο της επιρροής του φυσικού έναντι του θετικού δικαίου, αυξάνεται ανάμεσα στα ευρωπαϊκά κράτη το αίσθημα της πολιτισμικής διαφοροποίησης από τα κράτη που βρίσκονται πέρα από την Ευρώπη. Το αίσθημα αυτό ουσιαστικά καταλήγει στην υιοθέτηση από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις ενός δεσμευτικού κώδικα συμπεριφοράς στις μεταξύ τους συναλλαγές που δεν ισχύει στις συναλλαγές τους με άλλα συστήματα κρατών.¹⁸ Σύμφωνα με τον Keene, σε όλη τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας συνυπάρχουν παράλληλα δυο μοντέλα διεθνούς τάξης, επιτελώντας το καθένα το δικό του σκοπό, που αντιστοιχούν σε δυο ξεχωριστές κανονιστικές και θεσμικές δομές. Από την μια, στο εσωτερικό της ευρωπαϊκής διεθνούς κοινωνίας, τα μέλη της αναγνωρίζονται μεταξύ τους ως ισότιμα και ανεξάρτητα, ρυθμίζοντας τις σχέσεις τους στην αρχή της εδαφικής κυριαρχίας και της μη επέμβασης, όπως αποτυπώνεται στις πολιτικές και νομικές διευθετήσεις μεταξύ τους. Επακόλουθο γνώρισμα λοιπόν της ευρωπαϊκής διεθνούς τάξης είναι η ανεκτικότητα των εθνικών, πολιτισμικών και πολιτικών ετεροτήτων. Αντίθετα, πέρα από την Ευρώπη, στο πλαίσιο

¹⁷ Watson, A. (2006), *όπ.π.*.

¹⁸ Bull H. (2001), *όπ.π.*, σελ. 73.

των αποικιακών και ιμπεριαλιστικών συστημάτων, η οικοδόμηση της διεθνούς τάξης διέπεται από τη λογική μιας διαδικασίας εκπολιτισμού των θεωρούμενων μη-πολιτισμένων ή καθυστερημένων κοινωνιών σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο. Έτσι, η συγκρότηση της διεθνούς τάξης πέρα από την Ευρώπη, βασίστηκε στην αρχή της διαιρεμένης κυριαρχίας με τον σχεδιασμό ιεραρχικών θεσμών μέσω των οποίων, τα ευρωπαϊκά κράτη προωθούσαν τα υποτιθέμενα πλεονεκτήματα του ευρωπαϊκού πολιτισμού.¹⁹

Με τη σταδιακή διάδοση της ευρωπαϊκής διεθνούς κοινωνίας τον 19^ο αιώνα συντελέστηκε παράλληλα η πρώτη παγκόσμια εμβέλεια εφαρμογή διεθνών κανόνων και νορμών. Στην πορεία αυτής της εξέλιξης, υπήρξαν πολλοί ηγεμόνες εκτός της Ευρώπης που επιθυμούσαν τη συμμετοχή τους στην διεθνή κοινωνία κρατών, επιδιώκοντας να αναγνωρίζονται ως ίσοι και όχι ως κατώτεροι, και ταυτόχρονα να αυξήσουν τη φωνή και το ρόλο τους στην υπό διαμόρφωση νέα παγκόσμια διεθνή κοινωνία. Για να ενταχθούν στην διεθνή κοινωνία, την οποία οι Ευρωπαίοι αντιλαμβάνονταν σε νομικό και πολιτικό επίπεδο ως ευρωπαϊκή σύμπραξη, τα μη ευρωπαϊκά κράτη έπρεπε να είναι σε θέση να επιτύχουν συγκεκριμένα κριτήρια.²⁰ Έπρεπε δηλαδή όχι μόνο να υιοθετήσουν «τους κανόνες της διεθνούς κοινωνίας, αλλά και ορισμένες από τις αξίες και τους ηθικούς κώδικες της», το «κριτήριο του πολιτισμού». Βασική προϋπόθεση για να γίνουν τα μη ευρωπαϊκά κράτη δεκτά μέλη της διεθνούς κοινωνίας ήταν να αποδεχτούν τους κανόνες της και να ανταποκριθούν σε ένα «αποδεκτό επίπεδο πολιτισμού στις δραστηριότητες τους ως μέλη»²¹. Οι όροι που έθεταν τα ευρωπαϊκά κράτη είχαν συγκεκριμένο πολιτικό και οικονομικό χαρακτήρα. Στη πιο συνεκτική μελέτη για το «κριτήριο του πολιτισμού», ο Gong εντοπίζει τα παρακάτω κριτήρια: ένα «πολιτισμένο» κράτος, α) μπορεί να εγγυηθεί θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αυτά στη ζωή, την αξιοπρέπεια, και την ιδιοκτησία· την ελευθερία της διακίνησης, του εμπορίου, και της θρησκείας, ιδιαίτερα όταν αφορούν ξένους. β) υφίσταται ως οργανωμένη πολιτική γραφειοκρατία με έναν βαθμό αποτελεσματικότητας στη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού, και ένα βαθμό ικανότητας στην οργάνωση αυτοάμυνας, γ) είναι προσκολλημένο στο γενικά αποδεκτό διεθνές δίκαιο,

¹⁹ Keene, Ed. (2002), *Beyond the anarchical society: Grotius, Colonialism and Order in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, σελ. xi.

²⁰ Bull H. (2001), όπ.π., σελ. 74.

²¹ Watson, A. (2006), όπ.π., σελ. 475-476.

περιλαμβάνοντας το δίκαιο πολέμου· διατηρεί επίσης ένα εσωτερικό σύστημα δικαστηρίων, κωδικών, και εκδιδόμενων νόμων που εγγυούνται τη νομική δικαιοσύνη για όλους εντός της δικαιοδοσίας του, και για τους ξένους και τους υπηκόους το ίδιο δ) ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις του διεθνούς συστήματος διατηρώντας αρκετές και μόνιμες οδούς διπλωματικής ανταλλαγής και επικοινωνίας γενικά ανταποκρίνεται στις αποδεκτές νόρμες και πρακτικές της «πολιτισμένης» διεθνούς κοινωνίας.²²

Όπως παρατηρεί ο Watson, τα μη ευρωπαϊκά κράτη «έπρεπε να μάθουν αυτούς τους νόμους και τις πρακτικές και να προσαρμοστούν σε αυτούς, συχνά με κάποιο κόστος για τις δικές τους κοινωνίες». Στην ουσία το «κριτήριο του πολιτισμού» αντανακλά ένα σύνολο δυτικών φιλελεύθερων αξιών που σαφώς και δεν τηρούνταν πάντα από τους Ευρωπαίους και μπορεί, σύμφωνα με τον Watson, εύλογα να θεωρηθεί μια μορφή πολιτισμικού ιμπεριαλισμού, η οποία χαρακτήρισε τη διαδικασία ενοποίησης στην διαμόρφωση της παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας υπό την κυριαρχία των ευρωπαϊκών κρατών²³. Αυτό που πρέπει να τονιστεί για τις ανάγκες αυτής της εργασίας, είναι ότι η διττή αυτή φύση της διεθνούς κοινωνίας με την ύπαρξη αφενός του στοιχείου του πλουραλισμού που δίνει έμφαση στην ανεκτικότητα της ετερότητας και του «κριτηρίου του πολιτισμού» αφετέρου, παρότι παραμένει ευρέως αγνοημένη, συνεχίζει να συναντάται ως πρακτική και να περιγράφει σε σημαντικό βαθμό το κανονιστικό υπόβαθρο της ΕΕ.

1.3. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως κανονιστική δύναμη στη διεθνή παγκόσμια κοινωνία.

1.3.1 Η κατάσταση της παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας στη μεταψυχροπολεμική εποχή

Το τέλος της διπολικής εποχής, παρά την αναπόφευκτη αρχική αμηχανία που προκάλεσε αναφορικά με τις άμεσες συνέπειες, σύντομα ταυτίστηκε με την εδραίωση της φιλελεύθερης διεθνούς τάξης. Για αρκετούς αναλυτές, η κυρίαρχη λογική της

²² Gong, G. (1984), *The standard of civilization in international society*, Clarendon Press, Oxford, σελ. 14-15.

²³ Watson, A. (2006), όπ.π., σελ. 474.

γεωπολιτικής, η οποία συνόδεψε το μεγαλύτερο μέρος του εικοστού αιώνα, σχεδόν νομοτελειακά θα έδινε τη θέση της στη λογική του φιλελεύθερου διεθνισμού. Σύμφωνα με αυτή τη λογική, έννοιες άρρηκτα συνδεδεμένες με το οικοδόμημα της βεστφαλιανής παγκόσμιας τάξης, όπως η ισορροπία της ισχύος, ο ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων, ο πόλεμος, και η ερμηνεία του διεθνούς δικαίου στη βάση της κυριαρχίας και της μη επέμβασης, καθίσταντο πια απαρχαιωμένες από τη δυναμική της παγκοσμιοποίησης²⁴.

Η ακαδημαϊκή συζήτηση σχετικά με το αν και σε ποιο βαθμό το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης με οικονομικούς, πολιτικούς, κοινωνικούς και οικολογικούς όρους, θα οδηγούσε στον ανασχηματισμό του σύγχρονου κόσμου γρήγορα πολώθηκε ανάμεσα στους οπαδούς και τους σκεπτικιστές του εν λόγω φαινομένου. Ανεξάρτητα από τη θέση που υιοθετεί κανείς, ήδη όμως από αρχές της δεκαετίας του '90, είχε παρατηρηθεί η εμφάνιση ενός πολύπλοκου δικτύου παγκόσμιων, περιφερειακών και τοπικών δυνάμεων που προσέδιδαν νέα χαρακτηριστικά στον τρόπο ρύθμισης, οργάνωσης και άσκησης της διεθνούς πολιτικής πέρα από το κράτος²⁵.

Πιο συγκεκριμένα, η παγκοσμιοποίηση της διεθνούς πολιτικής αναφέρεται σε μια σειρά σημαντικών αλλαγών στη δομή της διεθνούς κοινωνίας: τη διάχυση φιλελεύθερων ιδεών, κανόνων, νορμών και πρακτικών, που ενώ συγκροτούνται στο διεθνές επίπεδο, επιδρούν στην εσωτερική οργάνωση των κρατών, τον αυξημένο ρόλο νέων παικτών (ΜΚΟ) στη παγκόσμια διακυβέρνηση, τη δημιουργία πληθώρας πολυμερών οργανισμών σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο με διευρυσμένους και πολυδιάστατους ρόλους, νέες προσεγγίσεις σε ζητήματα ασφάλειας, την υιοθέτηση καταναγκαστικών πρακτικών για την προάσπιση και ενίσχυση των παγκόσμιων κανόνων, κ.α.. Αναμφίβολα, η παραπάνω δυναμική έθεσε επιτακτικά την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της σχέσης ανάμεσα στις έννοιες της εθνικής κυριαρχίας, του κράτους, της κοινωνίας, του πολίτη, και του διεθνούς συστήματος²⁶.

Η Ευρώπη, με τη διαδικασία της γερμανικής επανένωσης ήδη σε εξέλιξη, βρισκόταν, χωρίς αμφιβολία, σε πλεονεκτική θέση. Η Σοβιετική Ένωση και μαζί της ο «πυρηνικός τρόμος» αποτελούσαν παρελθόν, δημιουργώντας ένα πρωτοφανές περιβάλλον ευκαιριών και συνεργασίας στην ευρύτερη περιφέρεια της. Οι προαναφερθείσες αρχές και οι αξίες,

²⁴ Hurrell, An. (2010), Global Liberalism in harder times, *International Public Policy Review*, 6:1, pp. 16.

²⁵ Held D. & McGrew An., (2004), *Παγκοσμιοποίηση/ Αντί-Παγκοσμιοποίηση*, Πολύτροπον, Αθήνα.

²⁶ Hurrell, An. (2010), *όπ.π.*

παραδοσιακά ενσωματωμένες στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη και πολιτική κουλτούρα, λάμβαναν σταδιακά μια πιο συγκροτημένη και θεσμοποιημένη μορφή στα πλαίσια του ευρωπαϊκού εγχειρήματος. Μια μοναδική ιστορική ευκαιρία παρουσιαζόταν στην Ευρωπαϊκή Ένωση για την ανάληψη ενός ενεργητικότερου ρόλου στη διεθνή σκηνή. Στο εσωτερικό επίπεδο, τα κράτη-μέλη αποφάσισαν να προχωρήσουν στην ενίσχυση και περαιτέρω θεσμοποίηση των σχέσεων τους, δημιουργώντας σταδιακά ένα φιλόδοξο οικοδόμημα συνεργασίας χωρίς προηγούμενο σε όλους τους τομείς της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής. Επιπλέον, δίνοντας έμφαση στην διασφάλιση της περιφερειακής σταθερότητας, η Ευρωπαϊκή Ένωση αφενός, έδωσε προτεραιότητα στην διαδικασία της διεύρυνσης και αφετέρου, στη συγκρότηση μιας πολυδιάστατης στρατηγικής ενίσχυσης των δεσμών και του διαλόγου με τα γειτονικά κράτη. Επιπρόσθετα, εντατικοποιήθηκε η συνεργασία με άλλα κράτη, οργανισμούς και θεσμούς σε διαπεριφερειακό επίπεδο. Η Ευρωπαϊκή Ένωση βρισκόταν μαζί με τις Ηνωμένες Πολιτείες στη «σωστή πλευρά της ιστορίας».

Η λογική αυτή ακολούθησε την Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες, ακόμη και όταν ξέσπασαν οι πόλεμοι στη Γιουγκοσλαβία. Η ολιγωρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανέδειξε όμως με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο την έλλειψη βούλησης για συλλογική δράση και ότι η Ένωση χρειαζόταν ακόμη να διανύσει πολύ δρόμο για την επίτευξη μιας αυτόνομης και αποτελεσματικής πολιτικής, στο βαθμό που αυτό αποτελούσε προϋπόθεση και επιδίωξη των κρατών-μελών. Εντούτοις, οι βίαιες συγκρούσεις και η έξαρση του εθνικισμού στις πιο ακραίες του μορφές στα Βαλκάνια και σε άλλες γωνιές του κόσμου, έγιναν αντιληπτές από τη Δύση ως οι τελευταίες πράξεις μιας άλλης εποχής που έφτανε στο τέλος της, ενός άλλου πολιτισμού, που έπρεπε και μπορούσε να αλλάξει.

Τα γεγονότα της ενδεκάτης Σεπτεμβρίου επαναπροσδιόρισαν τον χαρακτήρα της παγκοσμιοποίησης, υπενθυμίζοντας την πολυπλοκότητα και τις πολλαπλές όψεις του φαινομένου, ιδίως δε αναφορικά με την τρομοκρατία και τις διαπολιτισμικές σχέσεις (Δύση και Αραβικός κόσμος). Επιπρόσθετα, η έμφαση της κυβέρνησης Μπους στην προσφυγή μονομερών πρακτικών και πολιτικών, προσδίδοντας μια στενή ερμηνεία στην έννοια του εθνικού συμφέροντος, η προτεραιότητα σε ζητήματα ασφάλειας έναντι ζητημάτων παγκόσμιας οικονομικής διακυβέρνησης, η καχυποψία απέναντι στους διεθνείς οργανισμούς και στην αναζήτηση διπλωματικών λύσεων, και μια γενική

αίσθηση «στρατικοποίησης» σε επίπεδο ύφους και άσκησης της αμερικάνικης εξωτερικής δημιουργήσε ανησυχία στους ευρωπαίους εταίρους.²⁷

Αποκορύφωμα αυτής της απόστασης που χώριζε πλέον τις Ηνωμένες Πολιτείες από την Ευρωπαϊκή Ένωση υπήρξε ο τρόπος προσέγγισης του φαινομένου της τρομοκρατίας και φυσικά ο πόλεμος στο Ιράκ. Η Ένωση σύντομα έγινε αντιληπτή ως ένα είδος αντί-Αμερικής σε επίπεδο αρχών και αξιών που συμβάλει δυναμικά με θετικό τρόπο στη διαμόρφωση της κανονιστικής δομής της διεθνούς παγκόσμιας κοινωνίας. Είναι ακριβώς σε αυτό το συγκυριακό πλαίσιο που έκανε την εμφάνιση της η έννοια της κανονιστικής δύναμης, και σαφώς πρώτου ξεκινήσει μια μακρά εκ των υστέρων περίοδο υπαρξιακής αναζήτησης, ιδίως δε μετά τα αρνητικά δημοψηφίσματα για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα στη Γαλλία και την Ολλανδία το 2005 και με εμφανή τα σημάδια της κόπωσης από τη διεύρυνση. Σε αυτά ήρθε να προστεθεί η κρίση της Ευρωζώνης σε έναν τομέα δηλαδή που αποτελούσε το μεγαλύτερο ίσως, «χειροπιαστό» επίτευγμα της Ενωμένης Ευρώπης.

Έχοντας ολοκληρώσει μια σύντομη περιγραφή των βασικότερων στοιχείων που συνθέτουν την παγκόσμια διεθνή κοινωνία στη μεταψυχροπολεμική πολιτική και έχοντας προσδιορίσει το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο στο οποίο έκανε την εμφάνιση της η συζήτηση για τον ρόλο και τη δράση της ΕΕ στη διεθνή σκηνή, στη συνέχεια η μελέτη επικεντρώνεται στην έννοια της Ευρώπης ως κανονιστικής δύναμης.

1.3.2. Η έννοια της Ευρώπης ως κανονιστικής δύναμης

Για την περιγραφή της διεθνούς δράσης της Ένωσης έχει χρησιμοποιηθεί μια πληθώρα όρων και εννοιών, αντλώντας από όλο το φάσμα της Θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων. Μεταξύ άλλων, η Ένωση περιγράφεται ως πολιτική δύναμη (civilian power)²⁸, δύναμη για το καλό (force for the good),²⁹ μεταμορφωτική δύναμη (transformative power), ηθική δύναμη (ethical power),³⁰ αυτοκρατορία, για να αναφερθούν μόνο μερικές.

²⁷ Daalder, I. & Lindsay, J. (2003), *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, Brookings Institution Press, Washington.

²⁸ Duchene, F. (1972), "Europe's Role in World Peace" στο Mayne R. (ed.), *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans look ahead*, Fontana, London, pp. 32-47.

²⁹ Barbe Es. & Johansson – Noguees El. (2008), "The EU as a modest 'force for good': the European Neighbourhood Policy", *International Affairs*, 84:1, pp. 81-96.

³⁰ Aggestam L. (2008), "Introduction: Ethical power Europe?", *International Affairs*, 84 :1, pp. 1-11.

Οι παραπάνω χαρακτηρισμοί, έκτος από μια αναπόφευκτη σύγχυση που ίσως προκαλούν, συγκλίνουν στην άποψη ότι οι ιδιότητες της Ένωσης ως διεθνούς δρώντα διαφέρουν από αυτές που παραδοσιακά αντιπροσωπεύουν τους διεθνείς δρώντες στη παγκόσμια πολιτική. Γενικά, η συζήτηση για την Ευρωπαϊκή Ένωση ως κανονιστική δύναμη εντάσσεται σε έναν ευρύτερο προβληματισμό αναφορικά με τη θέση και τον ρόλο της Ένωσης και τα μέσα που έχει στη διάθεση της, ώστε να συμβάλλει με θετικό και δημιουργικό τρόπο στη παγκόσμια διεθνή πολιτική και η οποία βασίζεται οντολογικά και μεθοδολογικά κυρίως στον Κοινωνικό Κονστρουκτιβισμό και Μεταμοντερνισμό. Κεντρικός άξονας της όλης συζήτησης είναι οι πηγές νομιμοποίησης και ελκυστικότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης που απορρέουν από τις αρχές, τις αξίες και τις πρακτικές της.

Ο Manners υιοθέτησε τον όρο της κανονιστικής δύναμης ως απάντηση σε αυτό τον προβληματισμό. Σύμφωνα με τον ίδιο, η έννοια της Ευρώπης ως πολιτικής δύναμης καθώς είναι συνυφασμένη με τη λογική του Ψυχρού Πολέμου ενέχει περιοριστικές υποθέσεις σχετικά με την έννοια της δύναμης και τη σχέση της με τον ρόλο του έθνους-κράτους, τα εθνικά συμφέροντα και τον στρατιωτικό παράγοντα στις διεθνείς σχέσεις, στοιχεία που με διάφορες παραλλαγές συναντώνται στη Ρεαλιστική προσέγγιση των Διεθνών Σχέσεων. Στην ουσία, η έννοια της κανονιστικής δύναμης μας καλεί να απομακρυνθούμε από τη συζήτηση σχετικά με τον αν η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι πολιτική ή στρατιωτική δύναμη, που αναπόφευκτα προσδίδει σε αυτήν κρατικά χαρακτηριστικά και να επικεντρωθούμε στον ιδεατικό (ideational) αντίκτυπο της διεθνούς ταυτότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως κανονιστικής δύναμης³¹. Όπως αναφέρει ο Manners, η «Ένωση και οι δράσεις της στην παγκόσμια πολιτική απαιτούν μια ευρύτερη και πιο κατάλληλη προσέγγιση ώστε να αντανακλούν τι είναι, τι κάνει και τι θα έπρεπε να κάνει»³². Μια συμβατική προσέγγιση της έννοιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως κανονιστικής δύναμης είναι αυτή που επικεντρώνεται στη σημαντική θέση που έχουν οι νόρμες στη διαμόρφωση της διεθνούς της δράσης. Υπό αυτό το πρίσμα, η Ευρωπαϊκή Ένωση ως διεθνής δρώντας δίνει έμφαση στη χρήση διπλωματικών και όχι στρατιωτικών μέσων, στο διάλογο, στη διαμεσολάβηση, στην προώθηση και προάσπιση οικουμενικών και παγκόσμιων νορμών που ξεφεύγουν από τα στενά όρια του

³¹Manners Ian (2002), "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, 40:2, pp. 237-257, σελ. 238.

³²Manners Ian, (2006), "Normative Power Europe Reconsidered: Beyond the Crossroads", *Journal of European Public Policy*, 13:2, pp. 182-199, σελ. 184.

στρατηγικού συμφέροντος, σε πολυμερείς μορφές συνεργασίας, σε συνεργατικές προσεγγίσεις ασφάλειας, λαμβάνοντας υπόψη την κανονιστική διεθνή έννομη τάξη και συμβάλλοντας δημιουργικά στην οικοδόμηση ενός περιβάλλοντος σταθερότητας και ειρήνης. Με δεδομένες τις προαναφερθείσες ιδιότητες, η έννοια της κανονιστικής δύναμης ενδιαφέρεται να καταδείξει την ικανότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης να ορίζει τι γίνεται αποδεκτό ως «κανονικό» στη παγκόσμια πολιτική³³. Θα επανέλθουμε σε αυτό το σημαντικό ζήτημα στη συνέχεια.

Στο βασικό του άρθρο για την έννοια της κανονιστικής δύναμης, ο Manners μελετώντας τον καθοριστικό ρόλο της Ένωσης στην κατάργηση της θανατικής ποινής παγκοσμίως, ισχυρίζεται ότι η ίδια υιοθέτησε ένα σύνολο δραστηριοτήτων και πρακτικών που παρέκαμψαν την έννοια της κρατικής κυριαρχίας, δίνοντας έτσι έμφαση στους ανθρώπους και χωρίς να λειτουργεί στη βάση κάποιου προφανούς και άμεσου υλικού οφέλους³⁴. Βασικό στοιχείο στην ανάλυση της έννοιας της κανονιστικής δύναμης είναι η κανονιστική βάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που αναδεικνύει τον ρόλο των νορμών, των ιδεών και των ηθικών αρχών στη διεθνή δράση της Ένωσης. Η κανονιστική διαφορετικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον Manners προκύπτει από το ιστορικό της πλαίσιο, την υβριδική πολιτεία και την πολιτική και νομική της δομή της. Λόγω αυτών των παραγόντων, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει τοποθετήσει στο επίκεντρο των διαφόρων πολιτικών της, την ισχυρή της δέσμευση στις οικουμενικές νόρμες και αξίες, όχι μόνο στις σχέσεις μεταξύ των κρατών μελών, αλλά και στην ευρύτερη διεθνή της δράση³⁵.

Η κανονιστική βάση της Ένωσης έχει αναπτυχθεί τα τελευταία πενήντα χρόνια μέσω μιας σειράς διακηρύξεων, συνθηκών, πολιτικών, κριτηρίων και όρων. Ο Manners εντοπίζει πέντε βασικές νόρμες που διέπουν την εξελισσόμενη κανονιστική βάση της Ένωσης: την ιδέα της ειρήνης, την ιδέα της ελευθερίας, τη δημοκρατία, τον κανόνα δικαίου, και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των βασικών ελευθεριών, όπως αποτυπώνονται στη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στο ευρύτερο κοινοτικό νομικό και πολιτικό κεκτημένο. Επιπλέον, η προώθηση αυτών των νορμών στα πλαίσια των πολιτικών και πρακτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι εναρμονισμένη με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και με τις αρχές της Χάρτας των

³³ Manners Ian (2002), όπ.π..

³⁴ Στο ίδιο, σελ. 252-253.

³⁵ Στο ίδιο, σελ. 241.

Ηνωμένων Εθνών³⁶. Επιπρόσθετα, διακρίνει τέσσερις ελάχισσες νόρμες: της κοινωνικής αλληλεγγύης, της μη διάκρισης, της προστασίας των μειονοτήτων, της αειφόρου ανάπτυξης και της αρχής της χρηστής διακυβέρνησης.

Για τον Manners, η ενίσχυση και επέκταση των εν λόγω νορμών επιτρέπει στην Ευρωπαϊκή Ένωση να παρουσιάζεται και να νομιμοποιείται ως κάτι περισσότερο από τα μέρη ενός συνόλου. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, «στη μεταψυχροπολεμική εποχή, δεν είναι αρκετό για την Ευρωπαϊκή Ένωση να παρουσιάζει τον εαυτό της, μονάχα ως μια μορφή οικονομικής διακυβέρνησης για τη διαχείριση της παγκόσμιας οικονομίας, όπως υποδεικνύει η αυξανόμενη αντίσταση των πολιτών της στην οικονομική φιλελευθεροποίηση».³⁷

Όπως ήταν λογικό, η χρήση της έννοιας της κανονιστικής δύναμης από τον Manners αντιμετώπισε κριτική από όλο το φάσμα της Θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων. Προφανώς, η οριοθέτηση του επιθετικού προσδιορισμού «κανονιστική» και γενικά η επίκληση νορμών δεν προσδίδει αυτόματα νομιμοποίηση στις δραστηριότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αξίζει εδώ να αναφερθούν συνοπτικά κάποιες παρατηρήσεις του Diez, καθώς καθόρισαν σε σημαντικό βαθμό το πλαίσιο διεξαγωγής της συζήτησης αναφορικά με την έννοια της κανονιστικής δύναμης. Ο Diez, υιοθετώντας μια μεταδομική προσέγγιση στα πλαίσια της κριτικής κοινωνικής θεωρίας, υποστηρίζει ότι αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία, δεν είναι τόσο η εξέταση του ρόλου των νορμών στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά η ίδια η συζήτηση για την κανονιστική δύναμη, και αυτό γιατί η παρουσίαση μιας συγκεκριμένης εικόνας για τις πολιτικές και πρακτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμβάλλει στην οικοδόμηση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας, μιας διακριτής ταυτότητας που ενέχει τη διάκριση ανάμεσα στον Εαυτό και τον Άλλο. Δηλαδή, ο Diez στρέφει το ενδιαφέρον της συζήτησης στις πολιτικές επιπτώσεις που ανακύπτουν από την κοινωνική κατασκευή της ΕΕ στη διεθνή σκηνή, τόσο για την ίδια όσο και για τη συμπεριφορά των άλλων δρώντων.³⁸

Για τον Diez, η κανονιστική δύναμη αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο είδος δρώντα στη διεθνή πολιτική, αλλά παράλληλα υποδηλώνει ένα τύπο σχέσης ισχύος, όπου η κανονιστική ισχύς συνιστά την ικανότητα του Α να επηρεάζει τον Β να κάνει κάτι που

³⁶ Στο ίδιο, σελ. 240.

³⁷ Στο ίδιο, σελ. 244.

³⁸ Diez T. (2005), "Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering 'Normative Power'". *Millennium*, 33:3, pp. 613-636.

διαφορετικά δεν θα έκανε, την ικανότητα δηλαδή να διαμορφώνει τις αξίες των άλλων. Ουσιαστικά, ο Diez εντοπίζει μια διττή ανάγνωση της έννοιας, που με βάση το έργο του Lukes, προσεγγίζει αυτή της ηγεμονικής ισχύος. Πρόκειται ουσιαστικά για την ανεξάρτητη δύναμη των νορμών να επηρεάζουν τη συμπεριφορά των δρώντων.³⁹ Αυτή η παρατήρηση, διαφωτίζει εμμέσως και ένα ζήτημα που προκύπτει αναφορικά με την απόδοση της έννοιας «normative power» στην ελληνική γλώσσα. Στη παρούσα εργασία, υιοθετείται ο όρος κανονιστική δύναμη όταν γενικά αναφέρεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως διεθνή δρώντα, όπως χρησιμοποιούνται αντίστοιχα οι έννοιες της μεγάλης δύναμης, της υπερδύναμης ή της στρατιωτικής δύναμης και ο όρος κανονιστική ισχύς όταν χρησιμοποιείται για την ανάδειξη της κανονιστικής βάσης της ΕΕ ως πηγής ή συντελεστή ισχύος.

Επιπλέον, ο Diez υποστηρίζει ότι η έννοια της κανονιστικής δύναμης δεν είναι διακριτή από αυτή της πολιτικής δύναμης, αλλά είναι ενσωματωμένη στη τελευταία και συνεπώς, ενώ μπορεί να θεωρηθεί ως ξεχωριστή μορφή ισχύος για αναλυτικούς λόγους, εντούτοις μπορεί να συνυπάρξει με άλλες μορφές ισχύος, όπως η στρατιωτική και η οικονομική. Δηλαδή, για τον Diez, τόσο η πολιτική όσο και η στρατιωτική δύναμη, μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως τύποι κανονιστικής δύναμης. Υπό αυτή την έννοια, η κανονιστική δύναμη δεν περιορίζεται μόνο στη δράση της Ένωσης, αλλά μπορεί να αναφέρεται και σε άλλους διεθνείς δρώντες, όπως για παράδειγμα τις Ηνωμένες Πολιτείες, που σαφώς διέπονται από ένα διακριτό κανονιστικό υπόβαθρο. Συνεπώς, προκύπτει το ερώτημα πως η κανονιστική δύναμη της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαφοροποιείται από αυτή των Ηνωμένων Πολιτειών. Για τον Diez, η υπερίσχυση της στρατιωτικής δύναμης έναντι της κανονιστικής στην περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών, όπως εκφράστηκε κυρίως μέσα από τη «στρατικοποίηση» της αμερικάνικης εξωτερικής πολιτικής υπό την προεδρία της κυβέρνησης Μπους, σε αντίθεση με την Ένωση, αποτελεί ένα σημαντικό κριτήριο διαφοροποίησης. Δεύτερον, επιδεικνύει σε μεγάλο βαθμό το στοιχείο της αναστοχαστικότητας. Ωστόσο, το στοιχείο της αναστοχαστικότητας θα πρέπει να μελετηθεί περαιτέρω ώστε σε συνδυασμό με την αποδόμηση των ευρωπαϊκών νορμών και αξιών, να καταστούν πιο σαφείς οι αντιφάσεις στον λόγο (discourse) για την και από την Ένωση, καθώς και μεταξύ του λόγου και των πρακτικών της. Έτσι, ουσιαστικά θα πρέπει να αντιμετωπιστεί ο κίνδυνος η κανονιστική

³⁹ Στο ίδιο, σελ. 616.

δύναμη να μετατραπεί σε μια μεσσιανική αντίληψη που θεωρεί ότι γνωρίζει τι είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση και τι θα έπρεπε να είναι οι άλλοι⁴⁰.

Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τα όσα έχουν αναφερθεί μέχρι τώρα, η έννοια της κανονιστικής δύναμης αποτελεί μια καινοτόμα πρόταση θέασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που ξεφεύγει από άλλους προσδιορισμούς που έχουν υιοθετηθεί κατά καιρούς για να περιγράψουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της διεθνούς δράσης της Ένωσης με παραδοσιακούς όρους. Ωστόσο, χρειάζεται μια περαιτέρω θεωρητική συστηματικοποίηση της έννοιας, για να καταστεί μια πιο περιεκτική και συγκροτημένη προσέγγιση. Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια η έννοια έχει υιοθετηθεί από μια πληθώρα αναλυτών που προσδίδουν ο καθένας ένα ξεχωριστό κανονιστικό περιεχόμενο στη κανονιστική δύναμη, οδηγώντας, κατά κάποιο τρόπο σε έναν κατακερματισμό νοημάτων αναφορικά με το κανονιστικό υπόβαθρο της ΕΕ. Στην ουσία, κάθε νέα προσπάθεια νοηματοδότησης της έννοιας, ανταποκρίνεται σε μια νέα πρόταση οράματος για την ΕΕ. Αυτό προκύπτει, ως ένα βαθμό, από την απουσία μια καθαρής ερμηνείας της ταυτότητας της ΕΕ ως πολιτικής οντότητας, που αναδεικνύει τα όρια κάθε προσπάθειας να προσδιοριστεί η διεθνής δράση της ΕΕ.

Επιπρόσθετα, η συζήτηση για την έννοια της κανονιστικής δύναμης έχει επικεντρωθεί στον επιθετικό προσδιορισμό της έννοιας, δηλαδή στην κανονιστική διάσταση της δράσης της Ένωσης στο διεθνές σύστημα, υποβαθμίζοντας με όρους γραμματικούς και συνάμα οντολογικούς το αντικείμενο που συνοδεύει την έννοια, δηλαδή τη δύναμη. Αφενός, έτσι προκύπτει ένας πλεονασμός, αφού κάθε δύναμη, ή καλύτερα κάθε έννοια ισχύος ως *ιδιότητα* είναι κανονιστική, και άρα δεν μπορεί να προσδιορίζει μόνο την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και άλλους διεθνείς δρώντες. Αφετέρου, και αυτό έχει μεγάλη σημασία, η συζήτηση για την κανονιστική δύναμη ή ισχύ, παραγνωρίζει την έννοια ως *σχέση* με άλλους δρώντες, και συνεπώς υποκρύπτει περίτεχνα την ασυμμετρία ισχύος που απορρέει από τη θέση της Ένωσης τόσο με υλικούς όσο και με ιδεατικούς όρους στη κανονιστική δομή της παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας. Προφανώς, οι νόρμες δεν στερούνται πολιτικού περιεχομένου. Οι παρατηρήσεις του Diez σχετικά με την προσέγγιση της κανονιστικής δύναμης ως ηγεμονικής, βρίσκονται προς στη σωστή κατεύθυνση, αλλά θα πρέπει να διευρυνθούν περαιτέρω. Εδώ, συνεπώς σκοπός δεν είναι μόνο να αναδειχθεί η θεωρητική αδυναμία

⁴⁰ Στο ίδιο, σελ. 636

διαχωρισμού ανάμεσα στα συμφέροντα και τις νόρμες της Ένωσης, κάτι τέτοιο άλλωστε λίγο ως πολύ αναγνωρίζεται από ορισμένους αναλυτές. Αλλά η υπενθύμιση ότι κάθε προσπάθεια παρουσίασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως κανονιστικής δύναμης, με θετικά πρόσημα και ταυτόχρονα σχεδόν τεχνοκρατικούς ή καλύτερα απολιτικούς όρους, σαφώς όχι μόνο δεν ακυρώνει, αλλά αντίθετα αναπαράγει και έρχεται αντιμέτωπη με θεμελιώδη ζητήματα της παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας, όπως είναι η άνιση κατανομή ισχύος, ο πλουραλισμός και η ετερότητα των ιδεών και αξιών, και η ύπαρξη διαφορετικών συμφερόντων, όπως θα δούμε παρακάτω⁴¹.

1.3.3. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως διεθνής κοινωνία και η οικοδόμηση της ευρωπαϊκής τάξης.

Έχοντας ήδη παρουσιάσει ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας και έχοντας εξετάσει την έννοια της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως κανονιστικής δύναμης καθώς και κάποιες σημαντικές αδυναμίες της, η τελευταία υποενοότητα του πρώτου κεφαλαίου επαναφέρει κάποιους βασικούς προβληματισμούς αναφορικά με τον ρόλο της Ένωσης ως διακριτής περιφερειακής διεθνούς κοινωνίας στη παγκόσμια διεθνή κοινωνία.

Αρκετοί αναλυτές της Αγγλικής Σχολής έχουν επισημάνει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί μια διακριτή περιφερειακή διεθνή κοινωνία και για την ακρίβεια την πιο θεσμοποιημένη και σολινταριστική διακριτή διεθνή κοινωνία εντός της παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας⁴². Αυτό που πρέπει ωστόσο να αναφερθεί εδώ συνοπτικά και που συχνά αγνοείται από τους αναλυτές που εξετάζουν την κανονιστική βάση της Ένωσης, είναι οι εμφανείς ομοιότητες που παρουσιάζουν ορισμένες πτυχές της με το «κριτήριο του πολιτισμού», με σημαντικές συνέπειες για την κατανόηση της διεθνούς δράσης της.

Πιο συγκεκριμένα, ο Stivachtis υποστηρίζει ότι το στοιχείο του πολιτισμού συνεχίζει να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις πρακτικές και πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κάτι που είναι ιδιαίτερα εμφανές στη διαδικασία διεύρυνσης της Ένωσης, όπου υπάρχουν σημαντικές ομοιότητες μεταξύ της αιρεσιμότητας μέλους και του «κριτηρίου

⁴¹ Τους παραπάνω προβληματισμούς διερευνά διεξοδικά ο Hurrell. Βλ. Hurrell, An. (2006), *On Global Order: Power, Values, and the constitution of international society*, Oxford University Press.

⁴² Buzan, B. (2004), *From International to World Society? English School theory and the social structure of globalization*, Cambridge University Press, Cambridge, και Hurrell, An. (2006), *On Global Order: Power, Values, and the constitution of international society*, Oxford University Press, Oxford.

του πολιτισμού». ⁴³ Αρκεί μια απλή σύγκριση για να αντιληφθεί κανείς την ομοιότητα που διακρίνει για παράδειγμα το «κριτήριο του πολιτισμού», με αυτά της Κοπεγχάγης και σύντομα γίνεται αντιληπτή η ιστορική συνέχεια της εν λόγω πρακτικής, άσχετα αν οι διαδικασίες έχουν αλλάξει μόνο κατ' όνομα. ⁴⁴ Με βάση τα κριτήρια της Κοπεγχάγης μια χώρα για να προσχωρήσει στην Ένωση θα πρέπει να πληροί τρία κριτήρια: α) πολιτικό κριτήριο: σταθερότητα θεσμών που εγγυώνται τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου, τα δικαιώματα του ανθρώπου και το σεβασμό και την προστασία των μειονοτήτων· β) οικονομικό κριτήριο: ύπαρξη μιας λειτουργούσας οικονομίας της αγοράς και ικανότητα αντιμετώπισης των ανταγωνιστικών πιέσεων και των δυνάμεων της αγοράς στο πλαίσιο της Ένωσης· γ) κριτήριο του κεκτημένου της Ένωσης: ικανότητα ανάληψης των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ιδιότητα του μέλους, συμπεριλαμβανομένης της προσήλωσης στους στόχους της πολιτικής, οικονομικής και νομισματικής ένωσης. ⁴⁵ Αναμφισβήτητα, το κοινό χαρακτηριστικό ανάμεσα στο «κριτήριο του πολιτισμού» και στα κριτήρια της Κοπεγχάγης είναι η δημιουργία και η προώθηση μιας φιλελεύθερης πολιτικής και οικονομικής διεθνούς τάξης. ⁴⁶

Επιπλέον, ο Behr υποστηρίζει ότι υπάρχουν τουλάχιστον τρία στοιχεία που περιγράφουν το παλιό «κριτήριο του πολιτισμού»: η αντίληψη των ευρωπαϊκών κρατών ότι αυτά δικαιωματικά μπορούν να ορίζουν τα κριτήρια, η ύπαρξη κανονισμών που καθορίζει διαφορετικά βήματα και βαθμούς συνεργασίας ανάμεσα στα ευρωπαϊκά και τα μη ευρωπαϊκά κράτη, και ένα γεωπολιτικό μοντέλο που προβάλλει μια παγκόσμια τάξη με τα ευρωπαϊκά κράτη στο κέντρο και ζώνες λιγότερο πολιτικά ανεπτυγμένων κρατών στην περιφέρεια. Όπως επισημαίνει ο Behr, και τα τρία στοιχεία ανταποκρίνονται στη ενταξιακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. ⁴⁷ Η ευρύτερη πολιτική διεύρυνσης της Ένωσης υποδηλώνει ότι τα κράτη μέλη της αποτελούν τον πυρήνα του ευρωπαϊκού διεθνούς συστήματος, και αντανακλά την επιθυμία του πυρήνα

⁴³ Stivachtis, Y. (2008), "Civilization and International society: the case of European Union expansion", *Contemporary politics*, 14:1, pp. 71-89.

⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 85.

⁴⁵ http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/accession_criteria_copenhagen_el.htm

⁴⁶ Stivachtis Y. (2008), *όπ.π.*, σελ. 77.

⁴⁷ Behr, H. (2007), "The European union in the legacies of imperial rule? EU accession politics viewed from a historical comparative perspective", *European Journal of International relations*, 13:2, pp. 239-262., σ. 240, Stivachtis Y. (2008), *όπ.π.*, σ. 85.

να μεταδώσει τους κανόνες και τις αξίες στην περιφέρεια, αποτελώντας ένα είδος νέας επέκτασης της ευρωπαϊκής διεθνούς κοινωνίας⁴⁸.

Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, ο Fidler διακρίνει ένα ίσως νέο «κριτήριο του πολιτισμού», στη λειτουργία των περιφερειακών και διεθνών οργανισμών το οποίο και περιλαμβάνει: την προστασία των βασικών κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, τη φιλελευθεροποίηση των αγορών, τη σωστή διακυβέρνηση και μέτρα αντιμετώπισης της διαφθοράς, έμφαση στον κανόνα δικαίου εντός των κρατών και τη σύνδεση της κυβερνητικής νομιμοποίησης με την παρουσία της δημοκρατίας, έμφαση στην ικανότητα του κράτους να συμμετέχει στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και να υιοθετεί τα πλαίσια των διεθνών νομικών καθεστώτων, την υιοθέτηση του δυτικού ατομικιστικού καταναλωτισμού και την εκκοσμίκευση σε βάρος παραδοσιακών πρακτικών.⁴⁹ Υπό αυτό το πρίσμα, ο Fidler μας υπενθυμίζει ότι ένα νέο «κριτήριο του πολιτισμού» είναι ενσωματωμένο στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο, το οποίο αποτελεί μια σαφή αντανάκλαση των δυτικών φιλελεύθερων αξιών⁵⁰.

Συνεπώς, κάθε προσπάθεια περιγραφής των πρακτικών και πολιτικών της ΕΕ στην παγκόσμια πολιτική, θα πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη τη δομική θέση που κατέχει η ΕΕ και γενικά τα δυτικά κράτη στη κανονιστική δομή της παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας. Δεν αρκεί λοιπόν μόνο να εξετάσουμε τη κανονιστική βάση της ΕΕ και σε ποιο βαθμό αυτή ανταποκρίνεται με τις οικουμενικές αρχές και αξίες και γενικότερα με τη διεθνή έννομη τάξη, αλλά να εντοπίσουμε τους τρόπους με τους οποίους ορίζεται ένα σύνολο κριτηρίων⁵¹. Κάθε διαδικασία που εμπεριέχει το στοιχείο του μονομερούς προσδιορισμού των κριτηρίων και της επιβολής αυτών, αναπαράγει και ανακυκλώνει πατερναλιστικές και ασύμμετρες σχέσεις και νέες ιεραρχίες στη διεθνή κοινωνία.⁵²

⁴⁸ Diez, T. & Whitman, R. (2002), "Analyzing European integration: reflecting on the English school-scenarios of an encounter", *Journal of Common Market Studies*, 40:1, pp. 43-67, σ. 59.

⁴⁹ Fidler D. (2001), "The return of the standard of civilization", *Journal of International Law*, 36:1, pp. 137-157 Fidler (2001), σ. 150.

⁵⁰ Στο ίδιο, σελ. 147.

⁵¹ Stivachtis Y. (2008), όπ.π., σελ. 75.

⁵² Στο ίδιο, σελ. 75.

2. Μελέτη περίπτωσης: Η εμπλοκή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Βοσ Ερζεγοβίνη

2.1. Ο πόλεμος στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Ο πόλεμος στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (εφεξής Βοσνία) προέκυψε ως αποτέλεσμα μιας σειράς γεγονότων που οδήγησαν στη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, την περίοδο 1991-1992. Η ιδιαιτερότητα ωστόσο του πολέμου αυτού, οφείλονταν στη μη ύπαρξη κυρίαρχης εθνικής ομάδας⁵³ αλλά και στη γεωγραφική “ανάμειξη” των επιμέρους εθνικών ομάδων στο έδαφος της Βοσνίας.

Η επιτυχία των εθνικιστικών κομμάτων έναντι των (γιουγκοσλαβικών) φιλελεύθερων μεταρρυθμιστικών και των κομμουνιστικών μεταρρυθμιστικών κομμάτων στις εκλογές του 1990⁵⁴, απέδειξαν ότι η Βοσνία ως πολιτική οντότητα, που μέχρι εκείνη τη στιγμή προβάλλονταν διεθνώς ως ένα μοντέλο διαπολιτισμικής πολιτικής συνύπαρξης⁵⁵, δεν έχαιρε πλέον αφοσίωσης από τις κυρίαρχες εθνοτικές ομάδες που την απάρτιζαν. Εκτός από τους Μουσουλμάνους που τάσσονταν υπέρ της ανεξαρτησίας της Βοσνίας, οι Σέρβοι και οι Κροάτες επιθυμούσαν να ενωθούν με τη Σερβία και την Κροατία αντίστοιχα⁵⁶.

⁵³ Το 1991, το 43,7% του πληθυσμού ήταν Μουσουλμάνοι, ενώ Σέρβοι και Κροάτες αποτελούσαν το 31,4% και 17,3% αντιστοίχως. Ένα μικρότερο κομμάτι του πληθυσμού που ανέρχονταν στο 5,5% αυτοχαρακτηρίζονταν ως “Γιουγκοσλάβοι”, με το υπολειπόμενο 2% περίπου να απαρτίζεται από εθνοτικές ομάδες που προέρχονταν από άλλες δημοκρατίες της σοσιαλιστικής Γιουγκοσλαβίας. Βλ. Παπασωτηρίου Χ. (2006), “Ο πόλεμος της Βοσνίας (1992-1995)”, στο Κουβερτάρης Γ.-Ρουδομέτωφ Β.-Κουτσούκης Κ.-Κουβερτάρης Αν., *Τα νέα Βαλκάνια. Από την κρατική αποσύνθεση στην προοπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Ζητήματα γεωπολιτικής και γεωστρατηγικής*, Ηρόδοτος, Αθήνα, σελ. 170.

⁵⁴ Το 84% των κοινοβουλευτικών εδρών καταλήφθηκε από τα τρία ηγετικά εθνικιστικά κόμματα στη Βοσνία (το Μουσουλμανικό Κόμμα Δημοκρατικής Δράσης (SDA) κατέλαβε το 33,8% των εδρών, το Σερβικό Δημοκρατικό Κόμμα (SDS) το 29,6% και το κόμμα Κροατικής Δημοκρατικής Ένωσης (HDZ) το 18,3%). Βλ. Chandler D. (2000), *Bosnia. Faking Democracy After Dayton*, 2nd ed., Pluto Press, London-Sterling-Virginia, σελ. 29. Για περισσότερες πληροφορίες αναφορικά με τις εκλογές του 1990 βλ. επίσης Andjelic N. (2003), *Bosnia-Herzegovina. The end of a legacy*, Frank Cass, London-Portland-Or, σελ. 149-179.

⁵⁵ «...Οι διανοούμενοι εκείνοι [στο Σεράγεβο] ήθελαν να βλέπει ο κόσμος την ανεκτή πλευρά της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης: ήταν υπερήφανοι, επειδή αποτελούσε σταυροδρόμι πολιτισμών, όπου έσμιγαν Μουσουλμάνοι, Ορθόδοξοι και Καθολικοί, και κατοικούσαν Σέρβοι, Κροάτες, Βόσνιοι, Εβραίοι και Τσιγγάνοι...» Βλ. Όουεν Ντ. (1996), *Βαλκανική Οδύσσεια*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, σελ. 63-64.

⁵⁶ Ο Αλία Ιζετμπέκοβιτς, αρχηγός του μουσουλμανικού SDA, κατά τη διάρκεια της προεκλογικής του εκστρατείας κατέστησε σαφές ότι, δεδομένης της απόσχισης της Σλοβενίας και της Κροατίας, δεν επρόκειτο να αποδεχθεί την παραμονή της Βοσνίας σε μια «... παραμορφωμένη Γιουγκοσλαβία, με άλλα λόγια, σε μια μεγαλύτερη Σερβία». Ο Ράντοβαν Κάρατζιτς, ηγέτης του σερβικού SDS, αντιτίθονταν σε οποιαδήποτε μορφή ανεξαρτησίας της Βοσνίας από τη Γιουγκοσλαβία ή σε οποιαδήποτε αλλαγή που θα υπέβαλε τους Σέρβους στην εξουσία μιας εθνοτικά ξένης πλειοψηφίας. Το κόμμα Κροατικής

Ωστόσο, η γεωγραφική ανάμειξη των πληθυσμών αποτελούσε πρόσκομμα στις σερβικές και κροατικές επιδιώξεις, καθώς μια ειρηνική γεωγραφική διάσπαση απαιτούσε αλλαγή συνόρων και εθελοντική ανταλλαγή πληθυσμών⁵⁷. Παράλληλα, η πραγμάτωση του μουσουλμανικού-κροατικού σεναρίου περί ανεξαρτησίας⁵⁸, εμποδίζονταν από τη επιταγή του βοσνιακού συντάγματος για ομοφωνία σε θέματα που αφορούσαν την ανεξαρτησία και τις διεθνοτικές σχέσεις. Το συνταγματικό αυτό εμπόδιο ωστόσο, θα μπορούσε να υπερκεραστεί από τους νέους κανόνες που είχε θέσει η διεθνής κοινότητα ενόψει της Γιουγκοσλαβικής κρίσης⁵⁹.

Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την εξαφάνιση των περιορισμών του διπολισμού στην παγκόσμια διεθνή κοινωνία η επικράτηση του φιλελεύθερου διεθνισμού απελευθερωμένη από τους περιορισμούς της διπολικότητας, παρότι εμφανής, ακόμη δεν είχε αποκρυσταλλωθεί σε επίπεδο πρακτικής και πολιτικής. Η κρίση της Βοσνίας ξεδίπλωσε σταδιακά τη διαλεκτική μεταξύ των εννοιών της διεθνούς τάξης και δικαιοσύνης, αναδεικνύοντας σε σημαντικές μεταβλητές της διεθνούς πολιτικής ατζέντας τα ζητήματα της εθνικής κυριαρχίας, της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανθρωπιστικής επέμβασης. Έτσι λοιπόν αρχικά οι δυτικές κυβερνήσεις διατήρησαν μια επιφυλακτική στάση στη λήψη ριζοσπαστικών δράσεων σχετικά με τη διαχείριση της κρίσης στη Βοσνία και παρά το γεγονός ότι η εν λόγω χώρα ήταν στη γειτονιά της Ευρώπης. Υπό αυτό το πρίσμα, διενεργήθηκαν προσπάθειες και επαφές για μια προσέγγιση της κρίσης που θα λάμβανε υπόψη την υφιστάμενη διεθνή έννομη τάξη. Πιο συγκεκριμένα, στα πλαίσια λήψης αποφάσεων αναφορικά με τη Γιουγκοσλαβική κρίση τα κράτη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΚ) έλαβαν υπόψη τους ότι η διεθνής

Δημοκρατικής Ένωσης (HDZ) υποστήριζε την ανεξαρτησία της Βοσνίας αφενός αλλά και την απόσχιση της κροατικής εθνικής ομάδας από την Βοσνία αφετέρου. Βλ. Burg L. St. & Shoup S. P. (2000), *The war in Bosnia Herzegovina: ethnic conflict and international intervention*, M.E. Sharp Inc., New York, σελ.46-48.

⁵⁷ Για την εθνοτική γεωγραφική ανάμειξη βλ. Παπασωτηρίου Χ. (2006) όπ.π., σελ. 171

⁵⁸ Ο πρωτεργάτης του σχεδίου περί ανεξαρτησίας της Βοσνίας, Αλία Ιζετμπέκοβιτς υπολόγιζε τόσο στη διεθνή αναγνώριση μιας ανεξάρτητης Βοσνίας-κατόπιν της διεξαγωγής ενός δημοψηφίσματος-, όσο και στην κροατική στήριξη προκειμένου να υλοποιήσει τις προεκλογικές του πολιτικές επιδιώξεις. Όταν τον Μάρτιο του 1992, η ΕΚ κάλεσε τις τρεις εθνοτικές ομάδες για να συζητήσουν αναφορικά με το πολιτειακό καθεστώς της χώρας τους, ο Μουσουλμάνος ηγέτης πέτυχε τόσο την κροατική στήριξη όσο και την σερβική ανοχή, υπό τον όρο μιας συνταγματικής διευθέτησης τριών εθνικών καντονίων. Ωστόσο, μετά τη αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Βοσνίας από την ΕΚ και τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ) τον Απρίλιο του 1992, υπαναχώρησε από τις προαναφερθείσες δεσμεύσεις, θεωρώντας ότι η καντονοποίηση θα αποτελούσε ένα πρώτο βήμα προς την απόσχιση την οποία επιθυμούσαν οι άλλες δύο πλευρές. Βλ. Παπασωτηρίου Χ. (1994), *Τα Βαλκάνια μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 94.

⁵⁹ Παπασωτηρίου Χ. (2006) όπ.π., σελ. 172.

αναγνώριση μιας αποσχισμένης μονάδας μιας ομοσπονδίας, προϋπέθετε ότι εν λόγω μονάδα θα διατηρούσε τα ίδια σύνορα που κατείχε μέσα στα πλαίσια της ομοσπονδίας, μετά την απόσχιση. Την προσέγγιση αυτή υιοθέτησε και η επιτροπή Μπάντιτερ η οποία συστάθηκε από το Συμβούλιο των Υπουργών της ΕΚ το 1991 προκειμένου να «απαντήσει» στα νομικά ζητήματα που προέκυπταν από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Βασικό ωστόσο κριτήριο για την αναγνώριση, σύμφωνα με την επιτροπή, ήταν η διεξαγωγή δημοψηφίσματος όπου καθαρά θα αποτυπώνονταν η βούληση της πλειοψηφίας για ανεξαρτησία⁶⁰.

Η αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Σλοβενίας και της Κροατίας από την ΕΚ και τις ΗΠΑ τον Ιανουάριο και το Μάρτιο του 1992 αντίστοιχα, πυροδότησαν τις εξελίξεις στη Βοσνία. Σε δημοψήφισμα που πραγματοποιήθηκε στη Βοσνία το Φεβρουάριο του 1992 το 65% των συμμετεχόντων (οι Σέρβοι απείχαν⁶¹) υποστήριξαν την ανεξαρτησία. Η αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Βοσνίας, ήταν πλέον μονόδρομος για την ΕΚ, καθώς σε διαφορετική περίπτωση θα φαινόταν ότι μεροληπτεί κατά Βοσνίων. Οι ΗΠΑ δεν επιθυμούσαν αρχικά να αναγνωρίσουν οποιαδήποτε μονομερή απόσχιση. Συνειδητοποιώντας όμως ότι η επανασύσταση της παλιάς Γιουγκοσλαβίας ήταν αδύνατη, ευθυγράμμισαν την πολιτική τους με την ΕΚ. Άλλωστε η περιοχή των Βαλκανίων ενείχε χαμηλή στρατηγική και πολιτική σημασία για την Ουάσινγκτον μετά τον Ψυχρό πόλεμο. Παράλληλα, αντιμέτωπες με τον οικονομικό ανταγωνισμό της Ιαπωνίας και της Δυτικής Ευρώπης, οι ΗΠΑ αρνούταν να επωμιστούν το στρατιωτικό βάρος της Δύσης και μετέθεταν συνεχώς την ευθύνη για τις βαλκανικές εξελίξεις στην ΕΚ⁶².

Μετά τη “βεβιασμένη” αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Βοσνίας από την ΕΚ και από τις ΗΠΑ τον Απρίλιο του 1992, οι Σέρβοι κινήθηκαν με στρατιωτικά μέσα προς τη δημιουργία μιας ενιαίας σερβικής επικράτειας στο έδαφος της Βοσνίας. Παρόμοια κινήθηκαν και οι Κροάτες, οι οποίοι τον Ιούλιο του 1992 κήρυξαν μονομερώς την ανεξαρτησία τους από τη Βοσνία. Οι αποτυχίες της διαμεσολαβητικής προσπάθειας του Λόρδου Όουεν και του Σάιρους Βάνς (εκπρόσωποι της ΕΚ και του Οργανισμού

⁶⁰ Στο ίδιο, σελ. 173.

⁶¹ Οι Σέρβοι υποστήριζαν ότι η διεξαγωγή του δημοψηφίσματος κατέλυε την επιταγή του συντάγματος της Βοσνίας για συναινετική επίλυση των διεθνολικών διαφορών. Σε κάθε περίπτωση όμως δεν ήταν διατεθειμένοι να αποδεχτούν το διαμελισμό της Γιουγκοσλαβίας βάσει των συνόρων που είχε χαράξει ο Τίτο, θεωρώντας ότι τα σύνορα αυτά ήταν αυθαίρετα και δεν αντικατόπτριζαν την πραγματική γεωγραφική κατανομή των εθνοτήτων. Στο ίδιο, σελ. 173-174

⁶² Παπασωτηρίου Χ. (1994), ό.π., σελ. 117, 137-138.

Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) αντίστοιχα)⁶³ το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1992 απέδειξαν σε μεγάλο βαθμό τις πραγματικές διαστάσεις της κρίσης στη Βοσνία.

Η ΕΚ θα μπορούσε να αναγνωρίσει το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των Σέρβων της Βοσνίας αλλά φοβούμενη την εξάπλωση της κρίσης σε όλη την πρώην Γιουγκοσλαβία⁶⁴, δεν το έπραξε. Πέρα από την αδυναμία της να λάβει σοβαρά υπόψη τους εθνικούς ανταγωνισμούς στο γιουγκοσλαβικό πεδίο συγκρούσεων⁶⁵, η ΕΚ αποδείχθηκε θεσμικά και πολιτικά ανέτοιμη να αντιμετωπίσει τις βαλκανικές εξελίξεις. Καθώς η δημιουργία κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) βρισκόταν ακόμα στις απαρχές της, η Ένωση δεν διέθετε μηχανισμούς έγκαιρης πρόβλεψης αλλά και αντιμετώπισης των συγκρούσεων. Οι συναινετικοί μηχανισμοί λήψης αποφάσεων που προϋπέθεταν την ευθυγράμμιση των εξωτερικών πολιτικών των τότε δώδεκα κρατών μελών, αλλά και η έλλειψη εμπειρίας στη διαχείριση κρίσεων αποτέλεσαν τροχοπέδη στη συγκρότηση μιας αποτελεσματικής-ευρωπαϊκής-πολιτικής απέναντι στη γιουγκοσλαβική κρίση. Συνεπώς, όταν ο πόλεμος ξέσπασε στη Βοσνία η Κοινότητα δεν μπόρεσε να κινηθεί έγκαιρα και συγκροτημένα στο βαθμό που κάτι τέτοιο ήταν επιθυμητό. Παράλληλα, η δημιουργία της Ομάδας Επαφής και της Δύναμης Ταχείας Αντίδρασης (Rapid Reaction Force) απέδειξε ότι τα κράτη-μέλη της Κοινότητας θεωρούσαν ότι αποτελούν διακριτούς δρώντες στο πεδίο των διεθνών συγκρούσεων και ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν πιο αποτελεσματικά εκτός του πεδίου μιας κοινής ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής⁶⁶.

⁶³Για το παρασκήνιο των διαπραγματευτικών κινήσεων των δύο εκπροσώπων βλ. Όουεν Ντ. (1996), ό.π., σελ. 57-115.

⁶⁴Π.χ. στο Κόσοβο ή στα Σκόπια. Ωστόσο, η προσπάθεια της διατήρησης της ειρήνης στην πρώην Γιουγκοσλαβία αφενός, αλλά και η επιλεκτική αναγνώριση της αυτοδιάθεσης (π.χ. Σλοβενία, Κροατία) αφετέρου, συνέβαλαν στο ξέσπασμα της κρίσης στη Βοσνία. Βλ. Παπασωτηρίου Χ. (1994), ό.π., σελ. 137.

⁶⁵Ο επιτυχής τερματισμός του σλοβενικού πολέμου μετά την παρέμβαση της Τρόικας και τη Διακήρυξη του Μπριόνι το 1991 ενίσχυσε την “ευρωπαϊκή εμπιστοσύνη” απέναντι στους μηχανισμούς ειρηνικής επίλυσης των διαφορών αλλά και δημιούργησε βεβαιασμένες εντυπώσεις αναφορικά με την ικανότητα της ΕΚ να λειτουργεί στο πεδίο των εξωτερικών της σχέσεων “με μια φωνή”. Βλ. στο ίδιο σελ. 124-136. Οι εκτιμήσεις αυτές άλλωστε, γρήγορα διαψεύστηκαν στα πλαίσια του κροατικού πολέμου όταν η Γερμανία εμμένοντας στο δικαίωμα αυτοδιάθεσης των Κροατών, εκβιαστικά επέβαλε τη γνώμη της στα υπόλοιπα κράτη- μέλη της Κοινότητας, βλάπτοντας έτσι την αξιοπιστία της ΕΚ ως αμερόληπτου διαμεσολαβητή στα πεδία των συγκρούσεων. Αλλωστε, οι γερμανικές διπλωματικές ενέργειες στη σκακιέρα των βαλκανικών εξελίξεων δεν ακολούθησαν, αλλά προηγήθηκαν της γιουγκοσλαβικής κρίσης. Ήδη, πριν από την απόσχιση της Κροατίας από την πρώην Γιουγκοσλαβία, η Γερμανία βοηθούσε στην οργάνωση της κροατικής υπηρεσίας πληροφοριών, συνεργάζονταν με τους εθνικιστές του κροατικού κόμματος HDZ και στις αρχές του 1990 άρχισε να εξοπλίζει τον κροατικό στρατό με όπλα. Βλ. Gibbs D. (2009), *Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*, Vanderbilt University Press, Nashville, σελ. 124-136.

⁶⁶Lavdas K. (1996), “The European Union and the Yugoslav conflict: Crisis management and re-institutionalization in Southeastern Europe”, *Journal of Political and Military Sociology*, στο

Με το ξέσπασμα των συγκρούσεων στη Βοσνία και τις ακραίες εκφράσεις βίας στο θέατρο των μαχών που άρχισαν να βλέπουν το φως της δημοσιότητας στα δυτικά μέσα ενημέρωσης, ο μηχανισμός της αμερικανικής διπλωματίας τέθηκε σε κίνηση με την Ευρώπη διστακτικά να ακολουθεί⁶⁷. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι παρά τις σημαντικές εξελίξεις που είχε ήδη δρομολογήσει η κρίση, ήταν ιδιαίτερα διάχυτη στην πλειοψηφία των δυτικών κρατών, η πεποίθηση ότι ο βοσνιακός πόλεμος θα μπορούσε να επιλυθεί μονάχα με διπλωματικά μέσα⁶⁸.

Με τις στρατιωτικές τους απελάσεις το 1992 και το 1993 και την πρακτική της «εθνοκάθαρσης», οι Σέρβοι κατάφεραν να καταλάβουν το 70% του βοσνιακού εδάφους, εκδιώκοντας τοπικές κυβερνήσεις, κροατικούς και μουσουλμανικούς πληθυσμούς. Οι «εθνοκαθάρσεις» καθώς και οι μαζικές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που τις συνόδευαν-πρακτικές στις οποίες κατέφυγαν όλες οι αντιμαχόμενες πλευρές⁶⁹-, προκαλούσαν το αίσθημα της δυτικής κοινής γνώμης η οποία παράλληλα, είχε το ενδιαφέρον της στραμμένο στο Σεράγεβο που βομβαρδίζονταν συνεχώς από τις σερβικές δυνάμεις μέχρι και το Φεβρουάριο του 1994. Ωστόσο, η πιθανότητα στρατιωτικής

http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3719/is_199601/ai_n8744545/?tag=content;coll. Η Ομάδα Επαφής - αποτελούμενη από τις ΗΠΑ, την Ρωσία, τη Γερμανία, τη Γαλλία και τη Μ. Βρετανία- δημιουργήθηκε το 1994 ως «πεδίο ευέλικτης λήψης αποφάσεων». Ενώ η RRF αποτελούμενη από βρετανικά, γαλλικά και ολλανδικά στρατεύματα σχηματίστηκε το 1995 ως επικουρικό στρατιωτικό σώμα της ειρηνευτικής αποστολής του ΟΗΕ (UNPROFOR). Βλ. Andreatta F. (1997), "The Bosnian War and the New World order. Failure and success of international intervention", Institute for Security Studies, Occasional Paper 1, σελ. 15.

⁶⁷Οι ΗΠΑ ανέλαβαν έντονη διπλωματική δραστηριότητα προκειμένου να εμποδίσουν την εξάπλωση της κρίσης και σε άλλες δημοκρατίες της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Επίσης, μετά από παρέμβαση της αμερικανικής διπλωματίας το Μάιο του 1992, προωθήθηκε η απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας για τον οικονομικό και εμπορικό αποκλεισμό της "νέας" Γιουγκοσλαβίας (βλ. Απόφαση ΣΑ 757/30.5.1992), η οποία και πάλι λόγω της αμερικανικής εμπλοκής δεν αναγνωρίστηκε ως μέλος της ΔΑΣΕ (Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη). Νατοϊκές ναυτικές δυνάμεις στάλθηκαν στην Αδριατική για την επιτήρηση του εμπόργκο τον Ιούλιο του 1992, ενώ τον Οκτώβριο του ίδιου έτους προωθήθηκε με αμερικανική πρωτοβουλία νέα απόφαση στο Συμβούλιο Ασφαλείας (βλ. Απόφαση ΣΑ 781/9.10.1992) που προέβλεπε τη δημιουργία ζώνης απαγόρευσης πτήσεων στη Βοσνία. Στο ίδιο σελ. 139, 146.

⁶⁸Η σχετικά μετριοπαθής στάση των δυτικών κυβερνήσεων μπροστά στην εξέλιξη των γεγονότων δεν γινόταν αντιληπτή από τη δυτική κοινή γνώμη ως αρκετή επιθυμώντας μια πιο δραστήρια εμπλοκή τους. Επιπλέον, οι διαμεσολαβητικές προσπάθειες των Όουεν και Βάνς, ερμηνεύονταν από το μεγαλύτερο μέρος της δυτικής κοινής γνώμης ως προσπάθειες κατευνασμού των βαριά όπλισμένων Σέρβων. Βλ. Παπασωτηρίου Χ. (1994), όπ.π., σελ.142-145.

⁶⁹Σε κάθε περίπτωση όμως και τουλάχιστον μέχρι και το 1994, η σερβική πλευρά είχε τη στρατιωτική υπεροπλία καθώς μετά τη διεθνή αναγνώριση της Βοσνίας, ο Μιλόσεβιτς άφησε πίσω του δεκάδες χιλιάδες Σέρβους στρατιώτες και μεγάλες ποσότητες στρατιωτικού υλικού και πυρομαχικών. Στη δεινότερη θέση βρισκόταν η μουσουλμανική πλευρά η οποία δεν είχε κάποια γειτονική πατρίδα που θα μπορούσε να την υποστηρίξει με στρατό και όπλα. Παράλληλα, Βλ. Παπασωτηρίου Χ. (2006), όπ.π., σελ. 176-177.

επέμβασης της διεθνούς κοινότητας αποτελούσε ακόμα μια μακρινή προοπτική ακόμα και με την αποτυχία του ειρηνευτικού σχεδίου Βάνς-Όουεν το 1993⁷⁰.

Μετά την επικράτηση τους στα πεδία των μαχών, οι Σέρβοι άρχισαν να εμφανίζονται πιο διαλλακτικοί απέναντι στην εξεύρεση μιας συμβιβαστικής λύσης. Έτσι, άνοιξε ο δρόμος για την επιβολή του ειρηνευτικού σχεδίου Όουεν-Στόλτενμπεργκ-διαδόχου του Βανς- το 1993, που προέβλεπε την τριχοτόμηση της Βοσνίας αλλά περιόριζε τα εδάφη που θα περιέρχονταν στη μουσουλμανική πλευρά σε σχέση με τα προηγούμενα σχέδια⁷¹. Έχοντας ωστόσο αυξήσει τις στρατιωτικές τους δυνατότητες κατά τα τέλη του 1993⁷², οι Μουσουλμάνοι δεν ήταν διατεθειμένοι να αποδεχθούν τα αποτελέσματα των συγκρούσεων ως τετελεσμένα.

Προσπαθώντας να ανατρέψουν τους νέους συσχετισμούς στρατιωτικής ισχύος, οι Σέρβοι προσέγγισαν τους Κροάτες, απέκλεισαν канаδικές ομάδες κυανόκρανων στην Σρεμπένιτσα, έκλεισαν το αεροδρόμιο Τούζλα με σκοπό την αποφυγή λαθραίας εισαγωγής οπλισμού προς τους Μουσουλμάνους και συνέχισαν το βομβαρδισμό του Σεράγεβο. Το νατοϊκό τελεσίγραφο το Φεβρουάριο του 1995⁷³, ανάγκασε τους Σέρβους να αποσυρθούν τελικά από το Σεράγεβο, αλλά δεν μετέβαλε την κατάσταση των στρατηγικών συσχετισμών στη Βοσνία.

Καθώς οι προοπτικές για ειρήνευση στην περιοχή ήταν ακόμα μακρινές, ο Πρόεδρος Κλίντον ανέτρεψε τις στρατιωτικές ισορροπίες αναγκάζοντας σε συνεργασία τους Κροάτες και τους Μουσουλμάνους⁷⁴. Υπό το πρίσμα αυτής της σημαντικής

⁷⁰Ο διάδοχος του Μπους, Πρόεδρος Κλίντον γρήγορα εγκατέλειψε τις ιδεαλιστικές του προεκλογικές δεσμεύσεις και συνειδητοποίησε υπό ένα πιο πραγματιστικό πρίσμα το κόστος μιας στρατιωτικής παρέμβασης στη Βοσνία. Όταν η σερβική πλευρά απέρριψε το ειρηνευτικό σχέδιο που προέβλεπε την κατάτμηση της Βοσνίας σε δέκα καντόνια, η κυβέρνηση Κλίντον αποφάσισε να εξαπολύσει αεροπορικές επιθέσεις κατά των Σέρβων και να άρει το εμπάργκο εξοπλισμών για τους Μουσουλμάνους. Το ενδεχόμενο ωστόσο της διεθνούς παρέμβασης ξεπεράστηκε την τελευταία στιγμή με τη συμφωνία των Αθηνών το Μάιο του 1993 που προέβλεπε τη δημιουργία δέκα καντονίων με χαλαρή συνομοσπονδία. Λίγες μέρες αργότερα η σερβική πλευρά απέρριψε τη συμφωνία αυτή. Βλ. Gallagher T. (1996), "This farrago of anomalies": The European response to the war in Bosnia-Herzegovina, 1992-95", *Mediterranean Politics*, 1: 1, pp. 76-94, σελ. 86.

⁷¹ Στο ίδιο.

⁷²Οι Μουσουλμάνοι κατάφεραν να αυξήσουν τον ελαφρύ οπλισμό τους κυρίως μέσω λαθραίας εισαγωγής. Παράλληλα, οι Μουσουλμάνοι εθελοντές που άρχισαν να καταφθάνουν στη Βοσνία ήδη από το 1991, συνέβαλαν στην επαγγελματική οργάνωση του βοσνιακού στρατού. Βλ. Παπασωτηρίου Χ. (1994), όπ.π., σελ. 147, 155-156.

⁷³Μετά την αιματοχυσία στο Σεράγεβο, η Γαλλία πρότεινε την επιβολή τελεσιγράφου στη σερβική πλευρά προκειμένου να σταματήσει η πολιορκία της πόλης και να δημιουργηθεί γύρω από αυτήν ζώνη ασφάλειας 30 χλμ.. Μετά από παρότρυνση της Μ. Βρετανίας το τελεσίγραφο επιδόθηκε από το Συμβούλιο Υπουργών της ΕΚ στο ΝΑΤΟ. Στο ίδιο, σελ. 157-158.

⁷⁴ Παπασωτηρίου Χ. (2006), όπ.π., σελ. 181.

εξέλιξης το νέο συμμαχικό σχήμα άρχισε να καταλαμβάνει σερβικό έδαφος και να ανατρέπει τη εθνοτική σύσταση των κατελημμένων περιοχών μέσω «εθνοκάθαρσης». Οι μαζικοί φόνοι στην καθορισμένη από τον ΟΗΕ «ασφαλή» περιοχή της Σρεμπρένιτσας⁷⁵ τον Ιούλιο του 1995, που αποτέλεσαν τη σερβική ανταπάντηση, επέφεραν ένα ισχυρό χτύπημα στο κύρος του ΟΗΕ, των ΗΠΑ και της ΕΚ.

Η τιμωρία ήταν ισχυρή. Εξαπολύοντας βομβαρδισμό εναντίον των σερβικών θέσεων στη Βοσνία, το ΝΑΤΟ διευκόλυνε την προέλαση του μουσουλμανικού και κροατικού στρατού. Οι Κροάτες επιτέθηκαν εναντίον των Σέρβων της Βοσνίας αναγκάζοντάς τους να εγκαταλείψουν το ένα τρίτο των εδαφών που κατείχαν μέχρι τότε και κατέλαβαν θύλακες σερβικού πληθυσμού μέσω επιχειρήσεων «εθνοκάθαρσης». Η επίθεση εναντίον των Σέρβων τερματίστηκε όταν οι ίδιοι υποχώρησαν στο 49% του εδάφους της Βοσνίας.

Με τις Συμφωνίες Νταϊτόν/Παρισίων του 1995 τερματίστηκε ο βοσνιακός πόλεμος και διαμορφώθηκε ένας διακανονισμός σύμφωνα με τον οποίο η Βοσνία είναι ένα ενιαίο κράτος αποτελούμενο από δύο διακριτές οντότητες: την Ομοσπονδία της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης που διαιρείται σε μουσουλμανικό και κροατικό τμήμα (51% του εδάφους) και τη Σερβική Δημοκρατία της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης (49% του εδάφους)⁷⁶. Προσπαθώντας να συγκεράσουν τις εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις των κυρίαρχων εθνοτικών ομάδων για ανεξαρτησία ή ενότητα, οι Συμφωνίες διαμόρφωσαν ένα ιδιότυπο πολιτικό σύστημα στη Βοσνία που αποτέλεσε αλλά και συνεχίζει να αποτελεί τροχοπέδη σε όποια προσπάθεια οικοδόμησης της εν λόγω χώρας.

2.2. Η Βοσνία μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Νταϊτόν/Παρισίων.

Οι Δυτικές δυνάμεις επενέβησαν στη Βοσνία για να σταματήσουν τον πόλεμο και όχι για να οικοδομήσουν ένα νέο κράτος. Ωστόσο, καταφέροντας να σταματήσουν τις εχθροπραξίες σε μικρό χρονικό διάστημα⁷⁷, γρήγορα συνειδητοποίησαν εμπράκτως την

⁷⁵Για τα γεγονότα στη Σρεμπένιτσα βλ. Haskin J. (2006), *Bosnia and beyond: The "Quiet" Revolution that wouldn't go quietly*, Algora Publishing, New York, σελ. 97.

⁷⁶Εκτός από τις δύο διακριτές οντότητες σήμερα υφίσταται και η αυτόνομη περιοχή του Μπρτσκο που διαθέτει δική της διοίκηση και δικαιοδοσία.

⁷⁷Η Πολυεθνική Στρατιωτική Δύναμη του ΝΑΤΟ (IFOR) αποτελούμενη από 60.000 άνδρες αντικατέστησε την UNPROFOR το 1995 (βλ. Απόφαση ΣΑ 1031/15.12.1995). Μέχρι και το Δεκέμβριο του 1996, οπότε και αντικαταστάθηκε από την επίσης νατοϊκή Δύναμη Σταθεροποίησης (SFOR), η IFOR κατάφερε να τερματίσει τις εχθροπραξίες. Όμως η απροθυμία συνεργασίας μεταξύ Κροατών και Μουσουλμάνων για τη

περίφημη φράση του Γάλλου Πρωθυπουργού Κλεμανσώ ότι «είναι πιο εύκολο να κερδίζεις τον πόλεμο παρά την ειρήνη».

Αποτελούμενες από 10 άρθρα, 11 Παραρτήματα και 102 χάρτες, οι Συμφωνίες Νταϊήτον/Παρισίων σχεδιάστηκαν για να οικοδομήσουν ένα σύγχρονο φιλελεύθερο κράτος με σαφή δημοκρατικό προσανατολισμό και οικονομία αγοράς⁷⁸. Ωστόσο, έχοντας να αντιμετωπίσουν αφενός τις πέσεις για την εξεύρεση μιας ειρηνευτικής λύσης αλλά και αφετέρου τη συνεχιζόμενη απροθυμία των αντιμαχόμενων πλευρών για συμφιλίωση, οι δυτικές δυνάμεις διαμόρφωσαν στο Νταϊήτον ένα ειρηνευτικό πλαίσιο μάλλον φιλόδοξο⁷⁹.

Η μεγαλύτερη πρόκληση για τη διεθνή κοινότητα στη Βοσνία ήταν η δημιουργία ενός περιβάλλοντος α) αυτό-διατηρούμενης και β) σταθερής ειρήνης.

Η πολιτική/θεσμική εσωτερική δομή που προέκυψε ως προϊόν των Συμφωνιών, αντανakλούσε σε μεγάλο βαθμό τις σερβικές και κροατικές επιδιώξεις για ανεξαρτησία καθώς και τη μουσουλμανική ελπίδα για ενότητα⁸⁰. Σύμφωνα με το Σύνταγμα της Βοσνίας⁸¹, το εν λόγω κράτος είναι ενιαίο και αποτελείται από δύο πολιτικές οντότητες, την Ομοσπονδία της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης (που χωρίζεται σε 10 μουσουλμανικά/κροατικά καντόνια, με αναλογία 7 προς 3) και τη Δημοκρατία της Σερβίας (που χωρίζεται σε 26 περιφέρειες).

Επιδιώκοντας να διασφαλίσουν ότι καμία εθνοτική ομάδα δεν πρόκειται να υπερτερήσει πολιτικά έναντι κάποιας άλλης, οι Συμφωνίες ένωσαν τις ήδη κατετμημένες διοικητικά οντότητες κάτω μια αδύναμη ομοσπονδιακή κυβέρνηση με περιορισμένες αρμοδιότητες και σύνθετους μηχανισμούς καταμερισμού πολιτικής ισχύος⁸². Πιο

δημιουργία κοινής στρατιωτικής δύναμης καθώς και η συνεχιζόμενη παρουσία εγκληματιών πολέμου στη Βοσνία, αποτελούσαν συνεχείς προκλήσεις για την επικράτηση ενός σταθερού περιβάλλοντος ασφάλειας στην εν λόγω χώρα. Κατέστη λοιπόν σαφές ότι η επιβολή των στρατιωτικών πτυχών των Συμφωνιών ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την παραμονή των εξωτερικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Βοσνία. Βλ. Schake K.(1999), "The Dayton Peace Accords: Success or Failure" στο Spillmann R. K. & Krause J., *International Security Challenges in a Changing World*, Peter Lang, N. York, pp. 281-295, σελ. 282-286.

⁷⁸Winn N. & Lord C. (2001), *EU Foreign Policy beyond the Nation-State Joint Actions and Institutional Analysis of the Common Foreign and Security Policy*, Palgrave, N. York, σελ. 107-112. Για το κείμενο των Συμφωνιών βλ. http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380.

⁷⁹ Οι δυτικές χώρες και κυρίως οι ΗΠΑ έθεσαν στενά χρονοδιαγράμματα για την εφαρμογή των όρων των Συμφωνιών, προκειμένου να καθυστερήσουν τις αρνητικές αντιδράσεις της δυτικής κοινής γνώμης έναντι της διεθνούς επέμβασης στη Βοσνία. Βλ. Chivvis S.C.(2010), "The Dayton Dilemma", *Survival*, 52:5, pp. 47-74, σελ. 49.

⁸⁰ Στο ίδιο.

⁸¹ Βλ. Παράρτημα 4 των Συμφωνιών.

⁸² Στο ίδιο.

συγκεκριμένα, σε κρατικό επίπεδο, υφίστανται τρεις Πρόεδροι που εναλλάσσονται καθώς και δύο Κοινοβούλια. Η εθνοτική αντιπροσώπευση σε κρατικό επίπεδο διασφαλίζεται μέσω ενός ποσοστιαίου συστήματος και κάθε εθνοτική ομάδα μπορεί να ασκήσει βέτο σε αποφάσεις που λαμβάνονται στα πλαίσια των δύο κοινοβουλευτικών σωμάτων. Επιπρόσθετα, κάθε μια από τις δύο πολιτικές οντότητες έχει δικό της Πρόεδρο και κυβέρνηση και δύο κοινοβουλευτικά σώματα. Παράλληλα, κάθε καντόνιο στην Ομοσπονδία, έχει και το δικό του κοινοβουλευτικό σώμα. Το θεσμικό σύστημα που διαμορφώθηκε από τις Συμφωνίες αποδείχθηκε δυσλειτουργικό από την αρχή⁸³.

Στο περίπλοκο αυτό πολιτικό/θεσμικό οικοδόμημα προσετέθη και ο Ύπατος Εκπρόσωπος ο οποίος είναι το εκτελεστικό όργανο της διεθνούς κοινότητας στη Βοσνία. Ο Ύπατος Εκπρόσωπος λογοδοτεί αλλά και παράλληλα προεδρεύει στο Συμβούλιο Εφαρμογής της Ειρήνης που είναι επιφορτισμένο με την εφαρμογή των όρων των Συμφωνιών στη Βοσνία και στο οποίο συμμετέχουν 55 κράτη ως μέλη. Από το 2002 και έπειτα καθώς αποτελεί παράλληλα και τον Ειδικό Απεσταλμένο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Βοσνία, ο Ύπατος Εκπρόσωπος λογοδοτεί de facto και στην Ένωση. Σύμφωνα με το Παράρτημα 10 των Συμφωνιών, είναι υπεύθυνος για τη μη-στρατιωτική εφαρμογή των όρων του Νταϊήτον, κινητοποιώντας και συντονίζοντας τις εσωτερικές πολιτικές διαδικασίες προς την εν λόγω κατεύθυνση. Παράλληλα, «διευκολύνει» τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε περίπτωση που τα ενδιαφερόμενα μέρη αδυνατούν να λάβουν από κοινού μια απόφαση. Μετά την επέκταση των εξουσιών του το 1997, ο Ύπατος Εκπρόσωπος μπορεί μεταξύ άλλων να λαμβάνει δεσμευτικές αποφάσεις που ο ίδιος θεωρεί απαραίτητες, να θέτει σε εφαρμογή νόμους και να απολύει κρατικούς υπαλλήλους. Οι εξουσίες αυτές (γνωστές και ως εξουσίες της Βόννης) αποδόθηκαν στον Ύπατο Εκπρόσωπο στη συνεδρίαση του Συμβουλίου Εφαρμογής της Ειρήνης στη Βόννη το 1997. Μεταξύ του 1998 και του 2005, μετά από την παρέμβαση των διαδοχικών Ύπατων Εκπρόσωπων συνολικά εισήχθησαν 757 αποφάσεις, απομακρύνθηκαν 119 διοικητικοί υπάλληλοι από την κρατική μηχανή και επεβλήθησαν 285 νόμοι ή τροποποιήσεις νόμων. Οι εν λόγω αποφάσεις εκτείνονταν σε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων

⁸³Στην προσπάθειά τους να ενισχύσουν την κεντρική κυβέρνηση, οι Μουσουλμάνοι βρέθηκαν αντιμέτωποι με τις εκ διαμέτρου αντίθετες σερβικές επιδιώξεις. Οι Κροάτες αντιθέτως, αγνόησαν τις θεσμικές διευθετήσεις των Συμφωνιών και διαμόρφωσαν μέσα στο ίδιο το βοσνιακό κράτος ξεχωριστές θεσμικές δομές που συνενώθηκαν με αυτές της γειτονικής Κροατίας. Βλ. Parish M. (2007), "The Demise of the Dayton Protectorate", *Journal of Intervention and State Building*, vol. 1 Special Supplement, pp. 11-23, σελ. 11,12.

από την πολιτειότητα (citizenship) και τον σχεδιασμό κοινής σημαίας και νομίματος μέχρι την επιστροφή των προσφύγων και τη ροή των άμεσων ξένων επενδύσεων. Η νομιμοποίηση των εν λόγω αποφάσεων δεν ήταν ξεκάθαρη, καθώς δεν ήταν φανερό για παράδειγμα πώς οι νομικές διευθετήσεις για μια κοινή σημαία συνδέονταν με το στόχο της διατήρησης της ειρήνης⁸⁴. Η απόδοση των εκτεταμένων αυτών εξουσιών, σίγουρα διευκολύνει τις εσωτερικές πολιτικές διεργασίες. Σε κάθε περίπτωση όμως δεν εξυπηρετεί το στόχο της αυτό-διατήρησης⁸⁵ και προσθέτει νέες παραμέτρους στη διαλεκτική μεταξύ εξωτερικής παρέμβασης και κρατικής κυριαρχίας.

Μετά τον τερματισμό του πολέμου, η επικράτηση ενός σταθερού περιβάλλοντος ειρήνης εμποδίζονταν α) από την ύπαρξη εθνικιστικών δικτύων που στηρίζονταν από παραστρατιωτικές δυνάμεις και επιδίδονταν σε παράνομες δραστηριότητες για να εξασφαλίσουν την οικονομική τους επιβίωση, β) από την «αδυναμία» σύλληψης των εγκληματιών πολέμου, αλλά και γ) από τις δυσκολίες συγκρότησης μιας αποτελεσματικής αστυνομικής δύναμης⁸⁶. Τα προαναφερθέντα δίκτυα δημιουργήθηκαν από Σέρβους, Κροάτες και Μουσουλμάνους κατά τη διάρκεια του βοσνιακού πολέμου. Μετά την λήξη των εχθροπραξιών, εξελίχθηκαν σε «οιονεί» κρατικές δομές που έλεγχαν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, την αγορά εργασίας αλλά και τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς. Κάθε δίκτυο ξεχωριστά, παρείχε φυσική και οικονομική προστασία στα μέλη του και υπό την εκάστοτε εθνικιστική σκοπιά που εξυπηρετούσε, διέδιδε εξιστορήσεις του βοσνιακού πολέμου⁸⁷. Μέχρι το 1999, το Διεθνές Δικαστήριο για την Γιουγκοσλαβία είχε απαγγείλει 80 κατηγορίες για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Ωστόσο μέχρι την ίδια χρονική περίοδο, η IFOR και η SFOR είχαν συλλάβει 28 εγκληματίες πολέμου, προτιμώντας να απομακρύνουν την πλειοψηφία αυτών των προσώπων από την πολιτική ζωή. Η αντιμετώπιση του δικτύου που είχε δημιουργηθεί γύρω από τον Κάρατζιτς (η δίκη του οποίου ξεκίνησε το 2009 και

⁸⁴Szewczyk M.J.B. (2010), "The EU in Bosnia and Herzegovina: powers, decisions and legitimacy", EUISS Occasional Paper, σελ. 26 και Parish M. (2007), *όπ.π.*, σελ. 15.

⁸⁵Στο βαθμό που η πολιτική δράση του Ύπατου Εκπροσώπου δεν επιτρέπει στο λαό της Βοσνίας να αναλάβει τις πολιτικές ευθύνες για το μέλλον της χώρας του, καλλιεργώντας ίσως στο εσωτερικό και μια πολιτική στάση απάθειας. Σε κάθε περίπτωση, ο Ύπατος Εκπρόσωπος αποτελεί την ασφαλιστική δικλείδα διατήρησης του προαναφερθέντος θεσμικού/πολιτικού οικοδομήματος.

⁸⁶Μετά το τέλος του πολέμου, οι αστυνομικές δυνάμεις στη Βοσνία επανδρώθηκαν από απόστρατους που κατά τη διάρκεια των βοσνιακών συρράξεων υλοποιούσαν τις στρατηγικές «εθνικής εκκαθάρισης». Βλ. Schake K. (1999), *όπ.π.*, σελ. 291.

⁸⁷Chivvis S.C. (2010), *όπ.π.*, σελ. 50

συνεχίζεται ακόμα) ήταν και η πιο προβληματική, καθώς τα μέλη του εν λόγω δικτύου αντιτίθονταν στους όρους των Συμφωνιών⁸⁸.

Η νίκη των εθνικιστικών κομμάτων στις εκλογές του 1999 και του 2002, απέδειξε τις βαθιές ρίζες του εθνικισμού και ανέδειξε τις δυσκολίες στην οικοδόμηση μιας πολυεθνικής κοινωνίας στη Βοσνία. Η επιστροφή των προσφύγων και των εκτοπισμένων ατόμων αν και θεωρήθηκε ότι μπορεί να ενισχύσει τις διεθνοτικές επαφές, αντιθέτως, τόνισε τις διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των τριών εθνοτικών ομάδων στη Βοσνία⁸⁹.

Παράλληλα, η ύπαρξη εθνικιστικών δικτύων, δυσχέραινε την οικονομική ανάπτυξη-εμποδίζοντας τις ξένες επενδύσεις-και αποτελούσε πρόσκομμα στη δημιουργία μιας κουλτούρας δημοκρατίας και πολιτικής ανεκτικότητας. Πιο συγκεκριμένα, εισάγοντας μια διάκριση μεταξύ δύο κατηγοριών πολιτών, των λεγόμενων «συστατικών λαών-Βόσνιοι Μουσουλμάνοι, Κροάτες και Σέρβοι-» και «άλλων-π.χ. Εβραίοι, Ρομά», το Σύνταγμα της Βοσνίας ενδυνάμωσε την έννοια της εθνοτικής ταυτότητας σε βάρος της εθνικής. Υπό το πρίσμα επίτευξης μιας πολυεθνικής κοινωνίας, έχει υποστηριχθεί ότι το Σύνταγμα θα έπρεπε να αναγνωρίσει ατομικά και όχι «ομαδικά» δικαιώματα⁹⁰.

Η ανάλυση που προηγήθηκε εξυπηρετεί ένα διττό σκοπό. Πρώτον, επιχειρεί να αναδείξει ότι η ίδια η φύση των Συμφωνιών αποτελεί πρόσκομμα στην οικοδόμηση της Βοσνίας και ότι οποιαδήποτε προσπάθεια κατάργησής τους προσκρούει στο γεγονός ότι οι ίδιες οι Συμφωνίες αποτελούν την απαραίτητη συνθήκη για ειρήνη στην εν λόγω χώρα. Δεύτερον, επιδιώκει να αποτυπώσει σε ένα πρώτο επίπεδο τις προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η Ένωση στις σχέσεις τις με τη Βοσνία.

⁸⁸Schake K.(1999), όπ.π., σελ. 283..

⁸⁹ Η διαδικασία επιστροφής αποδείχθηκε μια δύσκολη και χρονοβόρα διαδικασία καθώς ήταν αντιμετώπη με τα διοικητικά, νομικά και κάποιες φορές φυσικά εμπόδια που έθεταν οι σερβικές, μουσουλμανικές και κροατικές ηγεσίες κυρίως σε διαφιλονικούμενες περιοχές όπως η Μπάνια Λούκα. Παράλληλα, αποδείχθηκε ότι η διαδικασία της επιστροφής ενίσχυσε τον κοινωνικό απομονωτισμό καθώς μέχρι το 1999, μόνο 22.000 άτομα (από τους συνολικά 2.000.000 εκτοπισμένους και πρόσφυγες του πολέμου) επέστρεψαν σε περιοχές που δεν ελέγχονταν από τη προσφυλή εθνοτική ομάδα. Βλ. Chivvis S.C. (2010), όπ.π., σελ. 287-288.

⁹⁰Schake K. (1999), όπ.π., σελ. 289.

2.3. Η εμπλοκή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Βοσνία.

2.3.1 Η ευρωπαϊκή παρουσία στη Βοσνία μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Νταϊήτον/Παρισίων.

Υποκινούμενη από αναγκαιότητα και όχι από επιλογή, η ευρωπαϊκή εμπλοκή στη Βοσνία έφερε στην επιφάνεια τις αδυναμίες της ΚΕΠΠΑ τη δεκαετία του 1990, αλλά και συνεχίζει να αναδεικνύει τις πολλαπλές δυναμικές και τις προκλήσεις που χαρακτηρίζουν την εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας (ΕΠΑΑ) και της πολιτικής διεύρυνσης της Ένωσης⁹¹.

Μετά το τέλος του πολέμου στη Βοσνία, η Ένωση ανέλαβε να υποστηρίξει την εφαρμογή των μη-στρατιωτικών πτυχών των Συμφωνιών Νταϊήτον/Παρισίων, δηλαδή να υποστηρίξει τη διεθνή προσπάθεια για την οικοδόμηση της εν λόγω χώρας⁹². Παράλληλα με την ανθρωπιστική βοήθεια που παρέχονταν από το πρόγραμμα ECHO από το 1996, η Βοσνία έχαιρε εμπορικών προτιμήσεων καθώς και χρηματοδοτικής βοήθειας από τα ευρωπαϊκά προγράμματα PHARE και OBNOVA. Στα πλαίσια της χρηματοδότησης από τα δύο τελευταία προγράμματα που ξεκίνησαν από το 1997, η Ένωση για πρώτη φορά έκανε χρήση της αιρεσιμότητας (conditionality)⁹³ δηλαδή, η χρηματοδοτική βοήθεια παρέχονταν στην ενδιαφερόμενη χώρα υπό τον όρο του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κανόνα δικαίου. Παράλληλα, σε διπλωματικό επίπεδο, η Ένωση υιοθέτησε μια περιφερειακή προσέγγιση (Διαδικασία Royaumont 1995, Περιφερειακή Προσέγγιση 1996) που αποτέλεσε μια πρώτη ευρωπαϊκή «απόκριση» στα αποτελέσματα των πολέμων που ακολούθησαν την διάλυση της Γιουγκοσλαβίας.

Πιο συγκεκριμένα, η Διαδικασία Royaumont αποτελούσε ένα πλαίσιο πολυμερούς συνεργασίας που συνένωνε τα δεκαπέντε κράτη-μέλη της Ένωσης, τα Δυτικά Βαλκάνια, τη Ρουμανία, τη Βουλγαρία, την Τουρκία και τη Σλοβενία. Ο διακηρυγμένος στόχος της Διαδικασίας αφορούσε στην οικοδόμηση μιας «Καινούριας Ευρώπης» και πιο συγκεκριμένα στην ενίσχυση της σταθερότητας, της καλής γειτονίας και της συνεργασίας

⁹¹Juncos E. A. (2005), "The EU's post-Conflict Intervention in Bosnia and Herzegovina: (re)Integrating the Balkans and/or (re)Inventing the EU?", Southeast European Politics, pp. 88-101, σελ.194.

⁹² Στο ίδιο, σελ. 96.

⁹³Η έννοια της αιρεσιμότητας αναλύεται πιο διεξοδικά στην ενότητα για τη Διαδικασία Σύνδεσης και Σταθεροποίησης.

ανάμεσα στις χώρες αυτές. Η Διαδικασία Royaumont, έχει παρουσιαστεί ως μια «βιαστική» ενέργεια της Ένωσης, που υποκινήθηκε από την επιθυμία της να «δραστηριοποιηθεί με κάποιο τρόπο» για να επιφέρει τη σταθεροποίηση στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Ως εκ τούτου χαρακτηρίζονταν από έλλειψη μακροχρόνιου και στρατηγικού σχεδιασμού. Η Περιφερειακή Προσέγγιση, εμπεριέχε τη χρήση πιο «αυστηρών όρων» (επιστροφή προσφύγων, διεθνοτική συμφιλίωση, περιφερειακή συνεργασία, εκδημοκρατισμός) η υλοποίηση των οποίων θα οδηγούσε στην ενίσχυση της χρηματοδοτικής στήριξης. Ωστόσο, δεν υποστηρίζονταν από την προοπτική της ένταξης⁹⁴.

Αντιμέτωπη με τις δυσκολίες ένταξης των κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, η Ένωση δεν ήταν έτοιμη να προσφέρει την προοπτική ένταξης, παρά μόνο οικονομική στήριξη και περαιτέρω εμπορικές παραχωρήσεις, στη Βοσνία αλλά και στις υπόλοιπες συμμετέχουσες χώρες. Παράλληλα, η ευρωπαϊκή «ήπια» οικονομική και διπλωματική απόκριση έρχονταν σε αντίθεση τόσο με την ισχυρή στρατιωτική παρουσία του NATO στη Βοσνία όσο και με την ανάληψη πρωτοβουλιών από πλευράς του ΟΗΕ για την οικοδόμηση της χώρας⁹⁵. Βέβαια, η διοικητική παρουσία της Ένωσης μέσω της EUAM στο Μόσταρ, αποδείκνυε ίσως την επιθυμία της να εμπλακεί πιο ενεργά στη διαχείριση κρίσεων και στη οικοδόμηση θεσμών στη Βοσνία.

Η επέμβαση του NATO στο Κόσοβο συνδυαζόμενη με τη γαλλο-βρετανική Διακήρυξη στο St. Malo (1998) για την ενίσχυση των στρατιωτικών δυνατοτήτων της Ένωσης, έδρασαν καταλυτικά στη μεταστροφή της ευρωπαϊκής πολιτικής. Η Ένωση έπρεπε να αναλάβει έναν πιο ισχυρό (στρατιωτικό) ρόλο αλλά και να προσφέρει την προοπτική της ένταξης προκειμένου να ενισχύσει τη σταθερότητα τόσο στη Βοσνία, όσο και στην ευρύτερη περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων. Στα πλαίσια αυτά, η Περιφερειακή Προσέγγιση αντικαταστάθηκε το 1999, από το Σύμφωνο Σταθερότητας και τη Διαδικασία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης – που αναλύεται αμέσως παρακάτω.

⁹⁴ Fakiolas Ef. & Tzifakis N. (2008), “Transformation or Accession? Reflecting on the EU’s Strategy towards the Western Balkans”, *European Foreign Affairs Review* 13, 377–398, σελ. 380. Για μια συνολική θεώρηση της Διαδικασίας Royaumont, μπορούμε να παραπέμψουμε τον ενδιαφερόμενο αναγνώστη στο Roumeliotis P. (ed.), (2001), *Promoting Stability in the Balkans. Working with Civil Society in the Democratization Process 1998-2001*, Livani Publishing Organization, Athens. Βλ. Bechev D. (2004), “Between Enlargement and CFSP: The EU and the Western Balkans”, Paper prepared for the LSE European Foreign Policy conference, 2-3 June, London School of Economics, pp. 1-12, σελ. 4.

⁹⁵ Juncos E. A. (2005), ό.π., σελ. 96.

Αποτελώντας πρωτοβουλία της γερμανικής Προεδρίας της Ένωσης, αλλά λειτουργώντας υπό την αιγίδα του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ), το Σύμφωνο Σταθερότητας είχε σαν στόχο να ενισχύσει την οικοδόμηση των κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης⁹⁶. Η προοπτική της ένταξης ωστόσο παρέμενε ασαφής. Το Σύμφωνο αποτελούσε στην ουσία μια πλατφόρμα παροχής οικονομικής βοήθειας από διεθνείς χρηματοδοτικούς οργανισμούς, την Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη-μέλη της. Μέσω ενός «καταμερισμού εργασίας», η Ένωση παρέμενε ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη, αν και το πιο σημαντικό από άποψη χρηματοοικονομικής βοήθειας⁹⁷.

Η υπόσχεση της ένταξης δόθηκε μέσα στα πλαίσια της Διαδικασίας Σταθεροποίησης και Σύνδεσης που μέχρι σήμερα αποτελεί τη βασική στρατηγική της Ένωσης στη Βοσνία.

2.3.2. Η Διαδικασία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης.

Εκκινώντας από τον Ιούνιο του 1999, η Διαδικασία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης (εφεξής ΔΣΣ), σχηματοποιούσε την επιθυμία της Ένωσης να στηρίξει τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων στις προσπάθειές τους να διαμορφώσουν στο εσωτερικό τους «διαρκή ειρήνη, δημοκρατία, σταθερότητα και ευημερία⁹⁸». Μέσω της ΔΣΣ οι συμμετέχουσες χώρες (Κροατία, FYROM, Αλβανία, Βοσνία, Σερβία, Κοσσυφοπέδιο βάσει Απόφασης ΣΑ 1244/99) δεν θα σύναπταν απλά μια νέα συμβατική σχέση με την Ένωση αλλά θα λάμβαναν ξεκάθαρα μια υπόσχεση για τη μελλοντική ένταξή τους στις ευρωπαϊκές δομές στη βάση της Συνθήκης του Άμστερνταμ (άρθρο 49 και άρθρο 6&1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση) και των κριτηρίων της Κοπεγχάγης⁹⁹.

Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης το 1993, μια χώρα προκειμένου να προσχωρήσει στην Ένωση θα πρέπει να πληροί το πολιτικό, το οικονομικό και το κριτήριο του κεκτημένου της Ένωσης, όπως αναφέρθηκε και

⁹⁶ Bartlett W. & Samardzija V. (2000), "The Reconstruction of South East Europe, The Stability Pact and the role of the EU: An overview", *MOCT-MOST*, 2, pp. 245-263, σελ. 250.

⁹⁷ Chandler D. (2007), "EU Statebuilding: Securing the liberal peace through enlargement", *Global Society*, 21:4, pp. 593-607, σελ. 595-597.

⁹⁸ Βλ. Γενικά Συμπεράσματα της 2192^{ης} Συνόδου του Συμβουλίου Γενικών Υποθέσεων της 21-22 Ιουνίου 1999.

⁹⁹ Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η προοπτική της ένταξης των Δυτικών Βαλκανίων επιβεβαιώθηκε στα πλαίσια των Ευρωπαϊκών Συμβουλίων στη Φέιρα το 2000 και στη Θεσσαλονίκη το 2003.

προηγούμενος. Για να αποφασίσει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο την έναρξη των διαπραγματεύσεων πρέπει να πληρούνται το πολιτικό κριτήριο (σεβασμός της δημοκρατίας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου). Ειδικά δε για τα Δυτικά Βαλκάνια, η ΔΣΣ προσέθεσε και μια πιο εξειδικευμένη σειρά κριτηρίων που αφορούσαν στη συνεργασία με το Διεθνές Δικαστήριο για τη Γιουγκοσλαβία, στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, στην επιστροφή των προσφύγων και των εκτοπισμένων ατόμων καθώς και στην επίτευξη της περιφερειακής συνεργασίας¹⁰⁰.

Παράλληλα με την προοπτική της ένταξης, επιδιωκόμενοι στόχοι της ΔΣΣ είναι η επικράτηση της σταθερότητας στο εσωτερικό των συμβαλλόμενων χωρών, η γρήγορη μετάβαση τους σε οικονομίες της αγοράς καθώς και η οικοδόμησή τους. Ενδεικτικό στοιχείο της ευρωπαϊκής αποφασιστικότητας είναι ότι η αναβάθμιση των σχέσεων της κάθε χώρας με την Ένωση είναι σταδιακή και εξαρτώμενη από την πρόοδο της πρώτης αναφορικά με τις συμβατικές δεσμεύσεις της απέναντι στη δεύτερη¹⁰¹. Θα πρέπει ωστόσο στο σημείο αυτό να γίνουν δύο σημαντικές παρατηρήσεις. Πρώτον θα πρέπει να ειπωθεί ότι η ευρωπαϊκή προοπτική που δόθηκε στα Δυτικά Βαλκάνια δεν αποτέλεσε προϊόν συναινετικής απόφασης μεταξύ των κρατών-μελών της Ένωσης, καθώς υποστηρίχθηκε από την αποφασιστικότητα της Γερμανίας, σε αντίδραση της Γαλλίας, ενώ παράλληλα υποκινήθηκε από συναφείς- επιτυχείς- προγενέστερες δράσεις (π.χ. πολιτική διεύρυνσης προς τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης)¹⁰². Δεύτερον, η προσφορά του «θέλγητρου» της ένταξης δεν εδράζονταν, μάλλον, σε αλτρουιστικές βάσεις αλλά στη στρατηγική επιδίωξη της Ένωσης για την οικοδόμηση ενός περιβάλλοντος ασφάλειας στη «γειτονιά της», όπως αποτυπώθηκε στο έγγραφο της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Ασφάλειας¹⁰³.

Προς επίτευξη των προαναφερόμενων στόχων, προβλέπεται η χρήση των εξής εργαλείων: η υπογραφή Συμφωνιών Σταθεροποίησης και Σύνδεσης με κάθε χώρα εταίρο ξεχωριστά, η χρηματοδοτική βοήθεια μέσω του προγράμματος CARDS-και πλέον μέσω

¹⁰⁰COM (2003) 139 τελικό της 26.3.2003 «Η Διαδικασία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης υπέρ της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Δεύτερη Ετήσια Έκθεση», σελ. 5.

¹⁰¹ Fakiolas Ef. & Tzifakis N. (2008), όπ.π, σελ. 383, 384.

¹⁰² Στο ίδιο, σελ. 385-386.

¹⁰³ Βλ. έγγραφο της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Ασφάλειας της 12.12.2003.

του Μέσου Προενταξιακής Βοήθειας¹⁰⁴, ο πολιτικός διάλογος, η συνεργασία σε θέματα Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Θεμάτων και η σύναψη εμπορικών συμφωνιών. Η «εργαλειοθήκη» της ΔΣΣ έχει επεκταθεί πλέον μετά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στη Θεσσαλονίκη το 2003 με την προσθήκη των Ευρωπαϊκών Εταιρικών Σχέσεων όπου, βάσει ετήσιων Εκθέσεων Προόδου, αποτυπώνονται οι πολιτικές, οικονομικές κ.α. προτεραιότητες που η Ένωση θέτει για κάθε χώρα εταίρο ξεχωριστά¹⁰⁵.

Στο επίκεντρο της ΔΣΣ βρίσκεται η αιρεσιμότητα που αποτελεί μια στρατηγική δύο διαστάσεων. Η πρώτη πτυχή της αναφέρεται στις αξίες, τους όρους, τα κριτήρια και στις υποχρεώσεις που πρέπει η κάθε χώρα εταίρος να ικανοποιήσει προς επίτευξη των στόχων της ΔΣΣ (βλ. κριτήρια Κοπεγχάγης, εξειδικευμένα κριτήρια της ΔΣΣ), ενώ η δεύτερη στον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζεται η στρατηγική από την Ένωση μέσω χρονοδιαγραμμάτων και υπό την μορφή επιβράβευσης (θετική αιρεσιμότητα) ή άσκησης πίεσης για την έλλειψη προόδου (αρνητική αιρεσιμότητα). Και οι δύο πτυχές έχουν ιδιαίτερη σημασία αφενός γιατί η αιρεσιμότητα εφαρμόζεται στα πλαίσια μιας ασύμμετρης σχέσης μεταξύ Ένωσης και χωρών εταίρων και αφετέρου γιατί μπορεί να επηρεάσει άμεσα την πορεία οικοδόμησης των εταίρων. Πιο αναλυτικά, η χρήση της αιρεσιμότητας μπορεί να οδηγήσει στην ενδυνάμωση των σχέσεων του εταίρου με την Ένωση ή όχι (βλ. για παράδειγμα παρακάτω την άρνηση της Ένωσης να υπογράψει τη Συμφωνία Σύνδεσης και Σταθεροποίησης με τη Βοσνία το 2007) σε θεσμικό αλλά σε συμβολικό επίπεδο (π.χ. η απελευθέρωση του καθεστώτος θεωρήσεων ενισχύει το αίσθημα της χώρας εταίρου ότι έρχεται «πιο κοντά» στην Ένωση)¹⁰⁶.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι η ανταπόκριση των χωρών εταίρων στους όρους που θέτει η Ένωση μέσω της υιοθέτησης ενός συγκεκριμένου συνόλου κανόνων, αξιών, νορμών και πρακτικών δεν είναι μια μηχανιστική ή τεχνοκρατική διαδικασία αλλά, μια, σαφώς, πολιτική διαδικασία με ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνέπειες που δεν περιορίζονται μόνο στο εσωτερικό των χωρών εταίρων αλλά αντανακλούν την κανονιστική δομή της υπό διαμόρφωση περιφερειακής τάξης. Ταυτόχρονα αναδεικνύει ένα διαχειριστικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ενέχει

¹⁰⁴ Για μια κριτική αποτίμηση των δύο προγραμμάτων, βλ. http://www.imm.gr/index.php?Itemid=76&id=444&option=com_content&task=view καθώς και ESI Paper (June 2005), "Breaking out of the Balkan Ghetto: Why IPA should be changed".

¹⁰⁵ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Θεσσαλονίκης 19/20.6.2003, Συμπεράσματα Προεδρίας.

¹⁰⁶ Anastasakis Ot. (2008), "The EU's political conditionality in the Western Balkans: towards a more pragmatic approach", *Southeast European and Black Sea Studies*, 8:4, pp. 365-377, σελ. 367.

σε έντονο βαθμό το χαρακτήρα μιας ασύμμετρης σχέσης. Σε αυτό το πολυσύνθετο και πολυδιάστατο πλαίσιο έρχονται να προστεθούν οι επιπτώσεις της «κόπωσης της διεύρυνσης»-ενώ ταυτόχρονα η αβεβαιότητα από την παρούσα κρίση της Ευρωζώνης οδηγεί στη λήψη αυστηρότερων κριτηρίων προς ικανοποίηση των κρατών-μελών που δεν επιθυμούν τη διεύρυνση-, αλλά και οι όχι πάντα σαφείς κατευθύνσεις που θα πρέπει να ακολουθηθούν για την οικοδόμηση της χώρας εταίρου (βλ. τις περιπτώσεις της μεταρρύθμισης της αστυνομίας και της συνταγματικής μεταρρύθμισης στη Βοσνία). Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η υπογραφή της Συμφωνίας Σταθεροποίησης και Σύνδεσης αποτελεί ένα ενδιάμεσο στάδιο και δεν ισοδυναμεί με ένταξη. Έτσι, υπογράφοντας μια τέτοια συμφωνία με την Ένωση στη ουσία, η χώρα εταίρος αποφασίζει να μπει σε μια νέα διαδικασία όπου η χρήση της αιρεσιμότητας συνεχίζεται¹⁰⁷, αποτελώντας ένα κινούμενο στόχο που αλλάζει ανάλογα με τις πολιτικές σκοπιμότητες, ενώ παράλληλα δεν είναι τόσο σίγουρο ότι τα ίδια τα κράτη-μέλη της Ένωσης διέπονται από τους ίδιους αυστηρούς όρους. Όλα τα παραπάνω συμβάλουν στην αμφισημία της διαδικασίας, στέλνοντας συνήθως λάθη μηνύματα στα κράτη-εταίρους και περιορίζουν τις πηγές νομιμοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το Μάιο του 2000, η Ένωση ανακοίνωσε τη συγκρότηση ενός Οδικού Χάρτη (Road Map) στον οποίο καθορίζονταν 18 βασικές προϋποθέσεις τις οποίες η Βοσνία θα έπρεπε να ικανοποιήσει προκειμένου να συνταχθεί η Μελέτη Σκοπιμότητας που με τη σειρά της θα αποτελούσε τη βάση των διαπραγματεύσεων για τη σύναψη της ΔΣΣ¹⁰⁸. Εκφράζοντας την επιθυμία της να υλοποιήσει τους όρους του Οδικού Χάρτη, στη Σύνοδο Κορυφής στο Ζάγκρεμπ το Νοέμβριο του 2000, η Βοσνία άρχισε να λαμβάνει χρηματοδοτική βοήθεια μέσω του προγράμματος CARDS¹⁰⁹. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Θεσσαλονίκης το 2003, η Βοσνία αναγνωρίστηκε ως εν δυνάμει υποψήφια για ένταξη στην Ένωση, ενώ ένα χρόνο μετά η Ένωση καθόρισε τις βασικές οικονομικές, πολιτικές κ.α.

¹⁰⁷Chandler D. (2009), “The EU and Bosnia: Normative Power and the Liberal Peace”, Presentation EUPF7 Conference Sarajevo, σελ. 6-7.

¹⁰⁸Οι εν λόγω προϋποθέσεις αναφέρονταν σε ευρύ σύνολο μεταρρυθμίσεων στις οποίες θα έπρεπε να προχωρήσει η Βοσνία και κάλυπταν ζητήματα όπως οι εκλογές, η διοίκηση, οι υπηρεσίες συνόρων, οι άμεσες ξένες επενδύσεις, το εμπόριο κ.α. Βλ. Chandler D. (2005), “From Dayton to Europe”, *International Peacekeeping*, 12:3, pp. 336-349, σελ. 342.

¹⁰⁹Το πρόγραμμα CARDS αντικαταστάθηκε από το Μέσο Προενταξιακής Βοήθειας το 2007. Για τη παροχή χρηματοδοτικής βοήθειας προς τη Βοσνία διά του Μέσου Προενταξιακής Βοήθειας βλ. http://ec.europa.eu/enlargement/potentialcandidates/bosnia_and_herzegovina/financialassistance/index_en.htm.

προτεραιότητες που θα έπρεπε η Βοσνία να ικανοποιήσει μέσω της σύναψης Ευρωπαϊκής Εταιρικής Σχέσης¹¹⁰.

Η ανάληψη ενός πιο δραστήριου ρόλου από την πλευρά της Ένωσης στη Βοσνία, σηματοδοτήθηκε τόσο από την συγκέντρωση των αρμοδιοτήτων του Υπατου Εκπροσώπου και του Ειδικού Απεσταλμένου της Ένωσης σε ένα και μόνο πρόσωπο το 2002, όσο και από την ανάπτυξη της EUPM και της EUFOR ALTHEA το 2003 και το 2004 αντίστοιχα.

Ωστόσο, η πορεία της Βοσνίας προς την Ευρώπη αλλά και η εμπλοκή της Ευρώπης στη Βοσνία υπήρξε επίπονη και δύσκολη. Η Βοσνία μέχρι και σήμερα συνεχίζει να αποτελεί μια εν δυνάμει υποψήφια προς ένταξη χώρα, ενώ ακόμα εκκρεμεί η κύρωση της Συμφωνίας Σταθεροποίησης και Σύνδεσης που τελικά υπογράφηκε το 2008. Η ανάλυση που ακολουθεί έχει σαν στόχο να αναδείξει κάποια ζητήματα που αναμφισβήτητα αποτελούν τροχοπέδη¹¹¹ στη ΔΣΣ στη Βοσνία. Πιο αναλυτικά, η ενότητα αναφορικά με την αξιολόγηση της EUPM και της EUFOR αναδεικνύει τις δυσκολίες που προέκυψαν από την ανάπτυξη των δύο αποστολών αλλά και από την ταυτόχρονη παρουσία τους στη Βοσνία, δεδομένου ότι η διαχείριση των κρίσεων και ειδικά στην περίπτωση της εν λόγω χώρας, αντιμετωπίζεται από την Ένωση ως μια ακόμη «μέθοδος» που μπορεί να συμβάλει στο σταδιακό εξευρωπαϊσμό της. Στη συνέχεια η παρουσίαση των προσπαθειών για τη μεταρρύθμιση της αστυνομίας αλλά και για τη συνταγματική μεταρρύθμιση ρίχνουν φως σε ζητήματα που άπτονται τόσο στη διαδικασία οικοδόμησης θεσμών και στην προώθηση της δημοκρατίας όσο και στην κανονιστική εμπλοκή της Ένωσης στη Βοσνία.

¹¹⁰ Chandler D. (2005), όπ.π., σελ. 343.

¹¹¹ Σίγουρα, μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που αντιμετώπισε η Ένωση στη Βοσνία ήταν η αναδιάρθρωση της οικονομίας. Το ζήτημα αυτό δεν αναλύεται στην παρούσα εργασία. Ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης ωστόσο, μπορεί να συμβουλευτεί το Tzifakis N. & Tsardanidis C. (2006), "Economic reconstruction in Bosnia and Herzegovina: The lost decade", *Ethnopolitics*, 5:1, 67-84.

2.3.3. Διαχείριση κρίσεων (crisis management): Αξιολόγηση της EUPM και της EUFOR ALTHEA.

Μετά από τις απαραίτητες πολιτικές πρωτοβουλίες¹¹², η Ένωση έχει πλέον υιοθετήσει μια πολυδιάστατη προσέγγιση στη διαχείριση κρίσεων που εκτείνεται από την οικοδόμηση της ειρήνης (peace-building) μέχρι την ενδυνάμωση του κράτους δικαίου από τις αστυνομικές και δικαστικές αρχές στο έδαφος του ενδιαφερόμενου κράτους, μέσω της χρήσης των απαραίτητων στρατιωτικών και μη στρατιωτικών μέσων¹¹³. Η ταυτόχρονη παρουσία της Αστυνομικής Δύναμης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής EUPM) και της στρατιωτικής επιχείρησης «Αλθαία» (εφεξής EUFOR) στη Βοσνία, αντικατοπτρίζει την εν λόγω προσέγγιση. Θα πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι στην περίπτωση της Βοσνίας η διαχείριση κρίσεων αποτελεί παράλληλα και μια στρατηγική που αποσκοπεί στον σταδιακό εξευρωπαϊσμό του εν λόγω κράτους και στην μεταγενέστερη ένταξή του στην Ένωση¹¹⁴.

¹¹² Παρουσιαζόμενη για πρώτη φορά στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στη Φέιρα (Ιούνιος 2000), η προσέγγιση της μη στρατιωτικής/πολιτικής διαχείρισης κρίσεων (civilian crisis management) ενδυναμώθηκε μέσα στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Γκέτεμποργκ (Ιούνιος 2001). Εκκινώντας από την Κοινή Γαλλοβρετανική Διακήρυξη στο St. Malo (1998), η ανάπτυξη αυτόνομων ευρωπαϊκών αμυντικών δυνάμεων αποτυπώθηκε στον Πρωταρχικό Στόχο 2010 (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Βρυξελλών, Ιούνιος 2004), ο οποίος προέβλεπε την επέκταση των αποστολών Petersburg σε επιχειρήσεις αφοπλισμού, καταπολέμησης της τρομοκρατίας και μεταρρύθμισης του τομέα ασφαλείας. Ο Μη Στρατιωτικός Πρωταρχικός Στόχος 2008, επεκτάθηκε τον Ιανουάριο του 2008 με τον Μη Στρατιωτικό Πρωταρχικό Στόχο 2010, που προβλέπει την ποιοτική ενίσχυση του προσωπικού και των μέσων που διατίθενται στις μη στρατιωτικές αποστολές της Ένωσης. Σημαντικό βήμα για το συντονισμό των στρατιωτικών/πολιτικών επιχειρήσεων της Ένωσης αποτέλεσε η ίδρυση του Πολιτικού/Στρατιωτικού Πυρήνα το 2004, ενός οργάνου υπεύθυνου για το στρατηγικό σχεδιασμό των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων διαχείρισης κρίσεων. Βλ. Pullinger St. (ed) (2006), "Developing EU Civil Military Co-ordination: The Role of the new Civilian Military Cell", Joint Report by ISIS Europe and CeMiSS. Για την θεσμική εξέλιξη της ΕΠΑΑ βλ. Χρυσοχόου Δ.-Τσινισιζέλης Μ.-Υφαντής Κ.-Σταυρίδης Σ.-Ξενάκης Δ. (2009), *Ευρωπαϊκή Πολιτεία. Η Τέχνη της συνδιάθεσης*, Σαββάλας, Αθήνα, σελ. 157-170. Για τις αποστολές της Ένωσης στα πλαίσια της ΕΠΑΑ βλ. Περράκης Στ. (επιμ.) (2006), *Παγκόσμια Διακυβέρνηση: Διεθνές Δίκαιο και Διεθνείς Σχέσεις στην αυγή του 21^{ου} Αιώνα*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 55-59.

¹¹³ Το στρατιωτικό σκέλος της επιχείρησης αναπτύσσεται στο ενδιαφερόμενο κράτος, στην αρχή, προκειμένου να σταματήσει τη σύγκρουση και να διαμορφώσει ένα σταθερό περιβάλλον ασφαλείας. Συνεπώς, αναμένεται να αποχωρήσει σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα. Και το μη στρατιωτικό επιχειρησιακό σκέλος μπορεί να αναπτύσσεται σε αρχικά στάδια της κρίσης. Ωστόσο αποσκοπώντας στην ενδυνάμωση του κράτους δικαίου (μεταρρυθμίσεις στις αστυνομικές, δικαστικές δομές), μπορεί να παραμείνει στο ενδιαφερόμενο κράτος για πολύ μεγάλο διάστημα. Ο συνδυασμός των δύο επιχειρήσεων δεν αποβλέπει στη δημιουργία ενός «προτεκτοράτου» αλλά στην ανάδειξη ενός κυρίαρχου κράτους. Επομένως και αναμένεται ότι οι εντολές των επιχειρήσεων (mission mandates) θα προσαρμόζονται ανάλογα με την πρόοδο που πραγματοποιείται. Βλ. Emerson M. & Gross Eva (ed.) (2007), "Evaluating the EU's crisis missions in the Balkans", CEPS, σελ. 6.

¹¹⁴ Στο ίδιο.

Η EUPM αντικατέστησε την Διεθνή Αστυνομική Δύναμη του ΟΗΕ (UN-IPTF) στη Βοσνία το 2003¹¹⁵. Αποτελώντας την πρώτη μη στρατιωτική αποστολή¹¹⁶ που αναπτύχθηκε στα πλαίσια της ΕΠΑΑ, η EUPM δεν διαθέτει εκτελεστικές αρμοδιότητες και οι αστυνομικοί που την απαρτίζουν δεν είναι οπλισμένοι.

Στόχος της EUPM, βάσει της ευρείας εντολής¹¹⁷ που της δόθηκε το 2002, ήταν η αναβάθμιση των αστυνομικών προτύπων στη Βοσνία σύμφωνα με τα (διεθνή) και ευρωπαϊκά πρότυπα. Η έλλειψη ωστόσο κοινοτικών προτύπων αστυνόμευσης δυσχέραινε το έργο της ευρωπαϊκής αποστολής και οδήγησε σε επικαλύψεις αρμοδιοτήτων με την EUFOR. Παράλληλα, η συμμετοχή κρατών-μη μελών στην EUPM προϋπέθετε χρόνο για τη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων -επί οικονομικών και νομικών ζητημάτων- με κάθε ένα συμβαλλόμενο κράτος ξεχωριστά, γεγονός που ανέδειξε σε αρχικό στάδιο τις προκλήσεις σχεδιασμού και συντονισμού της εν λόγω επιχείρησης¹¹⁸.

Η εντολή της αποστολής έχει επεκταθεί άλλες τρεις φορές (EUPM II, EUPM III και EUPM IV)¹¹⁹. Πλέον, οι αρμοδιότητες της είναι πιο περιορισμένες ενώ ιδιαίτερη βαρύτητα έχει δοθεί στην καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος καθώς και στην ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των αστυνομικών και δικωκτικών αρχών της Βοσνίας.

¹¹⁵ Βλ. Απόφαση ΣΑ 1396/5.3.2002. Για την Διεθνή Αστυνομική Δύναμη του ΟΗΕ βλ. Wisler D. (2007), "The International Civilian Police Mission in Bosnia and Herzegovina: From Democratization to Nation-Building", *Police Practice and Research*, 8:3, pp. 253-268.

¹¹⁶ Στο σημείο αυτό κρίνονται απαραίτητες κάποιες διευκρινίσεις αναφορικά με τη σημασία του όρου της μη-στρατιωτικής διαχείρισης κρίσεων (civilian crisis management). Παρά την έλλειψη ενός κοινά αποδεκτού όρου, ως μη-στρατιωτική διαχείριση κρίσεων μπορεί να οριστεί η επέμβαση μη-στρατιωτικής δύναμης σε μια βίαιη ή όχι κρίση, με σκοπό την αποφυγή της περαιτέρω ενδυνάμωσης και του τερματισμού αυτής. Υπό μια πιο ευρεία ερμηνεία ο όρος αναφέρεται σε όλα τα μη στρατιωτικά μέσα και πολιτικές που μπορεί η Ένωση να διαθέσει για τη διαχείριση κρίσεων. Βλ. Nowak Ag. (ed.) (2006), "Civilian Crisis Management. The EU way", *Chaillot Paper No 90*. Σύμφωνα με το έγγραφο της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Ασφάλειας της 12.12.2003, η μη-στρατιωτική διαχείριση κρίσεων βοηθά στην αποκατάσταση της πολιτικής διακυβέρνησης.

¹¹⁷ Κοινή Θέση 2002/210/ΚΕΠΠΑ. Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι η EUPM αντιμετώπισε σημαντικά προβλήματα αναφορικά με την υλοποίηση της εντολής που της είχε δοθεί, τα οποία σχετίζονταν τόσο με την έλλειψη του απαραίτητου εξοπλισμού και τη χρηματοδότηση της αποστολής, όσο και με την απουσία κατάλληλα εκπαιδευμένου ανθρώπινου δυναμικού. Βλ. Osland M. K. (2004), "The EU police mission in Bosnia and Herzegovina", *International Peacekeeping*, 11:3, pp. 544-560, σελ. 551 και Juncos E. An. (2007), "Police Mission in Bosnia and Herzegovina", στο Emerson M. & Gross Eva (ed.) (2007), *όπ.π.*, σελ. 50-51.

¹¹⁸ Η EUPM είναι μια πολυεθνική αστυνομική αποστολή. Το 2003, η αποστολή απαρτιζόταν από 500 ειδικούς συμβούλους σε ζητήματα αστυνόμευσης προερχόμενους από 34 κράτη (κράτη μη μέλη: Βουλγαρία, Ελβετία, Ισλανδία, Καναδάς, Ουκρανία, Ρουμανία, Ρωσία, Τουρκία). Σήμερα το ανθρώπινο δυναμικό της αποστολής ανέρχεται στα 285 άτομα και τα κράτη-μη μέλη που συμμετέχουν είναι η Ελβετία, η Ουκρανία και η Τουρκία.

¹¹⁹ Κοινή Δράση 2005/824/ΚΕΠΠΑ της 24.11.2005, Κοινή Δράση 2007/749/ΚΕΠΠΑ της 19.11.2007 και Κοινή Απόφαση Συμβουλίου 2009/906/ΚΕΠΠΑ της 8.12.2009.

Η EUPM, σε συνεργασία με τον Ύπατο Εκπρόσωπο/Ειδικό Απεσταλμένο της Ένωσης¹²⁰, κατάφερε να ενδυναμώσει τους μηχανισμούς λογοδοσίας των αστυνομικών οργάνων καθώς και τις μεθόδους εκπαίδευσης αυτών και να ενσωματώσει μοντέρνες μεθόδους διαχείρισης του ανθρώπινου δυναμικού και εξιχνίασης εγκλημάτων, ενισχύοντας την αποτελεσματικότητα δράσης των αστυνομικών οργάνων στη Βοσνία¹²¹. Ωστόσο, το αποκεντρωμένο/κατακερματισμένο θεσμικό οικοδόμημα της Βοσνίας και κυρίως η αδυναμία αποτελεσματικής μεταρρύθμισης των αστυνομικών δυνάμεων (βλ. στο επόμενο κεφάλαιο) δυσχεραίνει το έργο της αποστολής. Αλυσιδωτά, ενισχύεται «η ανάγκη» για την επέμβαση του Ύπατου Εκπροσώπου/Ειδικού Απεσταλμένου της Ευρωπαϊκής Ένωσης που συνεπάγεται ωστόσο, τον παραγκωνισμό της εσωτερικής πολιτικής ηγεσίας από όλη τη διαδικασία. Αλλά και η Βοσνία αδυνατεί να ακολουθήσει. Η ενίσχυση των θεσμικών δομών αστυνόμευσης με έμπυχο και άψυχο υλικό προϋποθέτει όχι μόνο την οικονομική αλλά και την πολιτική στήριξη της διαδικασίας από κάτω προς τα πάνω, με άλλα λόγια, συνεπάγεται την επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού και την πολιτική συναίνεση.

Η EUFOR εγκαταστάθηκε στη Βοσνία το Δεκέμβριο του 2004 μετά από την απόφαση του ΝΑΤΟ, τον Ιούνιο του ίδιου έτους, να τερματίσει την αποστολή SFOR. Βάσει της Απόφασης ΣΑ 1575 τις 22.11.2004 και του Κεφαλαίου 7 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, η Ένωση ανέπτυξε στη Βοσνία στρατιωτική δύναμη 6.300 ατόμων υπό το πλαίσιο των Συμφωνιών «Berlin +»¹²².

Αποτελώντας την έκτη κατά σειρά αποστολή/επιχείρηση¹²³ που αναπτύχθηκε στα πλαίσια της ΕΠΑΑ, η EUFOR είχε σαν στόχο να διασφαλίσει τη συνεχιζόμενη εφαρμογή των όρων των Συμφωνιών Νταϊτόν/Παρισίων και να συμβάλει στη διαμόρφωση ενός

¹²⁰ Η συνεργασία μεταξύ της EUPM και του Ύπατου Εκπροσώπου/Ειδικού Απεσταλμένου, υπήρξε στενή διότι οι απαραίτητες μεταρρυθμίσεις στις αστυνομικές δομές της Βοσνίας προϋπέθεταν σε πολλές περιπτώσεις τροποποίηση ή εισαγωγή νέας νομοθεσίας. Η δράση του Ύπατου Εκπροσώπου υπήρξε έντονη ιδιαίτερα στην περίοδο της EUPM II, καθώς η ανάπτυξη της αποστολής συνέπεσε με τις προσπάθειες μεταρρύθμισης της αστυνομίας στη Βοσνία (βλ. το αντίστοιχο κεφάλαιο στην παρούσα εργασία).

¹²¹ Grevi G. & Helly D. & Keohane D. (2009), "European Security and Defence Policy. The first ten years (1999-2009)", ISS Paper, σελ. 169-170.

¹²² Βλ. επίσης Κοινή Δράση 2004/570/ΚΕΠΠΑ της 12.06.2004. Σημειώνεται ότι η δύναμη της SFOR ανέρχονταν σε 30.000 άτομα. Οι συμφωνίες «Berlin+» έθεσαν το απαραίτητο πλαίσιο στρατηγικής εταιρικής σχέσης μεταξύ του ΝΑΤΟ και της Ένωσης, υπό του οποίου η Ένωση έχει άμεση πρόσβαση σε μέσα υλικοτεχνικής υποστήριξης και σχεδιασμού της Ατλαντικής Συμμαχίας, καθώς και σε επίπεδο πληροφοριών.

¹²³ Είχε προηγηθεί η ανάπτυξη της EUPM στη Βοσνία, της επιχείρησης Artemis στο Congo, των επιχειρήσεων CONCORDIA και EUPAT στην FYROM καθώς και της επιχείρησης EUJUST Themis στη Γεωργία.

σταθερού περιβάλλοντος ασφάλειας στη Βοσνία¹²⁴. Η χρήση στρατιωτικής ισχύος προβλέπονταν, αλλά μόνο ως μέθοδος αποτροπής μιας ενδεχόμενης αναζωπύρωσης των συγκρούσεων.

Για την Ένωση, η EUFOR αποτελούσε ένα απαραίτητο όχημα που θα ενδυνάμωνε την ευρωπαϊκή προσέγγιση στη Βοσνία. Συνεπώς από τα πρώτα χρόνια της ανάπτυξής της η επιχείρηση προσπάθησε να ενισχύσει την αξιοπιστία της απέναντι στο λαό της Βοσνίας, καθώς οι μνήμες από την «ήπια» δράση της Ένωσης στον πόλεμο ήταν ακόμα νωπές¹²⁵.

Η εν λόγω επιχείρηση θεωρείται επιτυχημένη καθώς κατάφερε να σταθεροποιήσει το περιβάλλον ασφάλειας στη Βοσνία. Σε κάθε περίπτωση όμως επωφελήθηκε τόσο από την προηγούμενη νατοϊκή αποστολή όσο και από το γεγονός ότι η κατάσταση στη Βοσνία το 2004 δεν ήταν τόσο τεταμένη όσο στα πρώτα χρόνια μετά τον πόλεμο¹²⁶.

Η ανάπτυξη της EUFOR ενίσχυσε την ευρωπαϊκή εμπειρία στον τομέα της διαχείρισης κρίσεων, κυρίως στο επίπεδο του συντονισμού, από πλευράς της Ένωσης, των στρατιωτικών της επιχειρήσεων και των μη στρατιωτικών της αποστολών. Κατά τα πρώτα χρόνια της δράσης της ερμηνεύοντας ευρέως την εντολή της η EUFOR άρχισε να ασχολείται ενεργά με την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος. Συχνά όμως λειτουργούσε σε ένα «κενό πληροφοριών», καθώς δεν είχε προηγηθεί μια συντονισμένη προσπάθεια τόσο για τη συλλογή και την αξιολόγηση πληροφοριών αναφορικά με το οργανωμένο έγκλημα στη Βοσνία, όσο και για την εύρεση ενός κοινού ορισμού για το οργανωμένο έγκλημα¹²⁷.

Η δράση της αυτή παράλληλα, δημιούργησε σύγχυση και εντάσεις στις σχέσεις της με την EUPM η οποία ήταν εξίσου επιφορτισμένη με την ίδια αποστολή¹²⁸,

¹²⁴ Στα βασικά στρατιωτικά καθήκοντά της επιχείρησης συγκαταλέγονταν: ο αφοπλισμός, η διεξαγωγή περιπολιών, η συλλογή πληροφοριών και η επιτήρηση της λειτουργίας του Υπουργείου Άμυνας στη Βοσνία. Παράλληλα, επιπρόσθετα καθήκοντα της επιχείρησης ήταν η σύλληψη εγκληματιών πολέμου, η οικοδόμηση στενής συνεργασίας με το Διεθνές Δικαστήριο για την Γιουγκοσλαβία (ICTY) καθώς και η αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος. Βλ. Grevi G. & Helly D. & Keohane D. (2009), *οπ.π.*, σελ. 216-217.

¹²⁵ Στο ίδιο, σελ. 216.

¹²⁶ Στο ίδιο.

¹²⁷ Friesendorf C. & Penksa E.S. (2008), "Militarized Law Enforcement in Peace Operations: EUFOR in Bosnia and Herzegovina", *International Peacekeeping*, 15: 5, pp. 677 — 694, σελ. 618.

¹²⁸ Το ζήτημα αυτό διευθετήθηκε το 2006, όταν επαναπροσδιορίστηκαν οι εντολές των δύο αποστολών στην Βοσνία και ανατέθηκε στην EUPM ο ηγετικός ρόλος στην καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος.

αποδεικνύοντας τις λεπτές ισορροπίες μεταξύ στρατιωτικής-μη στρατιωτικής δράσης και αναδεικνύοντας νέα ερωτήματα αναφορικά με τα μέσα και το ανθρώπινο δυναμικό των αποστολών οικοδόμησης ειρήνης.

Τέλος, καθώς δεν εξέλειπαν και οι περιπτώσεις «στρατιωτικού ακτιβισμού», κυρίως αναφορικά με την καταπολέμηση της εμπορίας ναρκωτικών, η ανάπτυξη της EUFOR τροφοδότησε τη ζήτηση σχετικά με τη στρατιωτική επιβολή του κανόνα δικαίου και της δημοκρατίας¹²⁹.

Το 2009, διαμορφώθηκε μια μεγάλη συζήτηση στους κόλπους της Ένωσης αναφορικά με την παραμονή της EUFOR στη Βοσνία αλλά και με τη μετατροπή των εντεταλμένων καθηκόντων της σε μη εκτελεστικά, προκειμένου η επιχείρηση πλέον να αναλαμβάνει δράσεις οικοδόμησης ικανοτήτων (capacity-building) και εκπαίδευσης των ένοπλων σωμάτων στη Βοσνία. Παρά τις αντιτιθέμενες απόψεις των κρατών-μελών της Ένωσης¹³⁰, η επιχείρηση EUFOR θα παραμένει στη Βοσνία μέχρι και το Νοέμβριο του 2011 διατηρώντας τις εκτελεστικές τις αρμοδιότητες, βάσει της Απόφασης ΣΑ 1948 της 18.11.2010.

2.3.4. Η μεταρρύθμιση της αστυνομίας.

Οι Συμφωνίες Νταϊτόν/Παρισίων εισήγαγαν την «αποκεντροποίηση» της αστυνομίας στη Βοσνία, προβλέποντας τη δημιουργία 13 αστυνομικών σωμάτων (2 στο επίπεδο των συστατικών οντοτήτων, 1 για κάθε καντόνιο της Ομοσπονδίας και 1 για την περιοχή του Μπρσκο)¹³¹. Μετά το τέλος της βοσνιακής σύρραξης το 1995, τα αστυνομικά σώματα στη Βοσνία, τα οποία είχαν επανδρωθεί σε μεγάλο βαθμό από αποστράτους υπεύθυνους για την υλοποίηση των στρατηγικών «εθνικής εκκαθάρισης»,

¹²⁹ Στο ίδιο, σελ. 614.

¹³⁰ Υπέρ της αποχώρησης της EUFOR ALTHEA τάσσονταν η Φιλανδία, η Γαλλία και η Ισπανία για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους. Η Αυστρία, η Ολλανδία, η Σλοβακία και το Ηνωμένο Βασίλειο-το οποίο ωστόσο το 2007 ανακάλεσε 800 άτομα από την επιχείρηση- υποστήριξαν την παραμονή της EUFOR ALTHEA υπό το φόβο της αποσταθεροποίησης στη Βοσνία. Βλ. Grevi G. & Helly D. & Keohane D. (2009), όπ.π., σελ. 219. Αξίζει να σημειωθεί ότι πλέον η EUFOR απαρτίζεται από στρατιωτική δύναμη 1.600 ατόμων προερχόμενων από 21 κράτη-μέλη της Ένωσης (δεν συμμετέχουν το Βέλγιο, η Δανία, η Κύπρος, η Λετονία, η Λιθουανία, η Μάλτα) και 5 μη κράτη-μέλη (Αλβανία, Ελβετία, Τουρκία, Χιλή, FYROM).

¹³¹ Υφίστατο επίσης η Κρατική Υπηρεσία Συνόρων, η Κρατική Υπηρεσία Πληροφοριών και Προστασίας, η δικαστική αστυνομία και η οικονομική αστυνομία. Βλ. Juncos E. An. (2011), "Europeanization by degree? The case of police reform in Bosnia, *JCMS*, pp. 367-389, σελ. 375.

αποτελούσαν πηγή ανασφάλειας για τους πολίτες της εν λόγω χώρας¹³². Η αστυνομία στη Βοσνία ήταν οργανωμένη βάσει εθνοτικών κριτηρίων και τα εκάστοτε αστυνομικά σώματα λειτουργούσαν μόνο σε εκείνες τις περιοχές που ελέγχονταν από την προσφιλή σε αυτά εθνοτική ομάδα.

Η διαδικασία μεταρρύθμισης της αστυνομίας εισήχθη από την IPTF με σκοπό την βελτίωση των προτύπων αστυνόμευσης στη Βοσνία. Παρά τις διαβεβαιώσεις του Υπατου Εκπροσώπου για την ΚΕΠΠΑ Javier Solana ότι η αστυνομική δύναμη του ΟΗΕ άφησε το Δεκέμβριο του 2002 ένα «...πλαίσιο δημοκρατικής αστυνόμευσης στη Βοσνία»¹³³, υπήρχαν πολλά που έπρεπε να γίνουν ακόμα.

Σε ένα πρώτο επίπεδο, η λειτουργία των πολλών αλλά και υπερ-στελεχωμένων αστυνομικών σωμάτων αποτελούσε ένα σημαντικό βάρος για τον κρατικό προϋπολογισμό. Παράλληλα, η μη-αποτελεσματική διαχείριση των οικονομικών στο εσωτερικό αύξανε την εξάρτηση από την εξωτερική οικονομική βοήθεια χωρίς όμως να συνεπάγεται και βελτίωση της ποιότητας αστυνόμευσης. Επιπρόσθετα, ο «κατακερματισμός» της αστυνομίας βάσει της γεωγραφικής εθνοτικής διασποράς δεν ευνοούσε τη συνεργασία μεταξύ των διάφορων αστυνομικών σωμάτων, ενώ αντιθέτως διευκόλυνε την πολιτική παρέμβαση -και μάλιστα της πολιτικής ηγεσίας του πολέμου- στο έργο της αστυνομίας¹³⁴.

Η EUPM σύμφωνα με την εντολή που της είχε δοθεί¹³⁵ έπρεπε μεταξύ άλλων να επικεντρωθεί στη συνέχιση των επιτευγμάτων της IPTF και να ενισχύσει τις διευθυντικές και επιχειρησιακές ικανότητες της αστυνομίας στη Βοσνία, δίνοντας έμφαση στην «τοπική κυριότητα» (local ownership) της μεταρρυθμιστικής διαδικασίας. Με άλλα

¹³²Βλ. για παράδειγμα τα περιστατικά του 1996 αναφορικά με τη μεταφορά κάποιων σερβοκρατούμενων περιοχών στο Σεράγεβο υπό την ηγεσία των αρχών της βοσνιακής-κροατικής ομοσπονδίας, στο <http://www.nytimes.com/1996/02/24/world/new-bosnia-police-force-takes-over-from-serbs-in-sarajevo-suburb.html>.

¹³³Βλ. Δήλωση Javier Solana όπως παρατίθεται στο Cellador Collantes G. (2009), “Becoming European through police reform: a successful strategy in Bosnia and Herzegovina?”, *Crime Law Soc Change*, 51, pp. 231–242, σελ. 234. Στις επιτυχίες της IPTF συγκαταλέγονταν μεταξύ άλλων η μείωση του αριθμού των αστυνομικών στελεχών, η απομάκρυνση στελεχών που συνδέονταν με εγκλήματα πολέμου, η εισαγωγή προγραμμάτων εκπαίδευσης και η προώθηση μεταρρυθμιστικών ενεργειών με στόχο την οικοδόμηση αστυνομικών δομών σε εθνικό επίπεδο. Βλ. στο ίδιο.

¹³⁴Το 2004, ο συνολικός αριθμός των αστυνομικών στελεχών ανέρχονταν στους 16.800, ενώ στις περισσότερες χώρες της δυτικής Ευρώπης ανέρχονταν κατά μέσο όρο στους 11.000. Βλ. Muehlmann T. (2007), “Police Restructuring in Bosnia-Herzegovina: Problems of Internationally-Led Security Sector Reform” *Journal of Intervention and State Building*, Vol. 1 Special Supplement, pp. 37-65, σελ. 38-39. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η EUPM δεν διέθετε την αρμοδιότητα να απομακρύνει υπαλλήλους σε αντίθεση με την προκάτοχο αποστολή του ΟΗΕ.

¹³⁵ Κοινή Θέση 2002/210/ΚΕΠΠΑ.

λόγια, έπρεπε να εξασφαλίσει τόσο την συμμετοχή των βοσνιακών αστυνομικών στελεχών στη διαδικασία αλλά και παράλληλα να ενισχύσει την ικανότητά τους να διαχειρίζονται, από μόνα τους, τα διάφορα ζητήματα αστυνόμευσης. Προς υλοποίηση της εντολής της, η ευρωπαϊκή αστυνομική δύναμη ακολούθησε μια προσέγγιση από κάτω προς τα πάνω, εισάγοντας τεχνικές μεταρρυθμίσεις. Πιο συγκεκριμένα, εισήγαγε δικά της στελέχη στα διάφορα επίπεδα της ιεραρχικής αστυνομικής δομής προκειμένου τα ίδια να παρακολουθούν και να συντονίζουν τη διεύθυνση των διαχειριστικών ζητημάτων, εξασφάλισε τη συμμετοχή και τη συνεργασία των βόσνιων αστυνομικών στη διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης των εκάστοτε αστυνομικών δράσεων και οργάνωσε προγράμματα εκπαίδευσης καθώς και επισκέψεις βόσνιων αστυνομικών στελεχών σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες¹³⁶. Στην προσπάθειά της όμως αυτή συνάντησε δύο βασικά εμπόδια. Πρώτον, την έλλειψη κοινοτικών προτύπων αστυνόμευσης¹³⁷ και δεύτερον την αναπόφευκτη «πολιτικοποίηση» της διαδικασίας που προέκυψε σε ένα πρώτο επίπεδο από το γεγονός ότι η μεταρρύθμιση της αστυνομίας συνεπάγονταν και αλλαγή του συσχετισμού πολιτικής ισχύος μεταξύ των τριών εθνοτικών ομάδων.

Όμως¹³⁸, η μεταρρυθμιστική προσπάθεια, είχε συνδεθεί και με την ενδεχόμενη ένταξη της Βοσνίας στην Ένωση. Η Μελέτη Σκοπιμότητας που εκπονήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2003¹³⁹, προκειμένου να αξιολογηθεί η ικανότητα της Βοσνίας να συνάψει Συμφωνία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης (εφεξής ΣΣΣ) με την Ένωση, όριζε ότι η Βοσνία «...πρέπει τώρα να εξετάσει το ενδεχόμενο της περαιτέρω αναδιάρθρωσης και εξορθολογισμού των αστυνομικών υπηρεσιών προκειμένου να προωθηθεί η αποτελεσματικότητα και να βελτιωθεί η ικανότητα καταπολέμησης του εγκλήματος...». Η εν λόγω μελέτη ωστόσο, δεν ανέφερε μια συγκεκριμένη κατεύθυνση προς την οποία θα έπρεπε να κινηθούν οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες (π.χ. προς την κατεύθυνση της δημιουργίας μιας κεντρικής αστυνομικής δύναμης σε εθνικό επίπεδο). Αντιθέτως, τόνιζε την ανάγκη για «τοπική ιδιοκτησία», πολιτική συναίνεση και για αποτελεσματικότητα.

¹³⁶ Cellador Collantes G. (2009), όπ.π., σελ. 234-236.

¹³⁷ Για παράδειγμα η επιταγή εξασφάλισης της συμμετοχής των γυναικών στα αστυνομικά σώματα της Βοσνίας σε ποσοστό 10%, δεν συμβάδιζε με τη μειωμένη συμμετοχή των γυναικών στην ίδια την EUPM. Βλ. στο ίδιο, σελ. 237.

¹³⁸ Η ανάλυση που ακολουθεί στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στα εξής: Juncos E. An. (2011), όπ.π., Muehlmann T. (2007), όπ.π., ICG (2005), “Bosnia’s stalled police reform: No progress, no EU”, Europe Report N°164.

¹³⁹ Βλ. COM (2003) 692 τελικό της 18.11.2003 σελ. 31.

Ταυτόχρονα, ο τότε Υπάτος Εκπρόσωπος Paddy Ashdown ανέδειξε την αναδιάρθρωση της αστυνομίας σε έναν από τους βασικούς στόχους της επιχειρησιακής του δράσης. Πιο συγκεκριμένα, οργάνωσε την Επιτροπή Αναδιάρθρωσης της Αστυνομίας (Police Restructuring Commission) προκειμένου η ίδια να προτείνει τρόπους και κατευθύνσεις για την επικείμενη αστυνομική μεταρρύθμιση¹⁴⁰. Βασικό προϊόν των συνεδριάσεων της Επιτροπής ήταν η έκθεση Martens το 2004, η οποία πρότεινε τη δημιουργία ενός ενιαίου αστυνομικού σώματος δομημένου σε δύο επίπεδα και τη μεταφορά των νομοθετικών, οικονομικών αρμοδιοτήτων και των αρμοδιοτήτων επίβλεψης σε εθνικό επίπεδο.

Η άρνηση του NATO τον Ιούνιο του 2004 να συνάψει «Συνεταιρισμό για την Ειρήνη»¹⁴¹ με τη Βοσνία, αποτέλεσε σημαντικό αλλά όχι επαρκή μοχλό για τον Υπάτο Εκπρόσωπο, προκειμένου ο ίδιος να προωθήσει τη μεταρρύθμιση βάσει της γνωμοδότησης της Επιτροπής Αναδιάρθρωσης. Παράλληλα, καθώς η επιβολή συναφούς, με τις προαναφερθείσες κατευθύνσεις, νομοθεσίας υπερέβαινε τα όρια των εξουσιών της Βόννης, ο Υπάτος Εκπρόσωπος «έπεισε» την Ευρωπαϊκή Επιτροπή¹⁴² αλλά και άλλα όργανα της Ένωσης να υποστηρίξουν το μεταρρυθμιστικό μοντέλο που ο ίδιος πρότεινε. Τα βασικά επιχειρήματα του Ashdown ήταν ότι η εν λόγω μεταρρύθμιση θα μείωνε το κόστος για τη λειτουργία και τη συντήρηση του αστυνομικού σώματος, θα ενίσχυε την αποτελεσματικότητα της αστυνόμευσης και θα μείωνε την πολιτική παρέμβαση στο έργο της αστυνομίας¹⁴³.

¹⁴⁰Για την εξαγωγή, ίσως, γόνιμων συμπερασμάτων αξίζει να σημειωθεί ότι ο Υπάτος Εκπρόσωπος τοποθέτησε στην προεδρία της Επιτροπής Αναδιάρθρωσης τον πρώην Πρωθυπουργό του Βελγίου Wilfried Martens. Μετά τη μεταρρύθμιση του 2001, τα τρία βασικά αστυνομικά σώματα στο Βέλγιο (κρατικό, δημοτικό και δικαστικό) συνενώθηκαν σε ένα ενιαίο σώμα δομημένο σε δύο επίπεδα (ομοσπονδιακό και τοπικό). Βλ. http://www.police.ac.be/menu_58.htm. Πρέπει να σημειωθεί ότι στην εν λόγω Επιτροπή συμμετείχαν εκπρόσωποι της πολιτικής ηγεσίας της Βοσνίας προερχόμενοι από όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης.

¹⁴¹Η Συνεργασία για την Ειρήνη (Partnership for Peace) αποτελεί ένα πλαίσιο διμερούς συνεργασίας μεταξύ του NATO και της εκάστοτε ενδιαφερόμενης χώρας. Στην ουσία αποτελεί έναν «προθάλαμο» για την ένταξη στην Ατλαντική Συμμαχία. Βλ. http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm.

¹⁴²Μάλιστα, ο τότε Επίτροπος για τις εξωτερικές σχέσεις Chris Patten, υπενθύμισε στη πολιτική ηγεσία της Βοσνίας, μέσω ανοιχτής επιστολής, ότι αν η εν λόγω χώρα δεν καταφέρει να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά το έγκλημα τότε αυτό θα είχε σοβαρές επιπτώσεις στη μελλοντική της ένταξη. Βλ. ICG (2005), όπ. π., σελ. 7.

¹⁴³Βλ. http://www.ohr.int/ohr-dept/rule-of-law-pillar/prc/default.asp?content_id=34262. Χαρακτηριστική η δήλωση του Javier Solana, το 2004, ενώπιον της Επιτροπής Αναδιάρθρωσης της Αστυνομίας: (ελεύθερη μετάφραση της γράφουσας από τα αγγλικά) «...πρέπει να καθοδηγείστε από αυτό που είναι απαραίτητο για την αποτελεσματική επιβολή του νόμου και όχι από την πολιτική (politics)...», όπως παρατίθεται στο ίδιο.

Για τις πολιτικές ηγεσίες της Βοσνίας ωστόσο, και κυρίως για την σερβική πλευρά, η διαμόρφωση ενός ενιαίου αστυνομικού σώματος θα συνεπάγονταν αλλαγές στις περιοχές όπου το εν λόγω σώμα θα είχε δικαιοδοσία αστυνόμευσης και συνεπώς, δεν θα σέβονταν τα υφιστάμενα γεωγραφικά όρια μεταξύ των δύο πολιτικών οντοτήτων. Παράλληλα, η μεταφορά των αρμοδιοτήτων σε εθνικό επίπεδο θα μείωνε τον πολιτικό έλεγχο που ασκούσαν οι ηγεσίες των συστατικών οντοτήτων στα συναφή πεδία πολιτικής.

Συνειδητοποιώντας ότι τα προαναφερθέντα επιχειρήματα δεν επρόκειτο να επηρεάσουν τους πολιτικούς αρχηγούς στη Βοσνία, ο Ύπατος Εκπρόσωπος «έπεισε» την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να ενσωματώσει τη μεταρρύθμιση της αστυνομίας στις προϋποθέσεις που έπρεπε να ικανοποιήσει η Βοσνία για να υπογράψει τη ΣΣΣ. Παρά τη συνεχιζόμενη σερβική αντίδραση, ο Ashdown ασκώντας άμεση και έμμεση πίεση¹⁴⁴ κατάφερε να θέσει το ζήτημα της αστυνομικής μεταρρύθμισης ενώπιον του Ομοσπονδιακού Κοινοβουλίου. Μετά από 10 μήνες εντατικών διαπραγματεύσεων η Ομοσπονδία της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, η Σερβική Δημοκρατία και το Ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο ψήφισαν υπέρ της “Συμφωνίας Αναδιάρθρωσης των Αστυνομικών Δομών” τον Οκτώβριο του 2005, ανοίγοντας το δρόμο για την έναρξη των συνομιλιών με την Ένωση αναφορικά με την υπογραφή της ΣΣΣ. Άλλωστε, οι πολιτικές ηγεσίες θα μπορούσαν να κερδίσουν το χαμένο έδαφος στη φάση της υλοποίησης της μεταρρύθμισης.

Η απροθυμία της πολιτικής ηγεσίας¹⁴⁵ να υλοποιήσει τις προαναφερθείσες δεσμεύσεις συνοδευόμενη από τον «πολιτικό ακτιβισμό» του τότε Ύπατου Εκπροσώπου Miroslav Lajčák¹⁴⁶, στοίχισε στην Βοσνία το ενδεχόμενο υπογραφής της ΣΣΣ το 2007.

¹⁴⁴Προκειμένου να ασκήσει πίεση προς τη σερβική πλευρά, ο Paddy Ashdown απομάκρυνε 60 Σέρβους υπαλλήλους μεταξύ του Ιουνίου και του Δεκεμβρίου το 2004 με την κατηγορία ότι παρεμπόδιζαν το έργο του Διεθνούς Δικαστηρίου για την Γιουγκοσλαβία, χωρίς όμως να έχει απτές αποδείξεις και χωρίς να τους παραπέμψει προηγουμένως σε δίκη. Παράλληλα, το καλοκαίρι του 2005 εισήγαγε οικονομικές κυρώσεις προς το σερβικό κόμμα SDS κατηγορώντας το για διαφθορά χωρίς όμως να προσκομίσει και πάλι τα απαραίτητα τεκμήρια. Βλ. Juncos E. An. (2011), όπ.π., σελ. 379 και Muehlmann T. (2007), όπ.π., σελ. 48.

¹⁴⁵Ο Πρωθυπουργός της Σερβικής Δημοκρατίας Milorad Dodik είχε ενδεικτικά δηλώσει: «...Εάν οι Σέρβοι είχαν να διαλέξουν μεταξύ της ένταξης στην Ένωση και της ύπαρξης της Σερβικής Δημοκρατίας, θα διάλεγαν το τελευταίο», όπως παρατίθεται στο Juncos E. An. (2011), όπ.π. σελ. 381.

¹⁴⁶Ο Lajčák χρησιμοποίησε τις εξουσίες της Βόννης προκειμένου να μεταβάλει τα πλειοψηφικά ποσοστά που ήταν απαραίτητα για την θέσπιση νόμων στα θεσμοθετικά όργανα της Βοσνίας επιδιώκοντας να ασκήσει πίεση στους Σέρβους που αντιτίθονταν στην υλοποίηση της μεταρρύθμισης της αστυνομίας. Η δράση του αυτή οδήγησε σε παραίτηση τον τότε Σέρβο Πρωθυπουργό της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης Nikola Spiric. Βλ. στο ίδιο, σελ. 380.

Τελικά, το Ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο ψήφισε τη νομοθεσία για την μεταρρύθμιση της αστυνομίας τον Απρίλιο του 2008 και η ΣΣΣ μεταξύ της Ένωσης και της Βοσνίας υπογράφηκε τον Ιούνιο του ίδιου έτους. Η νέα νομοθεσία προέβλεπε τη δημιουργία νέων και συμπληρωματικών στα ίδια υπάρχοντα αστυνομικών σωμάτων, παρά τον αρχικά επιδιωκόμενο στόχο για αποτελεσματικότητα. Άλλωστε, την ίδια περίοδο το ζήτημα της αστυνομικής αναδιάρθρωσης είχε ήδη συνδεθεί με τις προσπάθειες μεταρρύθμισης του Συντάγματος της Βοσνίας (βλ. παρακάτω).

Η περίπτωση της μεταρρύθμισης της αστυνομίας αποτελεί πεδίο γόνιμων συζητήσεων που αφορούν τόσο στη διαδικασία οικοδόμησης θεσμών όσο και στην κανονιστική εμπλοκή της Ένωσης στη Βοσνία.

Σε ένα πρώτο επίπεδο προκύπτει ότι η οικοδόμηση θεσμών δεν είναι μια μηχανιστική διαδικασία διάδοσης νομών και «τάσεων» (εδώ κοινοτικά πρότυπα αστυνόμευσης)-αυτόματης πρόσληψης αυτών, πόσο μάλλον όταν ο «αποστολέας» δεν υλοποιεί ο ίδιος το κανονιστικό πλαίσιο που διαχέει. Παρεμβάλλονται πάντα η φύση της πολιτικής (εδώ μεταρρύθμιση της αστυνομίας) και οι πολιτικές διεργασίες στο εσωτερικό του «παραλήπτη» που υπαγορεύουν ότι σε κάποιες περιπτώσεις οι ρυθμίσεις τεχνικού χαρακτήρα (βλ. προσέγγιση της EUPM) δεν επαρκούν για να οικοδομηθούν θεσμοί.

Παράλληλα, η επιβολή συγκεκριμένων κατευθύνσεων όταν δεν συνοδεύονται από τη σύμφωνη γνώμη του αποδέκτη, ανεξάρτητα αν εγγυώνται την αποτελεσματικότητα του τελικού προϊόντος¹⁴⁷, όχι μόνο δεν εξασφαλίζουν την συμμετοχή του στη διαδικασία αλλά βλάπτουν και την νομιμοποίηση του ίδιου του αποστολέα, διαμορφώνοντας αρνητικά προηγούμενα που πιθανώς να «μπλοκάρουν» μεταγενέστερες προσπάθειες οικοδόμησης θεσμών.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, η μεταρρύθμιση της αστυνομίας στη Βοσνία γεννά ερωτήματα και αναφορικά με τους συσχετισμούς ισχύος των ίδιων των ευρωπαϊκών οργάνων που εμπλέκονται στη διαδικασία οικοδόμησης θεσμών. Καταφέροντας να επηρεάσει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και να μπλοκάρει την προσέγγιση της EUPM, ο Ύπατος Εκπρόσωπος στην ουσία, καθοδήγησε την «πορεία της Βοσνίας προς την Ευρώπη» και μάλιστα χρησιμοποίησε το ενδεχόμενο της ένταξης της πρώτης

¹⁴⁷Σε κάθε περίπτωση η τελευταία έκθεση προόδου της Επιτροπής για τη Βοσνία αναφέρει ότι η πρόοδος της εν λόγω χώρας αναφορικά με την αστυνομική μεταρρύθμιση είναι περιορισμένη και ότι η επιτυχής ολοκλήρωση της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας απαιτεί την εποικοδομητική συμμετοχή όλων των επιπέδων διακυβέρνησης της Βοσνίας στη διαδικασία. Βλ. Έκθεση Προόδου για τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη 2010, SEC (2010)1331 της 9.11.2010, σελ. 58

προκειμένου να νομιμοποιήσει την καταναγκαστική επιβολή του μεταρρυθμιστικού μοντέλου που ο ίδιος πρότεινε.

Επιπρόσθετα, η αναδιάρθρωση της αστυνομίας αποτελεί μια χαρακτηριστική περίπτωση χρήσης αρνητικής αιρεσιμότητας¹⁴⁸, καθώς η καθυστέρηση για την υπογραφή της ΣΣΣ επιβλήθηκε σαν άμεση κύρωση για την απροθυμία της Βοσνίας να προχωρήσει με την αστυνομική μεταρρύθμιση. Παράλληλα, όμως, αναδεικνύει τόσο τα όρια του «θέλητρου» της ένταξης- καθώς η φάση υλοποίησης της μεταρρύθμισης έδωσε το περιθώριο στη βοσνιακή πολιτική ηγεσία να αντισταθεί σε αλλαγές που δεν επιθυμούσε από την αρχή- όσο και τις ευθύνες της Βοσνίας για την υλοποίηση των πολιτικών δεσμεύσεων της απέναντι στην Ένωση¹⁴⁹.

2.3.5. Οι προσπάθειες συνταγματικής μεταρρύθμισης.

Όπως έχει υποστηριχθεί και προηγουμένως πολλά από τα προβλήματα στην οικοδόμηση θεσμών στη Βοσνία εδράζονται στο ιδιότυπο πολιτικό σύστημα που διαμορφώθηκε στο εσωτερικό της χώρας μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Νταϊήτον/Παρισίων. Λαμβάνοντας υπόψη το πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό σκηνικό που προέκυψε στη Βοσνία αμέσως μετά το τέλος του πολέμου οι Συμφωνίες προσπάθησαν να τηρήσουν τις ισορροπίες μεταξύ των διαφορετικών απόψεων των τριών εθνοτικών ομάδων και οικοδόμησαν ένα πολιτικό σύστημα που ακροβατεί ανάμεσα στις σερβοκροατικές επιδιώξεις για ανεξαρτησία καθώς και στη μουσουλμανική ελπίδα για ενότητα¹⁵⁰.

¹⁴⁸ Έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι η Ένωση θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει θετική αιρεσιμότητα, εισάγοντας κίνητρα όπως η απελευθέρωση του καθεστώτος θεωρήσεων. Βλ. Juncos E. An. (2011), ό.π., σελ. 382. Υπενθυμίζεται ότι τον Οκτώβριο του 2010 το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ψήφισαν υπέρ της απελευθέρωσης του καθεστώτος για τη Βοσνία, παρά τις αντιδράσεις της Γαλλίας. Βλ. <http://www.euractiv.com/en/enlargement/france-opposes-further-eu-visa-liberalisation-talks-news-498429>.

¹⁴⁹ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Βοσνία έχει λάβει συνολικά από το 2001-2008, υπό το πλαίσιο του προγράμματος CARDS και του Μέσου Προενταξιακής Βοήθειας 106,68 εκατ. για μεταρρυθμίσεις στο πεδίο του κανόνα δικαίου (μεταρρύθμιση της αστυνομίας και του δικαστικού συστήματος και υλοποίηση της πολιτικής καταπολέμησης της διαφθοράς). Βλ. στο κείμενο του πολυετούς ενδεικτικού σχεδιασμού του Μέσου Προενταξιακής Βοήθειας για το 2009-2011, διαθέσιμο στο <http://www.delbih.ec.europa.eu/files/docs/en/ipa/BIHMIPD2009-2011AnnexMainEN.pdf>.

¹⁵⁰ Η περιγραφή των προσπαθειών συνταγματικής αναθεώρησης στη Βοσνία βασίζεται στα εξής άρθρα: Cooley L. (2011), “The EU and Bosnia and Herzegovina: Democracy promotion within the limits of the ‘ethnic conflict’ paradigm”, Paper presented at the EUSA Biennial International Conference, Boston, 3-5 March καθώς και στο Arvanitopoulos C. & Tzifakis N. (2008), “Implementing reforms in Bosnia and Herzegovina: the challenge of the constitutional process”, *Eur. View*, 7, pp.15-22.

Μια βασική κριτική που έχει ασκηθεί στο πολιτικό σύστημα που προέκυψε στο Νταϊήτον είναι ότι οικοδομώντας τους πολιτικούς θεσμούς στη βάση των επιθυμιών των τριών εθνοτικών ομάδων, το σύστημα αυτό αυτόματα αποκλείει από τη διακυβέρνηση της χώρας, πολίτες της Βοσνίας που δεν ανήκουν στις εν λόγω εθνοτικές ομάδες. Συναφής είναι άλλωστε και η Απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Υπόθεση Sedjic και Finci κατά Βοσνίας-Ερζεγοβίνης σύμφωνα με την οποία το Σύνταγμα της Βοσνίας εισάγοντας διάκριση μεταξύ «συστατικών» λαών και «άλλων» στην ουσία παραβιάζει το Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου 12 (γενική απαγόρευση των διακρίσεων) της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου¹⁵¹.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο η διατήρηση του συγκεκριμένου πολύπλοκου θεσμικο/πολιτικού συστήματος συνεπάγεται μεγάλες οικονομικές επιβαρύνσεις¹⁵² αλλά και συνιστά τροχοπέδη για τη ομαλή λειτουργία του πολιτικού συστήματος τόσο γιατί η αλληλεπικάλυψη αρμοδιοτήτων είναι αναπόφευκτη σε ένα σύστημα όπου λειτουργούν ταυτόχρονα παράλληλες γραφειοκρατικές δομές όσο και γιατί κάθε εθνοτική ομάδα μπορεί να μπλοκάρει τη λήψη αποφάσεων μέσω της άσκησης του δικαιώματος αρνησικυρίας. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο η λύση δίνεται από την παρέμβαση του Έπατου Εκπροσώπου/Ειδικού Απεσταλμένου της Ένωσης ο οποίος ενδυναμωμένος με τις εξουσίες της Βόννης είχε τη δυνατότητα να παρακάμπτει το πολιτικό αδιέξοδο διαμορφώνοντας όμως παράλληλα διάφορες δυναμικές μεταξύ εξωτερικής επιβολής και εθνικής κυριαρχίας.

Αν και το πολύπλοκο πολιτικό σύστημα της Βοσνίας διαμόρφωνε προβλήματα και στην εμπλοκή της Ένωσης στην εν λόγω χώρα-αφού για παράδειγμα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έπρεπε να συνεργάζεται ταυτόχρονα με τις πολιτικές ηγεσίες των τριών εθνοτικών ομάδων αλλά και την κρατική πολιτική ηγεσία-η ανάγκη για συνταγματική μεταρρύθμιση στη Βοσνία εκφράστηκε για πρώτη φορά από τις Βρυξέλλες το 2005. Είναι χαρακτηριστικό όμως ότι ενώ η ευρωπαϊκή πλευρά υπογράμμιζε την ανάγκη για συνταγματική μεταρρύθμιση δεν κατέθεσε μια πρόταση που θα μπορούσε να μεταβάλει τον ομοσπονδιακό χαρακτήρα του βοσνιακού πολιτικού συστήματος και να οδηγήσει

¹⁵¹Sejdic και Finci κατά Βοσνίας-Ερζεγοβίνης αρ. 27996/06 και 34836/06. Για μια ανάλυση της συγκεκριμένης απόφασης βλ. Τετράδια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου Ανθρωπιστικού Δικαίου και Ανθρωπιστικής Δράσης (2010), ΕΚΕΚΔΑΑΔ, Τεύχος 19, σελ.17, διαθέσιμο επίσης στο http://www.des.panteion.gr/docs/ekesdaad_teu_xos_19.pdf.

¹⁵²Υπολογίζεται ότι για τη λειτουργία του θεσμικοπολιτικού συστήματος στη Βοσνία δαπανάται ποσό που ισοδυναμεί με το 50% του ΑΕΠ της εν λόγω χώρας. Arvanitopoulos C. & Tzifakis N. (2008), όπ.π., σελ.16.

στην απομάκρυνση του Έπατου Εκπροσώπου/Ειδικού Απεσταλμένου της Ένωσης στη Βοσνία¹⁵³.

Η πρώτη προσπάθεια συνταγματικής μεταρρύθμισης ξεκίνησε το 1995. Μέσω της έντονης εμπλοκής της αμερικανικής πρεσβείας στη Βοσνία οι τρεις εθνοτικές ομάδες συμφώνησαν σε ένα σύνολο μεταρρυθμιστικών ενεργειών που παρουσιάστηκαν ενώπιον του βοσνιακού κοινοβουλίου τον Απρίλιο του 2006. Το σύνολο των μεταρρυθμίσεων, γνωστό και ως «πακέτο Απριλίου» προέβλεπε την ενίσχυση του βοσνιακού Συμβουλίου Υπουργών προσδίδοντας στο εν λόγω όργανο την αρμοδιότητα να διαπραγματεύεται, να υιοθετεί και να υλοποιεί πολιτικές που ήταν απαραίτητες για την ένταξη της Βοσνίας στην Ένωση καθώς και τη δημιουργία δύο νέων Υπουργείων σε κρατικό επίπεδο. Ωστόσο, το «πακέτο Απριλίου» δεν έγινε δεκτό από το ομοσπονδιακό κοινοβούλιο αφού για δύο ψήφους δεν μπόρεσε να ληφθεί πλειοψηφική απόφαση υπέρ των μεταρρυθμίσεων. Η αντίδραση στις μεταρρυθμίσεις προέρχονταν από τη μουσουλμανική πλευρά η οποία θεωρούσε ότι οι μεταρρυθμίσεις δεν ήταν δραστικές αλλά και από την κροατική πλευρά η οποία επιθυμούσε τη δημιουργία μιας τρίτης κροατικής οντότητας στο εσωτερικό της Βοσνίας. Η σερβική πλευρά δεν αντιτάχθηκε στις μεταρρυθμίσεις καθώς αυτές δεν συνιστούσαν μια «άμεση απειλή» για την Σερβική Δημοκρατία.

Οι προσπάθειες αναδιάρθρωσης του αστυνομικού σώματος στη Βοσνία έθεσαν στο πολιτικό παρασκήνιο τις απόπειρες συνταγματικής μεταρρύθμισης για τα επόμενα δύο χρόνια. Ένας δεύτερος γύρος διαπραγματεύσεων μεταξύ των τριών βασικών πολιτικών κομμάτων στη Βοσνία ξεκίνησε το Νοέμβριο του 2008. Οι διαπραγματεύσεις οδήγησαν στη σύναψη της Συμφωνίας Ριud η οποία προέβλεπε την αποκεντροποίηση του πολιτικού συστήματος με τη δημιουργία ενός ενδιάμεσου επιπέδου διακυβέρνησης μεταξύ του ομοσπονδιακού και του τοπικού επιπέδου. Ωστόσο οι διαφωνίες μεταξύ των τριών κομμάτων αναφορικά με τις λεπτομέρειες οικοδόμησης του εν λόγω επιπέδου οδήγησαν στον τερματισμό της διαδικασίας.

Μια τελευταία απόπειρα συνταγματικής μεταρρύθμισης που όμως κατέληξε όπως και οι δύο προηγούμενες, ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 2009 στη βάση της EUFOR στη

¹⁵³Χαρακτηριστικές οι απόψεις του Επίτροπου Olli Rehn το 2009 (ελεύθερη μετάφραση της γράφουσας από τα αγγλικά) «...Δεν περιμένω ότι θα συμβεί μια συνταγματική επανάσταση (revolution) αλλά μια συνταγματική εξέλιξη (evolution)...», «...Η συνταγματική μεταρρύθμιση δεν αποτελεί προϋπόθεση για την απομάκρυνση του Έπατου Εκπροσώπου...» και «Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη δεν θα μπορέσει να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση με το σημερινό της Σύνταγμα...». Οι συγκεκριμένες απόψεις παρατίθενται στο Cooley L. (2011), ό.π., σελ. 9,11.

περιοχή Butmir, με πρωτοβουλία της σουηδικής Προεδρίας της Ένωσης και Αμερικανών διπλωματών. Οι προτάσεις που υποβλήθηκαν εδράζονταν στο «πακέτο του Απριλίου» αλλά ήταν πολύ περιορισμένες σε εύρος και σκοπό. Πιο συγκεκριμένα αφορούσαν μεταξύ άλλων σε συνταγματικές τροποποιήσεις που θα μπορούσαν να ενισχύσουν τη σύμπλευση του βοσνιακού συντάγματος με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και θα καθόριζαν με σαφή τρόπο το επίπεδο διακυβέρνησης που θα ήταν υπεύθυνο για την υλοποίηση πολιτικών απαραίτητων για τη μελλοντική ένταξη της Βοσνίας στην Ένωση.

Η παραπάνω ανάλυση καταδεικνύει σε ένα πρώτο επίπεδο πως η ευρωπαϊκή προσέγγιση στις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του Συντάγματος της Βοσνίας έχει μείνει πιστή στη διατήρηση ενός συνομοσπονδιακού μοντέλου διακυβέρνησης στη Βοσνία και αντιτίθεται στην άποψη ότι τα όποια δικαιώματα απορρέουν από ένα συνταγματικό κείμενο θα πρέπει να αποτελούν προνόμια πολιτών και όχι μελών εθνοτικών ομάδων. Άλλωστε, οι βασικοί συνομιλητές της Ένωσης ήταν τα κυρίαρχα κόμματα στη Βοσνία. Αντιμέτωπη λοιπόν με την αδυναμία εξεύρεσης μιας συμβιβαστικής λύσης μεταξύ των πολιτικών ελίτ της Βοσνίας, η Ένωση απλά προσπάθησε να συνθέσει τις αντιτιθέμενες απόψεις και διαμορφώσει ένα *modus vivendi* μεταξύ αυτών. Παράλληλα όμως, δεν παρέλειψε να καταδείξει ότι «η εθνικιστική ρητορική» των πολιτικών ηγεσιών αποτέλεσε τροχοπέδη στη διαδικασία συνταγματικής μεταρρύθμισης¹⁵⁴. Θα πρέπει τέλος να σημειωθεί ότι μετά την τελευταία επέκταση της εντολής του ο Ύπατος Εκπρόσωπος/Ειδικός Απεσταλμένος θα παραμείνει στη Βοσνία μέχρι και τον Αύγουστο του 2011¹⁵⁵.

¹⁵⁴Βλ. Έκθεση Προόδου για τη Βοσνία Ερζεγοβίνη 2009, SEC (2009) 1338 της 14.10.2009, σελ. 9.

¹⁵⁵Απόφαση 2010/442 του Συμβουλίου της 11.8.2010, Κοινή Δράση 2009/181/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου της 11.3.2009.

Συμπεράσματα

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχείρησε να απαντήσει στο ερώτημα αν και σε ποιο βαθμό η εμπλοκή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις προσπάθειες οικοδόμησης θεσμών στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη αναδεικνύουν την Ένωση ως κανονιστική δύναμη. Στο πρώτο κεφάλαιο έγινε αρχικά μια παρουσίαση των βασικών παραδοχών και εννοιών της Αγγλικής Σχολής των Διεθνών Σχέσεων, προσφέροντας μια εναλλακτική θεωρητική προσέγγιση στη μελέτη της Ένωσης, τα πλεονεκτήματα της οποίας μόλις πρόσφατα έχουν αρχίσει να αναγνωρίζονται στη διεθνή βιβλιογραφία. Στη συνέχεια, εξετάστηκε στα πλαίσια της εν λόγω προσέγγισης, η ιστορική εξέλιξη και επέκταση της διεθνούς κοινωνίας που ολοκληρώθηκε με τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στο «κριτήριο του πολιτισμού». Υιοθετήθηκε δηλαδή η ιδέα ότι βασική προϋπόθεση για να γίνουν τα μη ευρωπαϊκά κράτη δεκτά μέλη της διεθνούς κοινωνίας ήταν να αποδεχτούν τους κανόνες της και να ανταποκριθούν σε ένα «αποδεκτό επίπεδο πολιτισμού στις δραστηριότητες τους ως μέλη», σύμφωνα με τον Watson. Οι όροι που έθεταν τα ευρωπαϊκά κράτη είχαν συγκεκριμένο πολιτικό και οικονομικό χαρακτήρα και αντανακλούσαν την επιδίωξη τους να συγκροτήσουν μια φιλελεύθερη διεθνή τάξη, που μπορεί ταυτόχρονα να χαρακτηριστεί ως πολιτισμικός ιμπεριαλισμός.

Έπειτα, η εργασία προχώρησε σε μια σύντομη περιγραφή των βασικότερων στοιχείων που συνθέτουν την παγκόσμια διεθνή κοινωνία στη μεταψυχροπολεμική πολιτική προσδιορίζοντας το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο στο οποίο έκανε την εμφάνιση της η συζήτηση για τον ρόλο και τη δράση της Ένωσης στη διεθνή σκηνή. Αρχικά παρουσιάστηκαν οι θέσεις των Manners και Diez για την έννοια της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως κανονιστικής δύναμης. Μια συμβατική προσέγγιση της έννοιας της Ένωσης ως κανονιστικής δύναμης είναι αυτή που επικεντρώνεται στη σημαντική θέση που έχουν οι νόρμες στη διαμόρφωση της διεθνούς δράσης της Ένωσης. Υπό αυτό το πρίσμα, η Ευρωπαϊκή Ένωση ως διεθνής δρώντας δίνει έμφαση στη χρήση διπλωματικών και όχι στρατιωτικών μέσων, στο διάλογο, στη διαμεσολάβηση, στην προώθηση και προάσπιση οικουμενικών και παγκόσμιων νορμών που ξεφεύγουν από τα στενά όρια του στρατηγικού συμφέροντος, σε πολυμερείς μορφές συνεργασίας, σε συνεργατικές προσεγγίσεις ασφάλειας, λαμβάνοντας υπόψη τη κανονιστική διεθνή έννομη τάξη και συμβάλλοντας δημιουργικά στην οικοδόμηση ενός περιβάλλοντος σταθερότητας και

ειρήνης. Με δεδομένες τις προαναφερθείσες ιδιότητες, η έννοια της κανονιστικής δύναμης ενδιαφέρεται να καταδείξει την ικανότητα της Ένωσης να ορίζει τι γίνεται αποδεκτό ως «κανονικό» στη παγκόσμια πολιτική.

Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τα όσα έχουν αναφερθεί μέχρι τώρα, η έννοια της κανονιστικής δύναμης αποτελεί μια καινοτόμο πρόταση θέασης της Ένωσης, που ξεφεύγει από άλλους προσδιορισμούς που έχουν υιοθετηθεί κατά καιρούς για να περιγράψουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της διεθνούς δράσης της Ένωσης με παραδοσιακούς όρους. Ωστόσο, χρειάζεται μια περαιτέρω θεωρητική συστηματικοποίηση της έννοιας, για να καταστεί μια πιο περιεκτική και συγκροτημένη προσέγγιση. Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια η έννοια έχει υιοθετηθεί από μια πληθώρα αναλυτών που προσδίδουν ο καθένας ένα ξεχωριστό κανονιστικό περιεχόμενο στη κανονιστική δύναμη, οδηγώντας, κατά κάποιον τρόπο σε έναν κατακερματισμό νοημάτων αναφορικά με το κανονιστικό υπόβαθρο της Ένωσης. Στην ουσία, κάθε νέα προσπάθεια νοηματοδότησης της έννοιας, ανταποκρίνεται σε μια νέα πρόταση οράματος για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτό προκύπτει, ως ένα βαθμό, από την απουσία μια καθαρής ερμηνείας της ταυτότητας της Ένωσης ως πολιτικής οντότητας, που αναδεικνύει τα όρια κάθε προσπάθειας να προσδιοριστεί η διεθνής δράση της.

Επιπρόσθετα, η συζήτηση για την έννοια της κανονιστικής δύναμης έχει επικεντρωθεί στον επιθετικό προσδιορισμό της έννοιας, δηλαδή στην κανονιστική διάσταση της δράσης της Ένωσης στο διεθνές σύστημα, υποβαθμίζοντας με όρους γραμματικούς και συνάμα οντολογικούς το αντικείμενο που συνοδεύει την έννοια, δηλαδή τη δύναμη. Αφενός, έτσι προκύπτει ένας πλεονασμός, αφού κάθε δύναμη, ή καλύτερα κάθε έννοια ισχύος ως ιδιότητα είναι κανονιστική, και άρα δεν μπορεί να προσδιορίζει μόνο την Ένωση, αλλά και άλλους διεθνείς δρώντες. Αφετέρου, και αυτό έχει μεγάλη σημασία, η συζήτηση για την κανονιστική δύναμη ή ισχύ, παραγνωρίζει την έννοια ως σχέση με άλλους δρώντες, και συνεπώς υποκρύπτει περίτεχνα την ασυμμετρία ισχύος που απορρέει από τη θέση της Ένωσης τόσο με υλικούς όσο και με ιδεατικούς όρους στη κανονιστική δομή της παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας. Προφανώς, οι νόρμες δεν στερούνται πολιτικού περιεχομένου. Οι παρατηρήσεις του Diez σχετικά με την προσέγγιση της κανονιστικής δύναμης ως ηγεμονικής, βρίσκονται προς στη σωστή κατεύθυνση, αλλά θα πρέπει να διευρυνθούν περαιτέρω. Εδώ, συνεπώς σκοπός δεν είναι μόνο να αναδειχθεί η θεωρητική αδυναμία διαχωρισμού ανάμεσα στα συμφέροντα και

τις νόρμες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κάτι τέτοιο άλλωστε λίγο ως πολύ αναγνωρίζεται από ορισμένους αναλυτές. Αλλά η υπενθύμιση ότι κάθε προσπάθεια παρουσίασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως κανονιστικής δύναμης, με θετικά πρόσημα και ταυτόχρονα σχεδόν τεχνοκρατικούς ή καλύτερα απολιτικούς όρους, σαφώς όχι μόνο δεν ακυρώνει, αλλά αντίθετα αναπαράγει και έρχεται αντιμέτωπη με θεμελιώδη ζητήματα της παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας, όπως είναι η άνιση κατανομή ισχύος, ο πλουραλισμός και η ετερότητα των ιδεών και αξιών, και η ύπαρξη διαφορετικών συμφέρον. Στη τελευταία υποενότητα του τελευταίου κεφαλαίου αναλύθηκαν κάποιοι βασικοί προβληματισμοί αναφορικά με τον ρόλο της Ένωσης ως διακριτής περιφερειακής διεθνούς κοινωνίας στη παγκόσμια διεθνή κοινωνία. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στις ομοιότητες ανάμεσα στο «κριτήριο του πολιτισμού» και στην ευρύτερη πολιτική διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς σχετίζεται άμεσα και με την περίπτωση της Βοσνίας. Υποστηρίχθηκε ότι κάθε προσπάθεια περιγραφής των πρακτικών και πολιτικών της Ένωσης στην παγκόσμια πολιτική, θα πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη τη δομική θέση που κατέχει η ίδια και γενικά τα δυτικά κράτη στη κανονιστική δομή του ευρωπαϊκού διεθνούς συστήματος και της παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας. Δεν αρκεί λοιπόν μόνο να εξετάσουμε τη κανονιστική βάση της Ένωσης και σε ποιο βαθμό αυτή ανταποκρίνεται με τις οικουμενικές αρχές και αξίες και γενικότερα με τη διεθνή έννομη τάξη, αλλά να εντοπίσουμε τους τρόπους με τους οποίους ορίζεται ένα σύνολο κριτηρίων. Κάθε διαδικασία που εμπεριέχει το στοιχείο του μονομερούς προσδιορισμού των κριτηρίων και της επιβολής αυτών, αναπαράγει και ανακυκλώνει πατερναλιστικές και ασύμμετρες σχέσεις και νέες ιεραρχίες στη διεθνή κοινωνία. Σε ένα άλλο επίπεδο, η εμπλοκή της Ένωσης στη Βοσνία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια διαδικασία εκμάθησης μέσω πρακτικής εφαρμογής (learning by doing). Ένα πρώτο δίδαγμα για την Ένωση μέσω αυτής της διαδικασίας ήταν ότι η οικοδόμηση μιας χώρας όπως η Βοσνία, απαιτεί την παροχή ισχυρών κινήτρων από πλευράς της πρώτης. Η Ένωση έδωσε στη Βοσνία την προοπτική ένταξης την οποία όμως, ενέταξε σε ένα πλαίσιο συνεργασίας που οικοδομείται σε εξ'ορισμού σε μια ασύμμετρη σχέση. Η Ένωση καθορίζει τις προτεραιότητες, θέτει τους στόχους, επιβάλλει κριτήρια σε μια προσπάθεια να διαχειριστεί τη συμπεριφορά της εν λόγω χώρας.

Από τη μελέτη περίπτωσης μπορούν να αναδειχθούν και άλλα ζητήματα αναφορικά με την κανονιστική δύναμη της Ένωσης. Σε ένα πρώτο επίπεδο είναι φανερό

ΚΑΙ
ΛΕ

ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν μπορεί να λειτουργήσει ως κανονιστική δύναμη όταν δεν χαρακτηρίζεται η ίδια από τους κανόνες που προσπαθεί να διαδώσει ή δεν μπορεί να συντονίσει με επιτυχία τα μέσα με τα οποία, διαχέει τους κανόνες της. Ένα δεύτερο θέμα που προκύπτει είναι ότι η κανονιστική δύναμη της Ευρώπης, ακόμα και αν στοχεύει στο να διαμορφώσει αντιλήψεις για το τι είναι «κανονικό», μπορεί και να καταφύγει στην επιβολή αυτού με εξαναγκαστικό τρόπο. Η αποτελεσματικότητα αυτής της μεθόδου είναι αμφισβητούμενη, όπως αποδείχθηκε και από την περίπτωση της μεταρρύθμισης της αστυνομίας. Τέλος ερωτήματα προκύπτουν αναφορικά με την κανονιστική βάση της Ένωσης από τη στιγμή που η ίδια συμβάλει στη διατήρηση ενός πολιτικού συστήματος στη Βοσνία που είναι βαθιά αντιδημοκρατικό.

Η εμπλοκή της Ένωσης στην οικοδόμηση θεσμών στη Βοσνία, αν γίνει αντιληπτή υπό το πρίσμα του ρόλου των νορμών στη διαμόρφωση της διεθνούς δράσης της πρώτης, πράγματι ενισχύει την υπόθεση ότι η Ένωση αποτελεί μια κανονιστική δύναμη με τη συμβατική έννοια του όρου. Ωστόσο, αν εστιάσουμε την προσοχή μας, όχι μόνο στα αποτελέσματα της όλης εμπλοκής, αλλά και στα κριτήρια και στο περιεχόμενο της διαδικασίας, προκύπτει μια πατερναλιστική σχέση που αναπαράγει και ανακυκλώνει την ασυμμετρία ισχύος με υλικούς και κανονιστικούς όρους, ενισχύοντας την ηγεμονική θέση της ΕΕ.

Βιβλιογραφία

Επίσημα Έγγραφα

Απόφαση ΣΑ 1396/5.3.2002

Απόφαση ΣΑ 1031/15.12.1995

Απόφαση ΣΑ 781/9.10.1992

Απόφαση ΣΑ 757/30.5.1992

Απόφαση Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Υπόθεση Sejdic και Finci κατά Βοσνίας-Ερζεγοβίνης αρ. 27996/06 και 34836/06.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Θεσσαλονίκης 19/20.6.2003, Συμπεράσματα Προεδρίας.

Απόφαση 2010/442/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου της 11.8.2010 για την παράταση της εντολής του ειδικού απεσταλμένου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Απόφαση 2009/906/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου της 8.12.2009 σχετικά με την Αστυνομική Αποστολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUPM) στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Κοινή Δράση 2009/181/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου της 11.3.2009 για το διορισμό του ειδικού εντεταλμένου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Κοινή Δράση 2007/749/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου της 19.11.2007 σχετικά με την Αστυνομική Αποστολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΑΑΕΕ) στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Κοινή Δράση 2005/824/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου της 24.11.2005 σχετικά με την εντολή του ειδικού εκπροσώπου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Κοινή Δράση 2004/570/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου της 12.06.2004 για τη Στρατιωτική Επιχείρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Κοινή Θέση 2002/210/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου της 11.3.2002 για την Αστυνομική Αποστολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έγγραφο της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Ασφάλειας της 12.12.2003

Γενικά Συμπεράσματα της 2192^{ης} Συνόδου του Συμβουλίου Γενικών Υποθέσεων της 21-22 Ιουνίου 1999.

Έκθεση Προόδου για τη Βοσνία Ερζεγοβίνη 2010, SEC (2010)1331 της 9.11.2010.

Έκθεση Προόδου για τη Βοσνία Ερζεγοβίνη 2009, SEC (2009) 1338 της 14.10.2009.

COM (2003) 692 τελικό της 18.11.2003, Έκθεση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο σχετικά με τη δυνατότητα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης να διαπραγματευτεί συμφωνία σταθεροποίησης και σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

COM (2003) 139 τελικό της 26.3.2003 « Η Διαδικασία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης υπέρ της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Δεύτερη Ετήσια Έκθεση».

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία/Αρθρογραφία

Bull H. (2001), *Η Αναρχη Κοινωνία: Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, Ποιότητα, Αθήνα.

Held D. & McGrew An., (2004), *Παγκοσμιοποίηση/ Αντί-Παγκοσμιοποίηση*, Πολύτροπον, Αθήνα.

Watson, A. (2006), *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας: Μια συγκριτική ιστορική ανάλυση*, Ποιότητα, Αθήνα.

Wight, M. (1998), *Διεθνής Θεωρία: Τα τρία ρεύματα σκέψης*, Ποιότητα, Αθήνα.

Κουσκουβέλης, Ηλ. (2004), *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Ποιότητα, Αθήνα.

Μακρής, Σ. (2003), “Η Αγγλική Σχολή ενάντια στην αμερικανοποίηση των Διεθνών Σχέσεων”, *Εξωτερικά Θέματα*, 11, 58-70.

Μακρής, Σ. (2008), *Η Αγγλική Σχολή των Διεθνών Σχέσεων: Μεταξύ φιλελεύθερου ιδεαλισμού και πολιτικού ρεαλισμού*, Θεωρία, Μεθοδολογία, Θεμελιωτές, Σάκκουλας, Αθήνα.

Όουεν Ντ. (1996), *Βαλκανική Οδύσσεια*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.

Παπασωτηρίου Χ. (1994), *Τα Βαλκάνια μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Παπασωτηρίου Χ. (2006), “Ο πόλεμος της Βοσνίας (1992-1995)”, στο Κουβερτάρης Γ.-Ρουδομέτωφ Β.-Κουτσούκης Κ.-Κουβερτάρης Αν., *Τα νέα Βαλκάνια. Από την κρατική αποσύνθεση στην προοπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Ζητήματα γεωπολιτικής και γεωστρατηγικής*, Ηρόδοτος, Αθήνα.

Περράκης Στ. (επιμ.) (2006), *Παγκόσμια Διακυβέρνηση: Διεθνές Δίκαιο και Διεθνείς Σχέσεις στην αυγή του 21^{ου} Αιώνα*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.

Τετράδια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου Ανθρωπιστικού Δικαίου και Ανθρωπιστικής Δράσης (2010), ΕΚΕΚΔΑΑΔ, Τεύχος 19.

Χρυσόχου Δ.-Τσινισιζέλης Μ.-Υφαντής Κ.-Σταυρίδης Σ.-Ξενάκης Δ. (2009), *Ευρωπαϊκή Πολιτεία. Η Τέχνη της συνδιάθεσης*, Σαββάλας, Αθήνα.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Andjelic N.** (2003), *Bosnia-Herzegovina. The end of a legacy*, Frank Cass, London-Portland-Or.
- Bellamy, Al.** ed. (2005), *International Society and its Critics*, Oxford University Press, Oxford.
- Burg L. St. & Shoup S. P.** (2000), *The war in Bosnia Herzegovina: ethnic conflict and international intervention*, M.E. Sharp Inc., New York.
- Buzan, B.** (2004), *From International to World Society? English School theory and the social structure of globalization*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Chandler D.** (2000), *Bosnia. Faking Democracy After Dayton*, 2nd ed., Pluto Press, London-Sterling-Virginia.
- Daalder, I. & Lindsay, J.** (2003), *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, Brookings Institution Press, Washington.
- Dunne, T.** (1998), *Inventing International Society: A history of the English School*, Macmillan, London.
- Gibbs D.** (2009), *Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*, Vanderbilt University Press, Nashville.
- Gong, G.** (1984), *The standard of civilization in international society*, Clarendon Press, Oxford.
- Haskin J.** (2006), *Bosnia and beyond: The "Quiet" Revolution that wouldn't go quietly*, Algora Publishing, New York.
- Hurrell, An.** (2006), *On Global Order: Power, Values, and the constitution of international society*, Oxford University Press, Oxford.
- Keene, Ed.** (2002), *Beyond the anarchical society: Grotius, Colonialism and Order in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Linklater, An. & Suganami, H.** (2006), *The English School of International Relations: A contemporary reassessment*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Roumeliotis P.** (ed.), (2001), *'Promoting Stability in the Balkans. Working with Civil Society in the Democratization Process 1998-2001'*, Livani Publishing Organization, Athens.

Spillmann R. K. & Krause J. (1999), *International Security Challenges in a Changing World*, Peter Lang, N. York.

Stivachtis, Y. (2008), “Civilization and International society: the case of European Union expansion”, *Contemporary politics*, 14:1, pp. 71-89.

Winn N. & Lord C. (2001), *EU Foreign Policy beyond the Nation-State Joint Actions and Institutional Analysis of the Common Foreign and Security Policy*, Palgrave, N. York.

Ξενόγλωσση Αρθρογραφία

Aggestam L. (2008), “Introduction: *Ethical power Europe?*”, *International Affairs*, 84 :1, pp. 1–11.

Anastasakis Ot. (2008), “The EU’s political conditionality in the Western Balkans: towards a more pragmatic approach”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 8:4, pp. 365-377.

Andreatta F. (1997), “The Bosnian War and the New World order. Failure and success of international intervention”, Institute for Security Studies, Occasional Paper 1.

Armstrong, D. (2008) “The evolution of international society”, στο Baylis J., Smith, S., Owens, P. (2008) (eds.) *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Forth Ed., Oxford: Oxford University Press, pp. 38-52.

Arvanitopoulos C. & Tzifakis N. (2008), “Implementing reforms in Bosnia and Herzegovina: the challenge of the constitutional process”, *Eur. View*, 7, pp.15-22.

Barbe Es. & Johansson –Nogues El. (2008), “The EU as a modest ‘force for good’: the European Neighbourhood Policy”, *International Affairs*, 84:1, pp. 81-96.

Bartlett W. & Samardzija V. (2000), “The Reconstruction of South East Europe, The Stability Pact and the role of the EU: An overview”, *MOCT-MOST*, 2, pp. 245-263.

Bechev D. (2004), “Between Enlargement and CFSP: The EU and the Western Balkans”, Paper prepared for the LSE European Foreign Policy conference, 2-3 June, London School of Economics.

Behr, H. (2007), “The European union in the legacies of imperial rule? EU accession politics viewed from a historical comparative perspective”, *European Journal of International relations*, 13:2, pp. 239-262.

- Cellador Collantes G.** (2009), "Becoming European through police reform: a successful strategy in Bosnia and Herzegovina?", *Crime Law Soc Change*, 51, pp. 231–242.
- Chandler D.** (2005), "From Dayton to Europe", *International Peacekeeping*, 12:3, pp. 336-349.
- Chandler D.** (2007), "EU Statebuilding: Securing the liberal peace through enlargement", *Global Society*, 21:4, pp. 593-607.
- Chandler D.** (2009), "The EU and Bosnia: Normative Power and the Liberal Peace", Presentation EUPF7 Conference Sarajevo.
- Chivvis S.C.** (2010), "The Dayton Dilemma", *Survival*, 52:5, pp. 47-74.
- Cooley L.** (2011), "The EU and Bosnia and Herzegovina: Democracy promotion within the limits of the 'ethnic conflict' paradigm", Paper presented at the EUSA Biennial International Conference, Boston, 3-5 March.
- Diez, T. & Whitman, R.** (2002), "Analyzing European integration: reflecting on the English school-scenarios of an encounter", *Journal of Common Market Studies*, 40:1, pp. 43-67.
- Diez T.** (2005), "Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering 'Normative Power'". *Millennium*, 33:3, pp. 613-636.
- Duchene, F.** (1972), "Europe's Role in World Peace" στο Mayne R. (ed.), *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans look ahead*, Fontana, London, pp. 32-47.
- Emerson M. & Gross Eva** (ed.) (2007), "Evaluating the EU's crisis missions in the Balkans", CEPS.
- ESI Paper (June 2005), "Breaking out of the Balkan Ghetto: Why IPA should be changed".
- Fakiolas Ef. & Tzifakis N.** (2008), "Transformation or Accession? Reflecting on the EU's Strategy towards the Western Balkans", *European Foreign Affairs Review* 13, 377-398.
- Fidler D.** (2001), "The return of the standard of civilization", *Journal of International Law*, 36:1, pp. 137-157.
- Friesendorf C. & Penksa E.S.** (2008), "Militarized Law Enforcement in Peace Operations: EUFOR in Bosnia and Herzegovina", *International Peacekeeping*, 15: 5, pp. 677 – 694.

- Gallagher T.** (1996), "This farrago of anomalies': The European response to the war in Bosnia-Herzegovina, 1992-95", *Mediterranean Politics*, 1: 1, pp. 76-94.
- Grevi G. & Helly D. & Keohane D.** (2009), "European Security and Defence Policy. The first ten years (1999-2009), ISS Paper.
- Juncos E. An.** (2011), "Europeanization by degree? The case of police reform in Bosnia, *JCMS*, pp. 367-389.
- Juncos E. A.** (2005), "The EU's post-Conflict Intervention in Bosnia and Herzegovina: (re)Integrating the Balkans and/or (re)Inventing the EU?", *Southeast European Politics*, pp. 88-101.
- Hurrell, An.** (2010), Global Liberalism in harder times, *International Public Policy Review*, 6:1, pp. 16.
- Lavdas K.** (1996), "The European Union and the Yugoslav conflict: Crisis management and re-institutionalization in the Southeastern Europe", *Journal of Political and Military Sociology*, στο http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3719/is_199601/ai_n8744545/?tag=content;coll.
- Linklater, An.** (2005), "The English School", στο Burchill S.- Paterson M., Reus-Smit C., Linklater An.-Devetak R.-Tru J., *Theories of International Relations*, pp. 84-109.
- Manners Ian,** (2006), "Normative Power Europe Reconsidered: Beyond the Crossroads", *Journal of European Public Policy*, 13:2, pp. 182-199
- Manners, Ian** (2002), "Normative power Europe: A contradiction in terms?" *Journal of Common Market studies*, 40:2, pp. 235-238.
- Muehlmann T.** (2007), "Police Restructuring in Bosnia-Herzegovina: Problems of Internationally-Led Security Sector Reform" *Journal of Intervention and State Building*, Vol. 1 Special Supplement, pp. 37-65.
- Muehlmann T.** (2007), όπ.π., ICG (2005), "Bosnia's stalled police reform: No progress, no EU", Europe Report N°164.
- Nowak Ag.** (ed.) (2006), "Civilian Crisis Management. The EU way", Chaillot Paper No 90.
- Osland M. K.** (2004), "The EU police mission in Bosnia and Herzegovina", *International Peacekeeping*, 11:3, pp. 544-560.
- Parish M.** (2007), "The Demise of the Dayton Protectorate", *Journal of Intervention and State Building*, vol. 1 Special Supplement, pp. 11-23.

Pullinger St. (ed) (2006), “Developing EU Civil Military Co-ordination: The Role of the new Civilian Military Cell”, Joint Report by ISIS Europe and CeMiSS.

Szewczyk M.J.B. (2010), “The EU in Bosnia and Herzegovina: powers, decisions and legitimacy”, EUISS Occasional Paper.

Tzifakis N. & Tsardanidis C. (2006), “Economic reconstruction in Bosnia and Herzegovina: The lost decade”, *Ethnopolitics*, 5:1, 67-84.

Wisler D. (2007), “The International Civilian Police Mission in Bosnia and Herzegovina: From Democratization to Nation-Building”, *Police Practice and Research*, 8:3, pp. 253-268.

Ιστοτόποι

http://ec.europa.eu/enlargement/potentialcandidates/bosnia_and_herzegovina/financialassistance/index_en.htm.

<http://www.nytimes.com/1996/02/24/world/new-bosnia-police-force-takes-over-from-serbs-in-sarajevo-suburb.html>.

http://www.police.ac.be/menu_58.htm.

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm

http://www.ohr.int/ohr-dept/rule-of-law-pillar/prc/default.asp?content_id=34262.

<http://www.euractiv.com/en/enlargement/france-opposes-further-eu-visa-liberalisation-talks-news-498429>

http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380.

<http://www.delbih.ec.europa.eu/files/docs/en/ipa/BiHMIPD2009-2011AnnexMainEN.pdf>.

http://www.des.panteion.gr/docs/ekedaad_texos_19.pdf

http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/accession_criteria_copenhagen_el.htm

http://www.imm.gr/index.php?Itemid=76&id=444&option=com_content&task=view

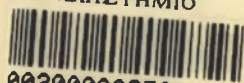
ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τηλ. 9225549 - 9219718

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

--	--	--

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

002000006701